

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА
Історико-філософський факультет**

ГУМАНІТАРНИЙ КОРПУС

Випуск 43

**Збірник наукових статей з актуальних проблем
філософії, культурології, історії, психології та педагогіки**

2022

УДК 159.9+1+37+93](063)
ББК 88я431+87я431+74я431+63я431
Г94

Редакційна колегія:

Герчанівська П.Е. – доктор культурології, професор, професор кафедри культурології та міжкультурних комунікацій Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
Глушко Т.П. – доктор філософських наук, професор кафедри філософії Історико-філософського факультету Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
Дичковський С.І. – доктор культурології, доцент, директор Інституту практичної культурології та арт-менеджменту Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
Долінська Л.В. – кандидат психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Педагогічного факультету Історико-філософського факультету Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, заслужений працівник освіти України
Дробот І.І. – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії та філософії історії Історико-філософського факультету Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
Кабардін А.В. – в.о. голови Наукового товариства студентів та аспірантів Історико-філософського факультету Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, студент
Мелешенко Т.В. – кандидат історичних наук, професор, заступник декана з наукової роботи Історико-філософського факультету Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
Меднікова Г.С. – доктор філософських наук, професор, професор кафедри богослов'я та релігієзнавства Історико-філософського факультету Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
Савельєв В.Л. – доктор історичних наук, професор, декан Історико-філософського факультету Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
Синьов В.М. – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, почесний декан факультету спеціальної та інклюзивної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, президент Асоціації корекційних педагогів України
Stepaniuk Joanna – Doktor nauk społecznych, Państwowa Uczelnia im. Stefana Batorego w Skierniewicach, Uniwersytet Warszawski
Яценко О.Д. – кандидат філософських наук, доцент, заступник декана з навчально-методичної роботи Історико-філософського факультету Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

У збірнику подано наукові статті за матеріалами XII Міжнародної науково-практичної конференції «Наукові пошуки: актуальні дослідження, теорія та практика» (11 лютого 2022 р.), яка відбулась з використанням сервіса відеоконференцій ZOOM.

У працях аспірантів, студентів та молодих вчених з України та Польщі висвітлено актуальні теоретичні та прикладні проблеми психології, філософії, культурології, історії, педагогіки, а також представлено міждисциплінарні пошуки та здобутки.

Рецензенти:

Виткалов С.В. – доктор культурології, професор, професор кафедри івент-індустрії, культурології та музезнавства Рівненського державного гуманітарного університету
Розова Т.В. – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри культурології, мистецтвознавства та філософії культури Одеського національного політехнічного університету

Упорядники:

Русаків С.С. – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри богослов'я та релігієзнавства Історико-філософського факультету Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
Можгин Віктор – міжфакультетські кандидатські культурологічні студії, Факультет міжнародних і політичних досліджень, Ягеллонський університет в Кракові

За точність викладених фактів та коректність цитування відповідальність несе автор

Гуманітарний корпус: [збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії] – Випуск 43. – Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2022. – 150 с.

ISBN 978-617-552-075-8

УДК 159.9+1+37+93](063)
ББК 88я431+87я431+74я431+63я431

© Автори статей, 2022
© Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2022
© Видавництво «ТВОРИ», 2022

ISBN 978-617-552-075-8

NATIONAL PEDAGOGICAL DRAHOMANOV UNIVERSITY
Faculty of History and Philosophy

HUMANISTIC CORPUS

Issue 43

**Collection of scientific articles on contemporary problems of
philosophy, cultural studies, psychology, pedagogy and history**

2022

Members of Scientific Board:

Herchaniyska P.E., Doctor of Sciences in Cultural Studies, Professor, Professor of the Department of Cultural Studies and Intercultural Communications of National Academy of Government Managerial Staff of Culture and Arts

Hlushko T.P., Doctor of Sciences in Philosophy, Professor, Faculty of History and Philosophy of National Pedagogical Drahomanov University

Dychkovsky S.I., Doctor of Sciences in Cultural Studies, Associate Professor, Director of the Institute of Practical Cultural Studies and Art Management of the National Academy of Government Managerial Staff of Culture and Arts

Dolynska L.V., PhD in Psychology, Professor, Chair of the Psychology Department, Faculty of Education of National Pedagogical Drahomanov University, Meritorious Worker of Education of Ukraine

Drobot I.L., Doctor of Sciences in History, Professor, Chair of the Department of History and Philosophy of History, Faculty of History and Philosophy of National Pedagogical Drahomanov University

Kabardin A.V., Chairman of the Scientific Society of Students and Postgraduates of the Faculty of History and Philosophy of National Pedagogical Drahomanov University, student

Meleshchenko T.V., PhD in History, Professor, Assistant Dean of the Faculty of History and Philosophy for Academic and Research Affairs, Faculty of History and Philosophy of National Pedagogical Drahomanov University

Mednikova H.S., Doctor of Sciences in Philosophy, Professor at the Department of Theology and Religious Studies, Faculty of History and Philosophy of National Pedagogical Drahomanov University

Savelyev V.L., Doctor of Sciences in History, Professor, Dean of the Faculty of History and Philosophy of National Pedagogical Drahomanov University

Syniov V.M., Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor, full member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, honorary Dean of the Faculty of special and inclusive education of National Pedagogical Drahomanov University, President of the Association of Correctional Pedagogues of Ukraine

Stepaniuk Joanna – Doktor nauk społecznych, Państwowa Uczelnia im. Stefana Batorego w Skierniewicach, Uniwersytet Warszawski

Yatsenko O.D., PhD in Philosophy, Associate Professor, Assistant Dean of the Faculty of History and Philosophy for Educational and Methodical Affairs, Faculty of History and Philosophy of National Pedagogical Drahomanov University

This collection features scientific articles based on materials of the XII International scientific conference “Scientific research: current research, theory and practice” (February 11, 2022), on the basis of the ZOOM video conferencing service.

Works by undergraduate and postgraduate students and young scientists from Ukraine and Poland address contemporary theoretical and applied problems of psychology, philosophy, cultural studies, history and pedagogy, and present interdisciplinary research and findings.

Reviewers:

Vytkaľov S.V., Doctor of Sciences in Cultural Studies, professor of the Department of Event Industries, Cultural Studies and Museology of the Rivne State University of the Humanities

Rozova T.V., Doctor of Sciences in Philosophy, Professor, Chair of the Cultural Studies, art History and Philosophy of Culture Department of the Odessa National Polytechnic University

Compiled by:

Rusakov Serhii, PhD in Philosophy, Associate Professor at the Department of Theology and Religious Studies, Faculty of History and Philosophy of National Pedagogical Drahomanov University

Możgin Wiktor, mgr, Wydziałowe Kulturoznawcze Studia Doktoranckie, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie

The author is responsible for the accuracy of the facts and correctness of citation.

Humanistic Corpus: [collection of scientific articles on contemporary problems of philosophy, cultural studies, psychology, pedagogy and history] – Issue 43. – Vinnytsia: TVORY, 2022. – 150 p.

ISBN 978-617-552-075-8

ISBN 978-617-552-075-8

© Article authors, 2022

© National Pedagogical Drahomanov University, 2022

**ФОРМУВАННЯ ЖИТТЕВОГО ПРОСТОРУ ОСОБИСТОСТІ
В УМОВАХ СУСПІЛЬСТВА РИЗИКУ**

***Врайт Галина Яківна,**
кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології
та менеджменту соціокультурної діяльності
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»,
marlinna261282@gmail.com*

***Парадюк Олена Олександрівна,**
аспірант кафедри філософії, соціології
та менеджменту соціокультурної діяльності
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»,
lenysa01@gmail.com*

Розвиток техніки та технології призвів до значних змін у соціумі, а також у формах та принципах буття ризику у соціальному вимірі і, як наслідок, у принципах соціального існування особистості. Формується так зване суспільство ризику, ідеологом якого вважається У. Бек [4, с. 16].

Стійкі соціальні інститути за умов рефлексивного розвитку перестають бути надійними орієнтирами. Їхня нестабільність стає «причиною розриву» соціальної тканини [4, с. 16]. Фундаментом переходу від суспільства індустріального модерну до суспільства ризику є логіка розподілу ризику у розвинених країнах модерну. Сучасні ризики відрізняються універсальним характером, виходять на загальнопланетарний рівень, стають глобальними [6, з. 119]. Глобалізація породжує суспільство ризику як стан загальної стурбованості, невпевненості та страху. Соціальні інститути глобального суспільства створюють «середовища ризику», закладеного в їхній природі. Руйнування у суспільстві ризику традиційних інституційних зв'язків, що виконують функції соціального порядку, звільняє індивіда від звичних обмежень, позбавляє його надійності та впевненості, підвищує почуття тривожності та страху перед необхідністю вибирати.

Разом з експансією ризиків у всі сфери суспільства соціальні відмінності та межі стають відносними. Перед ризиком всі рівні, оскільки стає неможливим перетворити деякі території на «оази безпеки» серед океану ризиків. Найбільш помітними процесами, що характеризують

суспільство, є процеси інформатизації, зміна світоглядних установок, зміна підходів у науковому пізнанні, перегляд орієнтирів у соціально-політичній практиці. Тут велике значення надається інформації та комунікації, що дозволяє трактувати суспільство ризику як постіндустріальне чи інформаційне. Індивідуалізація особистості, як показує З. Бауман, полягає у перетворенні людської ідентичності з «даню» в «знайти» та покладення на окремих людей відповідальності за виконання цієї «місії» [2]. Це означає, що особистісна ідентичність стає свого роду продуктом споживання у суспільстві текучої сучасності. Формується так звана модульна людина, особистість зі «змінними деталями» [13].

Суспільство ризику вимагає від особистості певного знання, розуміння. Це стосується і соціокультурних умов буття особистості, і самої особистості як суб'єкту. Здатність колонізувати майбутнє стає умовою можливості відбутися особистості у тотальності сучасного простору ризику. Знання себе стає умовою самореалізації особистості у суспільстві ризику через формування нею унікального життєвого простору. Ризик стає потребою у знанні майбутнього.

Філософський постмодернізм та деконструкція були спрямовані на уявлення про відсутність власного сенсу, значення літературного чи соціокультурного тексту. Представниками цих напрямів мислилася неочевидність, амбівалентність або навіть неузгодженість тексту на різних рівнях його організації, його залучення до системи інтертекстуальних посилань та залежність від процедур прочитання [8, с. 116]. Життя тексту є становлення у вигляді номінації, безперервної апроксимації, метонімічної роботи [1, с. 54]. Відбувається розривання усталених традиційних смислів. У межах прочитання особистості як тексту здійснюється розрив тимчасової характеристики, що надавала їй цілісність та значущість.

Такому самому аналізу піддається будь-який соціокультурний контекст, і життєвий простір особистості як його частини. У цьому відношенні важливою є вимога необхідності внутрішньої, тимчасової, єдності особистості при допущенні максимальної варіативності прояву її зовнішньої, тілесної характеристики. Саме тому буття особистості в суспільстві ризику вимагає в рамках саморозуміння орієнтуватися на внутрішню духовну тривалість, що пронизує людину та пов'язує мозаїчність її тілесного, фактологічного прояву. У сучасних дослідженнях стверджується важливість досліджень філософії А. Тойнбі та А. Бергсона, для яких історичність людини стає процесом, сповненим сенсом людського життя, або інакше – перманентною роботою людини над осмисленням світу, часу та самої себе [12, с. 156].

Історичність стає основою творчості, оскільки дозволяє порівнювати безліч феноменів, вибирати і, відповідно, творити, зокрема й себе саму. Тут виражається активність сприйняття того, чия роль полягає у формуванні картини реальності, захисті від шквалу зовнішніх впливів [5]. Таким чином, з одного боку, вказується можливість існування та самореалізації особистості

у будь-яких проявах та формах, а з іншого – збереження самототожності через єдність культурно-духовних та історичних (тимчасових) характеристик. Самопізнання особистості у суспільстві ризику екзистенційно орієнтовано. Воно означає розуміння свого внутрішнього світу, усвідомлення гармонії внутрішніх сил і зовнішньої дії суб'єкта, які становлять найвище благо, найвищу цінність. Це турбота про своє призначення [9, с. 101-108].

Найбільш вдалим способом самопізнання особистості в рамках суспільства ризику є аналітика присутності, що виражає єдність тлумачення, розуміння та застосування пізнаваного. Тлумачення дозволяє виділити основні елементи інтенціонально сприйнятої екзистенції присутності, розуміння знаходить своє вираження у формуванні зв'язків між елементами системи, а застосування трактується як техніка використання отриманої системи уявлень про себе. Виникають кілька взаємодоповнюючих способів чи методів самопізнання: розум, що відповідає моменту тлумачення; інтуїтивність та сповідальність, що реалізуються в розумінні; і деконструкція, що трактується як спосіб застосування результатів самопізнання. Раціональність у процесі самопізнання дозволяє виділити стійкі елементи у структурі особистості, не освоюючи при цьому внутрішні зв'язки між пізнаними елементами. Інтуїція прагне до розуміння зв'язків між ними, дозволяючи усвідомлювати себе як цілісний конструктор.

Разом з тим в особистості існує щось, що не піддається ні раціональному, ні інтуїтивному розумінню. Засобом пізнання того, що так глибоко приховано, є сповідь. Насамперед, сповідь – це ретенція, чи інакше – минуле, яке через пригадування актуалізується у теперішньому. Відмінною рисою сповідального способу пізнання себе є покайнянне осмислення власної самості. Особистість ставить себе на межі прірви і, перебуваючи там, досягає себе. Найпотемніші таємниці життя виносяться на суд найсуворішого судді – себе самого. По-справжньому повний сенс власного існування можливий лише під час розгляду особистістю самої себе у такому ракурсі. Деконструкція, з урахуванням безлічі застережень [10, с. 5], може бути зрозуміла як метод самопізнання у суспільстві ризику. Лінгвокомпаративістський аналіз трансформується в нашому розумінні в аналіз соціокультурної ситуації, що є середовищем існування особистості.

Суть антиметафізичної стратегії самостирання («викреслення») вимагає від особистості інтенційно спрямованого усвідомлення себе в рамках самовписання себе в послідовність або систему соціальних та культурних елементів суспільства ризику, у межах якої вона, особистість, співвіднесена з багатьма його елементами [7, с. 203]. Тут відбувається, з одного боку, руйнація особистістю себе як системи до найпростіших елементів, але водночас і відновлення до вихідного варіанта. Потрібний уважний аналіз усіх, у тому числі і найдрібніших, деталей, гетерогенних зв'язків, аналогових та супутніх ситуацій. Все це дозволяє дійти повноцінного розуміння особистістю самої себе та свого місця у просторі ризику, що виражає сутність суспільства ризику. У сучасному суспільстві,

в якому людина перетворюється на модульну істоту, саме деконструкція та сповідальність стають найбільш адекватними методами розуміння себе та свого місця у суспільстві ризику. Деконструкція дозволяє, з одного боку, описати внутрішню єдність себе, з другого – здійснити інтеграцію особистості в систему сучасного соціуму. Сповідальний спосіб самопізнання спрямовано на досягнення усвідомлення єдності особистості з соціокультурним пластом, що дозволяє говорити про вкоріненість кожного з нас у систему духовних домінант, формування в нас етнічної приналежності [11].

Глобалізація і суспільство ризику виявляють рухливий характер особистісної ідентичності [3]. Сучасне суспільство дає величезні можливості для формування унікального життєвого простору, що повністю виражає сутність та місце людини у світі. Усвідомлення себе стає підставою для формування такого роду кордону між індивідуальним та колективним – особистісним життєвим простором та життєвим світом, простором соціального. Зберігається неповторність ціннісних переваг суб'єкта, відбувається його включення до системи соціальних відносин. Простір ризику, з одного боку, дає можливість досягти успіху як повноцінного самовираження, з другого – серед величезних потенцій а рїогї закладено можливість фундаментальної невдачі – втрати внутрішньої унікальності, і навіть приналежності до етносоціальної спільності.

Підбиваючи підсумки, слід зазначити кілька моментів. Сучасні підходи до розуміння суспільства характеризують його як суспільство ризику. Основними його характеристиками стають плинність, інформаційність та глобальність. Особистісне буття в суспільстві ризику вимагає від людини вміння сформувати власний життєвий простір на підставі усвідомлення себе та власного місця у світі та соціумі. Тому в постіндустріальному суспільстві глобального ризику дуже важливою характеристикою особистості стає її здатність до саморефлексії. Проведений нами аналіз методів самопізнання показав, що найефективнішими є деконструктивний і сповідальний методи. Перший включає елемент раціонального і інтуїтивного розуміння себе. Раціонально ми маємо можливість виділити основні елементи себе і свого життєвого простору, інтуїтивне схоплення дозволяє осягнути зв'язки між виділеними розумом елементами. Найглибший пласт людської реальності може бути пізнаний лише у формі сповідання. Тут особистість ставить себе у прикордонну ситуацію, де вирішуються фундаментальні особистісні питання та проблеми.

Проведений аналіз показав, що сучасне суспільство дає величезні можливості для формування унікального життєвого простору на підставі пізнання та усвідомлення себе. Разом з цим у суспільстві формується ризик втрати особистістю своєї неповторності, і навіть зв'язків із своїм корінням. Тому методи самопізнання стають також методами самореалізації особистості в соціумі. Правильне їх функціонування дозволяє досягти повноцінного розуміння себе, свого місця в суспільстві і, як наслідок, бути

успішним у справі самореалізації.

Список використаних джерел:

1. Барт Р. S/Z. Москва: Академический проект, 2009. 373 с.
2. Бауман З. Текучая современность. Санкт-Петербург: Питер, 2008. 240 с.
3. Бедаш Ю. Пространственная идентичность в эпоху глобализации. Топос. 2006. №1. С.169–174.
4. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну. Москва: Прогресс-Традиция, 2000. 384 с.
5. Бергсон А. Творческая эволюция. Материя и память. Минск: Харвест, 1999. 412 с.
6. Гидденс Э. Судьба, риск и безопасность. THESIS. 1994. Вып. 5. С. 107–134.
7. Деррида Ж. Различие. Деррида Ж. Голос и феномен. Санкт-Петербург: Алетейя, 1999. 208 с.
8. Дронов А. Прагматика и деконструкция. Топос. 2009. № 1 С. 114–119.
9. КессидиФ.Х. Сократ. Москва: Мысль, 1988. 220 с.
10. Малкина С. М. Интерпретативные стратегии деконструкции. Саратов: Научная книга, 2004. 36 с.
11. Монаков А. М. Этнос и этническая идентичность. Вестник Московского университета. Серия 7.Философия. 2008. № 1. С. 72–91.
12. Рашковский Е. Бергсон и Тойнби, или «Оматерии» исторического знания. Логос. 2009. № 3. С. 155–162.
13. Тоффлер Э. Метаморфозы власти. Москва: АСТ, 2004.672 с.

МЕТАФІЗИКА І КУЛЬТУРА: ОБРІЙ КОРЕЛЯЦІЇ

Яценко Олена Дмитрівна

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри менеджменту та

інноваційних технологій соціокультурної діяльності

Історико-філософського факультету

Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Що таке метафізика? В сучасному гуманітарному дискурсі цей термін за емоційними конотаціями відповідає ненормативній лексиці. Лазарев Ф.В. зазначає наступне: «Питання про потрібність і корисність метафізики як вчення про границю загальні поняття і основоположні думки - це найчастіше відкрите питання. Бували епохи (в тому числі - наша), коли метафізика викликала справжню ідіосинкразію серед інтелектуальної еліти» [8]. Можливо, метафізика - це архаїчний витвір колективної свідомості, актуальність якого в сучасному інформаційному суспільстві є вельми сумнівною? Дійсно, існує певна *проблема легітимізації метафізики* як найбільш фундаментального метанаративу нашої ментальності.

З середини ХХ ст. метафізика переживає дійсно пекельні часи нищівної критики. І проблема її захисту та легітимізації залишається так

само актуальною. Так, прагнення відмови від метафізичного обґрунтування істини продукує розвиток дефляційних моделей пізнання, сумнівних в своїх інтенціях та результативності. З огляду на історичну традицію критики метафізики, своєрідною її адаптацією до сучасного світу є тенденція її інтерпретації як мета-нарративу, великої оповідки про істину, сутність, ідентичність, свободу та ін. Постмодерна критика метафізики абсолютизує соціальні техніки детермінації універсальних категорій. Відповідно, смисловою конструкцією сучасної культури стає «метафізика відсутності», або безособова онтологія. З огляду на таку світоглядну установку справедливим видається твердження про характер сучасної соціокультури як «апологетики апокаліптичного світу».

Постмодерна епоха «великого синтезу» передбачувано продукує аргументи на користь об'єднання природничих наук із метафізикою та теологією [5]. Доцільність такого поєднання пояснюється ієрархією родових сутностей, критичний аналіз яких сприятиме розвитку філософії науки. Тому закономірно, що критика метафізики часто супроводжується закликами до реформації її методології, а саме обґрунтуванні необхідності перетворення інтелектуальної традиції в емпіричну, що по суті, проєктує метафізику нового зразку. Яким чином абстрактні знання пов'язані із конкретними вчинками? Сутність цього зв'язку сформована і структурована відповідними здібностями та вправліннями, що є відбитком імпліцитної метафізики розуму і знання. Відповідно, будь-яке практичне знання метафізично вмотивоване. Адепти натуралістичних концепцій стверджують, що істинними є тільки ті теорії, що мають придатні для спостереження наслідки [4]. Суперечлива позиція в цілому, а відносно сутності метафізики – безнадійна.

Критична теорія в своєму розвитку прагне до метафізично нейтрального варіанту методології. Проте ігнорування метафізичних передумов провокує особливі труднощі щодо філософських досліджень, особливо в руслі критичного реалізму. Протягом першої половини ХХ століття основною метою аналітичної метафізики було сформулювати та захистити реалізм. Ідеалісти вважали, що все, про що розум міг усвідомлювати, повинно бути певним чином ментальним або розумовим. Разом з тим, аналітико-континентальний розкол сучасної філософії актуалізує медіативні функції метафізики, що пояснює зв'язок між натуралістичними теоріями та етикою людського суспільства. Природа і сутність цього зв'язку далека від однозначного визначення, але його наявність формує чітку перспективу важливих для світової спільноти філософських розвідок. Розподіл аналітичної метафізики на натуралістичну та ненатуралістичну здійснюється відповідно до очевидності та переконливості наслідків її онтологічних тверджень та характеру кореляції з науковою методологією пізнання. Відповідно, натуралістична метафізика є доцільним інтелектуальним зусиллям, цінність якого легітимізована соціумом; ненатуралістична метафізика передбачає інші стандарти розвитку, а саме через підвищення

ясності та точності висловлювання теорій.

Проте описова метафізика є ілюзією універсального знання, оскільки без аналітики сутностей першого порядку будь-яка філософська концепція стає взірцем «кругової поруки» аргументів, що не дає відповіді, а примножує коло запитань. Метафізичне знання складно назвати монолітним, швидше навпаки, метафізика як філософська наука пропонує множини змістовних теорій та корисних ідей. Плюралізм метафізичних теорій часто виступає предметом критики як показник псевдо-реалістичності, недоказовості та хиби її положень. Таку множину можливо пояснювати як комплекс функціонально або евристично еквівалентних дискурсів, кожен з яких містить достатній потенціал для пізнання світу як цілості і його окремих феноменів.

Метафізика як гранично абстрактний спосіб пізнання світу є полем філософських баталій між спекулятивним реалізмом, що прагне пізнати світ неупереджено, та феноменологією, що обмежує знання сферою суб'єктивності [2]. Проблема концептуалізації феноменальних величин ґрунтується на метафізичній категоріальній парі кількості та якості, а також неможливості демонстративних уявлень про деякі наші феноменальні відчуття. Таким чином, розрив між феноменальним та фізичним світом потребує метафізичного методу обґрунтування. Згадаємо, що М. Гайдеггер актуалізує проблему подолання метафізики та/або необхідності її аутентичного розвитку. Але таким чином створює артикуляцію негативної метафізики. Метафізика як метод інтелігібельної спекуляції піддається суттєвій критиці і з огляду на абстрактність, граничність категоріального апарату, і відповідно до її невизначеного прагматичного призначення, оскільки універсальне в сучасному дискурсі означає дієвий зв'язок, відтворюваність якого дає необхідні підстави для практики технології та виробництва.

Чудову метафору для ілюстрації специфіки суто наукового та метафізичного пізнання пропонує Аманда К. Брайт з Лісабонського університету: «Можна сказати, що вчені прагнуть до фотографії світу з надвисокою роздільною здатністю. Замість фотографа наш метафізик був би чимось на зразок імпресіоністів» [1].

Нескладно помітити, що вся західноєвропейська метафізика - це виклик проти поганої нескінченності, прагнення досягнути розумом, впорядкувати, а отже підкорити часо-просторовий горизонт. Концепція сутності простору передбачає наявність елемента, здатного створити систему, і, відповідно, можливості подальшої локалізації предмета. Культура – це такий збір простору в інтелігібельній конструкції. Це специфічний характер людського буття у Всесвіті, такий спосіб перебування у світі.

Список використаних джерел:

1. Bryant A. K. What's Metaphysics All About? <https://iai.tv/articles/what-is-metaphysics-all-about-auid-870>

2. Girardi L. Phenomenological Metaphysics as a Speculative Realism. *Journal of the British Society for Phenomenology*, 2017. Volume 48. Issue 4. P. 336-349. <https://doi.org/10.1080/00071773.2017.1362778>
3. McLeod M., Parsons J. MacLaurin and Dyke on Analytic Metaphysics. *Australasian Journal of Philosophy*, 2013. Volume 91. Issue 1. P. 173-178. <https://doi.org/10.1080/00048402.2012.730534>
4. Reeves C. Beyond the Postmetaphysical Turn: Ethics and Metaphysics in Critical Theory. *Journal of Critical Realism*, 2016. Volume 91. Issue 1. P. 217-244. <https://doi.org/10.1080/14767430.2016.1171666>
5. Thomas O. Metaphysics and Natural Science. *Theology and Science*, 2009. Volume 7. Issue 1. P. 31-45. <https://doi.org/10.1080/14746700802617113>
6. Zimmerman D. W. Metaphysics. <https://www.britannica.com/topic/metaphysics>
7. Ihnat'yev V.A. Neklasychna metafizyka. *Filosofiya nauky: tradytsiyi ta innovatsiyi*, 2012, No 1 (5). P.117-125. [in Ukrainian]
8. Lazarev F.V. Metafizika kak traditsiya v myslitel'noy kul'ture. <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/89729/50-Lazarev.pdf?sequence=1>. [in Russian]

CULTURAL STUDIES

НІМЕЦЬКЕ ШКІЛЬНИЦТВО У ГАЛИЧИНІ В КОНТЕКСТІ ПОЛІЕТНІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА РЕГІОНУ

Романюк Леся Богданівна
ORCID 0000-0003-0206-7420

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
кандидат мистецтвознавства, доцент
leromanyk@ukr.net

Галичина здавна була територією де співіснували, взаємодіяли, взаємодоповнювалися культури різних етносів: українського, польського, німецького, єврейського, вірменського, караїмського та ін. Після приєднання до Австрійської імперії Габсбургів характеру масовості набула міграція до Галичини етнічних німців, що було зумовлено потребою активного економічного розвитку та ідеєю, виплеканою в середовищі імперських кіл, поступової культурної германізації цієї землі. Нова хвиля німецької колонізації до Галичини розпочалася орієнтовно 1772 року [1]. Імператор Йосиф II у 1781 році видав спеціальний колонізаційний патент, який звільняв колоністів від податків на 10 років, та надавав кожному дім з господарськими прибудовами, землю, худобу та знаряддя праці. Цим патентом також було гарантовано охорону віри новоприбулих колоністів.

Свої поселення вони засновували або на околицях вже існуючих населених пунктів, або відокремлено, як колонії. Особливої інтенсивності німецький колонізаційний рух набуває упродовж останньої чверті XIX ст. Так, на теренах Станіславівського воєводства, неподалік міст Коломиї, Калуша, Делини було засновано 31 німецьку колонію: Мікульсдорф, Нойдорф, Рудольфсдорф, Леопольдсдорф, Сітанерівка, Бредгайм, Йозефтсгалль та ін. [3, с. 71]. Відокремлене проживання допомагало галицьким німцям у створенні всіх умов для збереження своєї культурної ідентичності. Поступово виникла потреба започаткування і розвитку національного культурно-освітнього простору, розповсюдження мережі освітніх закладів з німецькою мовою навчання.

Система шкільництва Галичини в кінці XIX – на початку XX століть визначалася нормами державного закону від 14 травня 1869 року, який базувався на таких демократичних принципах, як обов'язковість, безкоштовність та загальнодоступність освіти для представників усіх етнічних груп, рівноправність у виборі мови й вільна реалізація освітніх завдань тощо. Водночас крайове законодавство, що діяло в Галичині, надавало більшості означених принципів формального характеру, оскільки було зорієнтоване на денационалізацію корінного населення шляхом насадження навчання чужинського за мовою і змістом.

Німці-колоністи у Галичині розпочали заснування власних шкіл ще у 1780-х роках, прагнучи сформувати етнокультурну ідентичність своїх нащадків на землях, де більшість населення складали українці та представники інших етносів. Значно пізніше, у 1911 р. було організовано Спілку німецьких середніх шкіл Галичини [4]. Після Першої світової війни засновано Німецьку Національну Раду Західної України, що стала координатором діяльності національних культурно-освітніх товариств та освітніх закладів. На нижчому рівні організацією освітнього процесу займалися Шкільні окружні ради, які підпорядковувалися Державному секретаріату освіти і віросповідання. До них входили представники римо-католицького, греко-католицького та юдейського духовенства, а також адміністрація навчальних закладів (шкіл, гімназій), делегати від учителів і громад регіону. Таке широке представництво у шкільних колегіях забезпечувало можливість урахування інтересів усіх етнічних спільнот, які проживали на території краю. Навчальні програми періоду ЗУНР затверджувалися у Повітових Комісаріатах, що давало можливість у тому числі обирати мову викладання у приватних навчальних закладах і уроки релігії, відповідно до віросповідання. Тож німці-протестанти навчали дітей відповідно до лютеранських або євангельських доктрин, німці і поляки-католики – згідно католицького християнства, євреї – відповідно до юдаїзму та івриту, як мови національного виховання тощо.

З розпадом Австро-Угорської імперії та настанням у 1919 р. польського урядування над Галичиною докорінно змінилися умови існування шкільництва для всіх не поляків. Почалися обмеження використання

рідної мови у школах національних меншин, значно зменшилася кількість різнонаціональних державних і приватних навчальних закладів. Для протистояння новим суспільно-політичним викликам у 1920 р. було організовано Крайову спілку німецьких учителів та учительок Польщі з центром у м. Бидгощ. У Галичині головним осередком цієї Спілки стало місто Станиславів (сьогодні Івано-Франківськ), яке об'єднало Краківське і три галицькі воєводства. Було розроблено нову концепцію уніфікованого німецького шкільництва на землях Галичини, що відбулося в рамках учительського з'їзду Львівського і Станиславівського округу у серпні 1923 року. При кожній німецькій школі діяв відділ Німецького Шкільного Союзу, який відповідав за матеріальне забезпечення та добір учительських кадрів. Кожна школа отримувала спонсорську матеріальну підтримку з Німеччини. Однак, активна колонізаційна політика Польщі поступово зводила нанівець усі попередні досягнення німців щодо шкільних реформ. Якщо у період 1921/22 років у Галичині діяло 27 німецьких державних шкіл, то у 1929/30 роках у трьох галицьких воєводствах налічувалося лише 5 державних (4 школи на Станиславівщині і 1 на Львівщині). Трохи кращою ситуація була з приватними школами. При цьому більшість навчальних закладів діяло на основі утраквістичної, тобто двомовної системи навчання. З другої половини 1930-х років польська влада взяла під повний контроль німецьке шкільництво шляхом погодження навчальних програм та призначення учителів на посади, це було пов'язано із новими загрозами, які виникли із приходом у Німеччині до влади фашистів.

Німецькі громади були розповсюджені теренами усієї Галичини, у тому числі і на Станиславівщині. Наприкінці XIX століття у Станиславові, в міському районі Княгинин-Колонії мешкало близько 1000 німців. Власної школи громада не мала, тому діти ходили до польських навчальних закладів. Там вони поступово забували рідну мову і євангельську віру та переймали католицизм. Із прибуттям до міста у 1892 році доктора Теодора Цьоклера, ситуація змінилася докорінно, оскільки він став головним ініціатором заснування школи з німецькою мовою викладання. Т. Цьоклер був непересічною особистістю, громадським і релігійним діячем, засновником німецького культурно-просвітницького товариства «Frohsinn», низки дитячих будинків [2].

Німецька громадськість зустріла цей задум без особливого ентузіазму. Однак, згуртувавши навколо своєї ідеї однодумців, Т. Цьоклеру вдалося відкрити у 1898 р. приватну чотирикласну школу. Спершу вона не мала власного приміщення і містилась у декількох кімнатах сиротинцю «Вифлем», також заснованого подружжям Цьоклерів. Поступово рівень та статус німецької школи в місті зростав. Завдяки високій якості освіти до цього навчального закладу активно почали віддавати своїх дітей також представники інших етнічних груп, зокрема, євреї і поляки. 1903 р. став новим етапом у діяльності школи, оскільки вона отримала «право прилюдності», тобто її атестати стали рівноцінними із ідентичними

польськими. Відомо, що на початку діяльності в цій школі навчалось біля сотні дітей, тоді як у 1904-му їх кількість зросла до 296 учнів різних національностей. Статистичні дані стверджують, що серед них було 226 євангелістів, 38 римо-католиків, 25 юдеїв і 7 греко-католиків. Відтак, поставала гостра потреба у побудові власного приміщення, яке було б належним чином укомплектовано та вміщало велику кількість учнів. За активної допомоги громади, особливо військових і залізничників, вдалося купити землю на початку вулиці Кілінського (Лепкого, 9) із невеликим будинком. У 1905 році там збудували простору триповерхову будівлю, архітектором якої, ймовірно, став Ян Шпорек. Директором школи від моменту її заснування і аж до 1939 року був Йоганн Мюллер.

Коли Станиславів став столицею ЗУНР, пастор Т. Цюклер порозумівся з українською владою і отримав дозвіл на створення в тому самому будинку ще й німецької гімназії. Дотримуючись освітніх нормативно-правових актів німці розпочали формування навчальних програм та учительського колективу. Гімназія відкрилась 10 лютого 1919 року, а до перших трьох класів записалися 80 дітей. Керував гімназією спершу Фердинанд Шмаленберг, а з 1932-го – Адольф Рожек.

Поляки, які невдовзі захопили Галичину, оголосили німецькій освіті справжню війну. У 1923 році представникам інших конфесій заборонили навчатись у євангелістів. Євреї та поляки були змушені перейти до своїх шкіл – загалом 60 % учнів. Але завдяки активності керівництва школи було проведено батьківські збори, на яких постановили підняти оплату за навчання, щоб уникнути закриття закладу. Однак незабаром польська влада позбавила німецьку гімназію «матури» (права проводити випускні іспити). Відтепер німецькі школярі мусили складати випускні екзамени тільки у польських школах. Лише завдяки бурхливій діяльності Теодора Цюклера та активності громади, яка направила делегацію аж до Варшави, гімназії повернули право прилюдності.

Розвитком освіти серед галицької німецької спільноти окрім навчальних закладів та професійних об'єднань займалися культурно-освітні товариства. На Станиславівщині такою організацією було товариство «Frohsinn» («Весела вдача»), яке за структурою та сферами діяльності нагадувало українську «Просвіту». Його організатором був Теодор Цюклер. Завдяки товариству відбувалося активне залучення німців до громадської діяльності, велася робота над зростанням культурно-освітнього рівня німецької молоді, шляхом організації тематичних лекцій, концертів, екскурсій та здійснювалася підтримка занять спортом [2]. Періодично для дітей німецьких колоній організовували пізнавально-відпочинкові тури. Розвитком культурно-освітніх організацій опікувався Німецький народний союз, який утримував приватні школи, сприяв організації гуртків, видавав німецькомовну періодику та розбудовував мережу читалень і книгозбірень.

Отже, в умовах міжетнічного співжиття на території географічного пограниччя, яким була Галичина на зламі ХІХ – ХХ століть, німецьке

населення намагалося формувати власні стратегії і форми національного розвитку. Одним із найдієвіших чинників збереження етнокультурної ідентичності стала національна освіта. Формування мережі державних і приватних закладів з німецькою мовою викладання; навчання на основі власних освітніх програм, до яких було включено предмети, пов'язані із вивченням рідної мови, історії і культури; використання навчально-методичної літератури, створеної авторами їхньої етноспільноти; започаткування культурно-просвітницьких товариств, пріоритетами яких було національне виховання, стало першочерговим завданням німецької громади Галичини і забезпечило доволі успішний розвиток етнокультурного середовища німецької спільноти упродовж тривалого часу.

Список використаних джерел:

1. Монолатій І. Особливості міжетнічних взаємин у західноукраїнському регіоні в Модерну добу : монографія. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2007. 280 с.
2. Романюк Л. Б., Черепанин М. В. Музичне і театральне життя Станиславова (друга половина ХІХ – перша половина ХХ ст.) : монографія. Івано-Франківськ : Супрун В. П., 2016. 508 с.
3. Чорній П. Етнічні групи Галичини міжвоєнного періоду: міжетнічне (спів)життя та соціокультурні трансформації : монографія. Львів : Інститут народознавства, 2018. 316 с.
4. ЦДІА України у м. Львові. Ф. 667, оп. 2, спр. 8, арк. 1–2.

ТРАНСГУМАНІЗМ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ, ТИПОЛОГІЯ Й ПЕРІОДИЗАЦІЯ

Гоц Людмила Сергіївна

ORCID ID: 0000-0001-5832-2406

*кандидат культурології, доцент Національної академії
керівних кадрів культури та мистецтв, Київ*

milahobotya93@gmail.com

Ряд авторів свідчать що прояви трансгуманізму у тій чи іншій формі виявляються протягом усього існування людства [1, с. 25]. У культурі кінця ХХ – початку ХХІ ст. трансгуманізм отримує потужні науково-технічні засоби для втілення своїх ідеалів у життя, він набуває самостійного ідеологічного значення та спричиняє все більший вплив на матеріальний світ. Це зумовлює високий інтерес до досліджень трансгуманізму останні десятиліття. Водночас з упевненістю можна констатувати тенденцію до описовості таких досліджень, на шкоду фундаментальності. Мета дослідження – концептуалізація трансгуманізму у синхронно-діахронному вимірі культури, у широкому культурно-історичному контексті. Завданнями дослідження є типологізація та періодизація трансгуманізму, а також

розробка відповідних дефініцій. Наукова новизна полягає у комплексному авторському вирішенні зазначених проблем.

Аналіз публікацій. Спеціалізованих досліджень цих питань не проводилося. Деякі окремі різновиди сучасного трансгуманізму описані у роботах зарубіжних та українських авторів: Х. Пеллісьє [8], Ю. Харарі [5], Г. Дворські та Дж. Хьюз [6], М. Гриценко [2]. П. Донець запропонував модель класифікації трансгуманізму у науковій фантастиці [3]. Водночас доведені переліченими авторами гетерогенність та різноманітність проявів феномену трансгуманізму наголошує на необхідності виділення основних його типів – максимально узагальнюючих, зонтичних категорій, покликаних закласти фундамент для подальшої систематизації різних течій трансгуманізму. У цій статті автор стисло представляє результати дослідження «Трансгуманізм у синхронно-діахронному вимірі культури: концептуалізація, типологія та періодизація» 2022 р. Трансгуманізм розглядається нами не у вузькому сенсі, як явище культури кінця ХХ – початку ХХІ ст., що спирається на досягнення науки та high-tech, а у широкій історичній перспективі, як синхронно-діахронний феномен. Визначимо його так: трансгуманізм у широкому сенсі терміна – конгломерат ідеологічних концепцій і феноменів культури, які передбачають радикальне подолання природних обмежень людських можливостей (фізичних, інтелектуальних, психічних) за допомогою культурних практик – магічних, релігійних, філософських, науково-технічних тощо.

У таблиці пропонується авторська типологія трансгуманізму за типом свідомості у полі якого представлені трансгуманістичні ідеї, надана, наскільки можливо, в історико-логічній послідовності їх виникнення. Наскільки автору відомо з аналізу зарубіжної та української літератури, аналогів такої класифікації не існує.

Таблиця 1. Типологія трансгуманізму за типом свідомості у синхронії та діахронії культури

ТИПОЛОГІЯ ТРАНСГУМАНІЗМУ ЗА ПАНІВНИМ ТИПОМ СВІДОМОСТІ
Епоха: премодерн, ранній модерн (до ХХ ст.) САКРАЛЬНИЙ, ІДЕАЛІСТИЧНИЙ ТРАНСГУМАНІЗМ (англ. <i>sacral transhumanism, idealistic transhumanism</i>)
1. Міфологічний трансгуманізм (<i>mythological transhumanism</i>) – прагнення людини до радикального подолання встановлених природою обмежень її можливостей, виражене засобами міфологічного світогляду [визначення Л. Гоц]. Поняття «міфологічний Т.» вперше використовує Т. Ковалевська [4], не даючи його визначення.
2. Магічний трансгуманізм (<i>magical transhumanism</i>) – прагнення людини до радикального подолання встановлених природою обмежень її можливостей за посередництва магічних практик [термін та визначення Л. Гоц]. Поняття «магія» використовується як парасольковий термін для широкого спектра практик; магія розуміється як сукупність технологій вольового й символічного впливу на духовний і матеріальний світ методами, що не визнані наукою.

<p>3. Релігійний трансгуманізм (religious transhumanism) – прагнення людини до радикального подолання встановлених природою обмежень її можливостей за посередництва релігійних практик [визначення Л. Гоц]. Цей вид Т. згадує Х. Пеллісьє [8], не пропонуючи його визначень.</p>
<p>4. Філософський трансгуманізм (philosophical transhumanism) – прагнення людини до радикального подолання встановлених природою обмежень його можливостей за посередництва [термінологія та визначення Л. Гоц]. У традиційній культурі філософський трансгуманістичний дискурс зазвичай слабо виділений із магічного та релігійного світоглядів та апелює до сакрального. У премодерні та ранньому модерні він проявляється переважно як трансгуманізм в ідеалістичній філософії (idealistic philosophical transhumanism), а в зрілому модерні, постмодерні та постпостмодерні – як трансгуманізм у філософському матеріалізмі (materialistic philosophical transhumanism).</p>
<p>5. Як окремих тип можна розглядати також художньо-естетичний трансгуманізм (artistic and aesthetic transhumanism), що репрезентує трансгуманістичні ідеї за допомогою художніх образів у мистецтві (літературі, кінематографі, комп'ютерних іграх і т.д.) [термінологія та визначення Л. Гоц]. Цей тип Т. існує у всі епохи й активно розвивається зараз.</p>
<p>Епоха: зрілий модерн, постмодерн та постпостмодерн XX – поч. XXI ст. СЕКУЛЯРНИЙ, МАТЕРІАЛІСТИЧНИЙ ТРАНСГУМАНІЗМ (secular transhumanism, materialistic transhumanism)</p>
<p>1–5. Традиційні форми Т. залишаються у культурі, але відходять задній план. 6. В авангард культури виходить науково-технологічний трансгуманізм (scientific and technological transhumanism) або техно-трансгуманізм (techno-transhumanism), якому притаманно прагнення людини до радикального подолання встановлених природою обмежень її можливостей за посередництва науки й технологій [термінологія та визначення Л. Гоц].</p>

Підкреслимо, що послідовність виникнення різних форм трансгуманізму, відображена у таблиці, відбиває загальні історичні закономірності розвитку трансгуманізму і з неминучістю умовна. Зазначені різновиди трансгуманізму часто тісно переплітаються між собою, з'єднуються у гібридні форми та нерідко співіснують паралельно у часі.

Пропоновані узагальнюючі категорії можуть органічно поділятися на вужчі. Так, парасолькове поняття магічний трансгуманізм втілюється у такі конкретно – історичні, специфічні форми, як: «шаманський трансгуманізм» (shamanic transhumanism), «окультний трансгуманізм» (occult transhumanism) [термінологія Л. Гоц] та «езотеричний трансгуманізм», (esoteric transhumanism), він же «Esoh+» [7] etc.

Висновки. Розгляд еволюції різних проявів трансгуманізму в широкому історико-культурному ракурсі дозволив концептуалізувати трансгуманізм як надісторичну культуротворчу структуру людської психіки та буття, синхронно-діахронний феномен культури, культурну універсалію. Враховуючи специфіку культурології як метадисципліни, автор вважає, що така оптика осмислення трансгуманізму є найперспективнішою. Визначення ключових особливостей основних різновидів трансгуманізму дозволило відобразити їх в авторських термінах та дефініціях, а також зробити типологізацію. У ході дослідження також виявлено стійку тенденцію еволюції проявів трансгуманізму

від ідеального до матеріального. Причому для початку ХХІ століття характерне різке прискорення розгортання та втілення трансгуманістичної міфологеми у культурі в контексті науково-технологічного трансгуманізму та розширення її впливу на матеріальний світ.

Keywords: культура, трансгуманізм, методологія, визначення, класифікація, періодизація, синхронія, діахронія.

Література

1. Гоц, Л. С. (2021) Трансгуманістичні аспекти міфологеми штучного життя в стародавньому світі. *Культура України. Харк. держ. акад. культури*. Вип. 71. С. 24–33.
2. Гриценко, М. (2013) Технокомунізм як можливе майбутнє людства. *Грані: науково-теоретичний альманах*. № 5, С. 58–63.
3. Донец, П. Н. (2012). Классификация трансгуманизма в научно-фантастической литературе. *Мировая литература на перекрестье культур и цивилизаций*. №5, С. 57–65.
4. Ковалевская, Т. В. (2016). Мифологический трансгуманизм в русской культуре. *Вестник славянских культур*, 1 (39), С. 13–26.
5. Харари, Ю. Н. (2018). *Homo Deus: Краткая история будущего*. М.: Синдбад.
6. Dvorsky, G., Hughes J., (2008). *Postgenderism: Beyond the Gender Binary*. Hartford : Institute for Ethics and Emerging Technologies.
7. *Esoteric Transhumanism* (2021). *Urban dictionary*. [online] Available at: <https://www.urbandictionary.com/define.php?term=Esoteric%20Transhumanism>
8. Pellissier, H. (2015). *Transhumanism: there are [at least] ten different philosophical categories; which one (s) are you?* [online] Available at: https://www.academia.edu/42983466/Transhumanism_Transhumanism_there_are_at_least_ten_different_philosophical_categories_which_one_s_are_you

TRUST IN MEDIA – AUDIAL SEGMENT DESCRIPTION

Tomasz Lyson, MA

Jagiellonian University, Cracow

tomasz.lyson@doctoral.uj.edu.pl/tomasz.lyson.97@gmail.com

ORCID 0000-0002-4480-0988

INTRODUCTION

This article is an attempt to capture the phenomenon of podcasts. Poles have taken a liking to this form of audio content, and with time the podcast market in Poland has developed dynamically. The etymology of the word “podcast” comes from the combination of the particle “pod” - derived from the name of Apple’s brand product - iPod and the particle “cast” from the word broadcast defined as transmission. The term was introduced in 2004 and the author of this formulation is BBC journalist Ben Hammersley [1, p. 21]. As Grażyna Stachyra points out, the term was to describe the growing phenomenon of producing and making available audio content on the Internet, with the possibility of subscribing to it, thanks to special software [2, p.29].

The origins of podcasting date back to 2000, it is also defined as “a method of delivering audio and/or video files through so-called RSS (Really Simple Syndication) feeds, allowing the aggregation of content from multiple sources in one place, for download and playback on different devices” [3, p.20].

Since the emergence of podcast content in the media market, i.e. since 2005, the evolution of podcasting has taken place in two specific trends. The first one - amateur (non-profit) includes individual creators who share their thoughts through podcasts, for example, channels run by activists, scientists. The second trend, referred to as commercial, is usually created by well-known personalities from the world of media or celebrities. In this group of creators, content is available through a paid subscription. Podcasters operate on the basis of a *pro-am* model, which means amateurs working according to professional standards. In this model, creators are often not affiliated with any media institution. As Stachyra points out, “this commercial trend has over time become a significant component of the audio industry, including podcasting in addition to the offer of radio broadcasters, music streaming services, and other *on-demand* streaming services” [2, p.29]. Dave Winer and Adam Curry are considered to be the creators of podcasting. The first broadcasters of audio media recognized podcasts as a tool for the public, and most of the content was made available free of charge. A pioneer in podcasting was the BBC when in 2004 the radio station began making the podcasts of the “Reith Lectures” series available on its website [2, p.29]. In 2007, the BBC permanently introduced podcast services to its offer.

In the US, the leader in the podcast market was the public radio network, National Public Radio. It is worth noting that the service launched this option in August 2005, and after 8 months of operation it reached 26 million downloads

(Jaffe, 2006). In 2006, changes occurred in the British media market, as commercial broadcasters signed an agreement with Phonographic Performance Ltd. This agreement allowed for the introduction of music tracks into published podcasts [4, p. 181].

With the passage of time, podcasts gained popularity and began to be perceived in a business perspective as a source of income. They began to be scrutinized, and there was also a focus on the quality of available tools for creating and audiences of podcasts. A May 2016 report by Edison Research, indicated that in the United States, 36% of people surveyed over the age of 12 have listened to podcasts, this means that statistically, 98 million U.S. citizens are using podcasts. Familiarity with the term “podcasting” was indicated by 55% of the respondents surveyed. Internet users indicated that they use smartphones and mobile devices most often - 71%. The fastest growth in viewership was in the 12-24 age group (11% to 27%), while most consumers were between 35 and 54 years old. Men listened more often than women (56% to 44%). Podcasts were listened to at home (53%), at work (14%), in the car (21%), and on public transportation (4%). The study found that users spend more time listening to podcasts than listening to traditional radio [5, p.38].

THE PODCAST MARKET IS A DYNAMIC MARKET

The podcast market in Poland is developing dynamically. Such audio forms are also generating interest among publishers, editors, and commercial companies. Data from a report by Voxnest shows that Spotify has become the leader among podcast platforms in 80 markets out of 92 where it is available [6]. Poland is among the top ten fastest-growing podcast markets in the world. The list includes countries such as Brazil, the United Kingdom, Canada, Colombia, Italy, Mexico, Spain, New Zealand, and the United States.

Table 1. Most popular podcasts from January 1, 2020, to July 19, 2020 in Poland.

No.	Podcast	Author
1	Dwóch Typów Podcast	Jakub Chuptyś, Bartosz Sitek
2	Kryminatorium	Marcin Myszka
3	Ja i moje przyjaciółki idiotki	Joanna Okuniewska
4	Tu Okuniewska	Joanna Okuniewska
5	Rock i Borys	Remigiusz Maciaszek

Source: own study, based on, <https://mobirank.pl/2020/08/06/popularnosc-podcastow-w-polsce-rosnie-w-zawrotnym-tempie/>

Spotify reported revenues of over €1.8 billion in the second quarter of 2020. The platform currently has 299 million users worldwide, of which about 138 million subscribers have premium status [7]. The development of podcasting

caused streaming portals to generate more and more profits and this allowed them to grow rapidly.

In February 2018, streaming portal Spotify filed a patent application for an algorithm that has the ability to recognize speech to determine users' emotional state, gender, age, and accent. "According to the patent application, the company is developing technology that can extract voice intonation, stress, rhythm, and other speech units that would detect and categorize a user's emotional state. Spotify has shown that behavioral variables such as a user's mood with the correlation of data such as favorite music genre and demographic information can correspond to different user personality traits" [8]. The corporation explains that the media streaming app includes features that provide personalized media recommendations to the user. Spotify's actions have drawn the attention of human rights organization Access Now. The institution sent a letter to Spotify CEO Daniel Ek [9]. The organization points out that Spotify has acquired enough data to tailor its offerings for its customers. The growth of podcasting over the years has led to the success of many media content distribution companies. The convergence of these apps has reached a point where it raises moral questions, and the organizations at the forefront of human rights are appealing to ensure that the development of the technology does not harm everyone's basic goods and values.

MARKET SEGMENTATION AND A NEW WAY OF THE MEDIA FINANCING

The media are constantly evolving, changing the form of broadcast, reception, message, and also the channel. The process of digitization has enabled immediate feedback from the audience. Today's media market is saturated with an overabundance of media products, bringing together more and more content broadcasters targeting the same audience. It can be said that the current media reality is heading towards a profiled and tailored to the requirements of narrow audiences who are willing to pay more for the content that interests them. Segmentation has played an important role in the media market.

In the marketing literature, we can read that "market segmentation is the division of a market based on specific criteria into relatively homogeneous submarkets - relatively consistent consumer markets - called segments" [11]. Olga Dąbrowska-Cendrowska points out that market segmentation is nothing else than a specific process of dividing all the buyers of products into homogeneous groups having similar needs. Thus, it is a kind of classification of products, combining them into smaller subgroups, or submarkets [12].

The growing popularity of podcasts has indirectly influenced the development of a new system - social financing. This is a type of capital collection and allocation "provided for the development of a specific project in exchange for a specific return benefit, which involves a wide range of capital donors, is characterized by the use of information and communication technologies" [13]. Researchers additionally point out that in this method of financing there are better

transaction conditions than in the publicly available market. The catalyst for the emergence of this method of financing is the spread of the Internet, which enables easy information exchange, as well as the creation of a community around them - examples are the activities of Polish Radio Nowy Świat and Radio 357.

TRUST IN THE MEDIA IN POLAND

According to a survey from 2004, the vast majority of respondents (80%) considered journalists to be a profession of public trust, i.e. a profession that requires special ethical and moral standards and high-quality services from its practitioners [14]. On the other hand, in surveys conducted by the Centrum Badań Opinii Społecznej (CBOS) in 2003, 2006, and 2012 concerning trust in journalists, respondents were asked whether, in general, they trusted Polish journalists. They could answer on a scale of 1 - 7, where 1 means complete lack of trust and 7 means full trust in Polish journalists. Świerczyńska - Głównia points out: “[...] interestingly, in the period from 2003 to 2006, the level of trust did not change significantly and the differences between the obtained averages were practically within the statistical error, while in 2012 the level of trust in journalists was noticeably lower. In terms of value, in 2003 the trust in journalists was at the level of 4.67, in 2006 it was at the level of 4.87, and in 2012 respondents indicated the level of trust in Polish journalists at 4.07 on a seven-point rating scale” [13]. The report of trust in media published by TNS OBOP in April 2002 showed that trust in Polish Radio was declared by 79 % of the respondents, distrust by 9 %. Whereas trust in commercial radio stations was indicated by 65 % of Poles, with 9 % of respondents standing in opposition to this group. Polish Television was trusted by 73%, with 23% of respondents distrusting this medium. Commercial TV stations were characterized by lower trust, as 64 % of respondents showed faith in the message, while 27 % stood in opposition. Press was trusted by 71 % of Poles, distrust was reported by 15 % of respondents.

The Edelman Trust Barometer 2020 revealed that people do not trust religious or political leaders or wealthy, influential people [13]. It is worth noting that the journalism profession in the survey showed that people perceive it neutrally, it does not arouse extreme emotions. Opinion leaders who are highly trusted are scientists and people from local circles. There is a noticeable global trend of distrust in content published by social media. Despite a strong global economy, governments, media, or NGOs are not trusted by the public. Researchers find a lack of trust in the growing sense of inequality. According to the Edelman Trust Barometer, trust in media comparing 2019 and 2020 in Poland has declined - 10 percentage points. In contrast, in a 2017 survey, trust in all media was declared by 30% of Poles. After all, one should pay attention to the ARC Rynek i Opinia research (May-June 2018), which indicates the role of specialized portals, discussion forums, and economic portals [15]. It is these components of the media system that enjoy the greatest trust among the surveyed respondents, as they are the most reliable source of knowledge about products and services. The Market Insights Trust in Media 2020 report showed that the level

of trust in the media is 28%, while 34% of the surveyed respondents indicated medium trust in the mass media [16]. Little or no trust in the media was shown by 38 % of the respondents surveyed. the lack of trust in the content shared in social media should be noted - Poles, like most Europeans, do not show much faith in the reliability of this medium. Europeans mostly trust public media, whereas in Poland, Romania, Serbia, and Turkey the audience does not show such a big trust towards public broadcasters. Half of Poles show a tendency to trust television, 8% of Poles surveyed show neutrality, while 42% of respondents have no trust in television. The aforementioned 2002 data and the Market Insights Trust in Media 2020 report show a trend of a significant decrease in trust in audiovisual broadcasting.

BIBLIOGRAPHY:

1. Bonini, T. (2015). The second age of podcasting: Reframing podcasting as a new digital mass medium. *Quaderns del CAC*, 41, vol. 18, 21-30.
2. Stachyra, G. (2017). Podcasting jako technologia audio. Perspektywy rozwoju. *Studia Medioznawcze*, 1(68), 29-41.
3. Markman, K., Sawyer, C. (2014). Why Pod? Further Explorations of the Motivations for Independent Podcasting. *Journal of Radio and Audio Media*, nr 21 (1).
4. Jędrzejewski, S. (2010). *Radiofonia publiczna w Europie w erze cyfrowej*. Kraków: Wydawnictwo Universitas.
5. Doliwa, U., Chyczewska, A., Grobelski, F., Łatacz, R. (2019). Podcasting w Polsce – próba analizy zjawiska. *Media, Kultura, Komunikacja Społeczna*, t. 1, nr 15.
6. <https://blog.voxnest.com/2020-mid-year-podcast-industry-report/>, accessed: [04.02.2022].
7. <https://www.wirtualnemedial.pl/artykul/boom-na-podcasty>, accessed: [04.02.2022].
8. <https://mobiletrends.pl/spotify-z-nowym-ale-kontrowersyjnym-patentem>, accessed: [04.02.2022].
9. https://www.accessnow.org/cms/assets/uploads/2021/04/Access-Now-letter-to-Spotify_2-April-2021-.pdf, accessed: [04.02.2022].
10. Król, K., (2013). *Crowdfunding, od pomysłu do biznesu, dzięki społeczności*. Warszawa: wyd. crowdfunding.pl.
11. Altkorn, J., Kramer, T., (1998). *Leksykon marketingu*, Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne S.A.
12. Dąbrowska-Cendrowska, O., (2012). W stronę sprofilowanego odbiorcy mediów. *Rocznik Bibliologiczno-Prasoznawczy*, t. 4/15, z. 2.
13. W. Świerczyńska-Głównia, *Bezpieczeństwo odbiorców mediów w cyfrowej rzeczywistości. Wyzwania i dylematy*, w: *Bezpieczeństwo Europy i Unii Europejskiej w czasach kryzysu*, (red.) M. Musiał-Karg, wyd. UAM, Poznań, 2016, s. 288.
14. Raport Zaufanie do mediów, Omnibus TNS OBOP, kwiecień 2002, Warszawa, http://tnsglobal.pl/archiv_files/046-02.pdf, accessed: [04.02.2022].
15. <https://www.wirtualnemedial.pl/artykul/najbardziej-wiarygodne-zrodla-wiedzy-o-produktach-i-uslugach-raport>, accessed: [04.02.2022].
16. https://www.ebu.ch/publications/research/login_only/report/trust-in-media, accessed: [04.02.2022].

НАЦІОНАЛЬНІ ОПЕРНІ ТЕАТРИ УКРАЇНИ В УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОМУ КУЛЬТУРНОМУ ДІАЛОЗІ ПОЧАТКУ ХХІ СТ.: АНАЛІЗ ОФІЦІЙНИХ САЙТІВ

Сендецький Андрій Владиславович

*аспірант кафедри культурології та міжкультурних комунікацій
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, Київ
sendetsky@gmail.com*

Науковий керівник – док. культурології, проф. П.Е. Герчанівська

Актуальність дослідження українсько-польського культурного діалогу крізь призму театральних практик національних оперних театрів України зумовлена кількома важливими чинниками: сценічне мистецтво є виразним маркером інспірацій, взаємовпливів та запозичень культур; театральні практики є чутливим емоційним індикатором до суспільних настроїв та віддзеркаленням знакових подій як соціуму, так індивідуального світогляду митців цієї галузі творчості; вияв різноманітних форм комунікацій між подібними інституціями є статистичним показником інтенсивності міжнародних культурних зв'язків; культурно-мистецький діалог між сусідніми державами є рефлексором ступеню взаємного інтересу до країни-комунікатора [1, с. 26–28].

Мета дослідження – на основі аналізу матеріалів комп'ютерних мереж визначити динаміку розвитку міжнародної творчої діяльності вибраних провідних оперних театрів України з польськими аналогічними установами у галузі театральньо-сценічного мистецтва.

Завдання сфокусоване на вивченні мас-медійної інформації про українсько-польські культурно-мистецькі зв'язки початку ХХІ ст., тому до уваги взято існуючу базу інтернет-джерел, насамперед – офіційні сайти чотирьох культурних установ України. Відповідно головними методами дослідження є системний, компаративний (історико-порівняльний), інформативний, формально-аналітичний.

Основні осередки практичних досліджень в Україні: Національний академічний театр опери та балету України імені Т. Г. Шевченка у Києві; Львівський національний академічний театр опери і балету імені Соломії Крушельницької; Одеський національний академічний театр опери та балету; Харківський національний академічний театр опери та балету імені М. В. Лисенка. Саме ці культурні установи мають статус національного театру. Статус державного здобули Дніпропетровський академічний театр опери та балету, а також Донецький академічний державний театр опери та балету імені Анатолія Солов'яненка, який в окупації сепаратистами. Муніципальним є Київський муніципальний академічний театр опери і балету для дітей та юнацтва. Останні з перелічених потребуватимуть окремої наукової розвідки.

Проводився ретельний аналіз офіційних сайтів перелічених культурних інституцій статусу національного театру, оскільки саме на таких сторінках мала б найповніше відображатися інформація про діяльність кожної з установ. Щоправда, не усі інтернет-сторінки цих театрів мають тривалу історію. Так, офіційний сайт львівського оперного театру у рубриці «Актуально» веде перелік подій з 19.06.2017 р. Таким чином, не має можливості простежити діяльність цієї культурної інституції від початку ХХІ ст. [2].

Результати вивчення українсько-польських зав'язків у діяльності Львівського театру опери і балету свідчать, що були різні форми співпраці. Лише за 2017 р. у репертуарі зафіксовано постановочні роботи (В. А. Моцарт, опера «Чарівна флейта», постановка 2013 р., режисер-постановник – заслужений діяч культури Польщі Збігнєв Хшановський [3]); вокальний кастинг (претенденти з Катовіце [4]); фестивальну діяльність: «Юрій Ланюк і друзі» [5], Міжнародний фестиваль оперного мистецтва «Відкриваємо Падеревського» у Львові – гала-концерт «Зірки світової слави» пам'яті Марцеліни Сембріх-Коханської та Соломії Крушельницької [6]; гастролі балетної трупі з одноактними балетами «Кармен-сюїта» Ж. Бізе – Р. Щедрина та «Ніч вальпургії» балетну сцену з опери «Фауст» Ш. Гуно [7] тощо.

Київський театр опери та балету на своєму офіційному сайті веде записи новин з 2012 р. Прикметно, що культурний діалог столичного оперного театру до початку російсько-української війни тісно вівся з Державним академічним Большим театром Росії у Москві та Маріїнським театром у Санкт-Петербурзі. Попри те було налагоджено тривалу тісну співпрацю із західними партнерами – Римським оперним театром [8], Академією театру Ла Скала (Мілан) [9] та ін. Українсько-польський культурний діалог виявлено насамперед у сфері постановочної роботи. Так, балет «Баядерка» Л. Мінкуса хореографії М. Петіпа в редакції Наталі Макарової увійшов до репертуару Київського і Варшавського оперних театрів [10].

Офіційний сайт Одеського театру опери та балету у рубриці «Новини» містить поділ за роками, починаючи з 2003 р. Втім, довідатися про події від 2000 р. до 2019 р. не можливо через очевидну помилку у роботі цього розділу. Події установи простежуються лише з 2020 р. Щодо діяльності цієї інституції в українсько-польському культурно-мистецькому діалозі на офіційному сайті не виявлено. Натомість результати пошукової системи вказують, наприклад, що Одеський оперний театр гастролював у польських містах зі спектаклем П. Чайковського «Лебедине озеро» [11]. Така фрагментарність інформації у висвітленні театрального життя одного з провідних українських осередків сценічного мистецтва засвідчують про слабку арт-маркетингову, менеджерську і промо-медійну діяльність.

На сайті Харківського театру опери та балету у рубриці «Новини» найдавніша подія датована січнем 2018 р. Про українсько-польські культурні зв'язки свідчить лише гастрольна діяльність окремих артистів

[12].

Висновки. Проведений аналіз офіційних сайтів національних театрів опери та балету України становить початковий етап вивчення українсько-польського культурно-мистецького діалогу початку ХХІ ст. Такий пошуковий експеримент у руслі задекларованої культурологічної тематики проводиться вперше. Його результати дозволяють стверджувати, що серед чотирьох національних оперних театрів України найактивніше в українсько-польському культурному діалозі проявила себе львівська інституція. Припускаємо, це пов'язано не тільки з географічно близьким сусідством з Польщею, а й іншими чинниками, насамперед, сформованою традицією налагоджених контактів. Адже Київський оперний театр доволі тісно співпрацював з театрами Росії, співпрацює з театрами Італії.

Загалом виявлено, що міжнародний діалог театральних практик проводиться у таких напрямках: постановки творів; кастинги і, як наслідок, – працевлаштування переможців; фестивальна діяльність різноманітних форматів; гастролі оперних і балетних труп, окремих артистів. Вважаємо, що на офіційних сайтах досліджуваних театрів ще слабо відображено аналітика діяльності закладів. Ведуться лише певні статистичні повідомлення, які не завжди містять вичерпні рецензії та повноцінне розкриття події.

Практичність результатів дослідження вбачається у використанні статистичних даних для посилення арт-маркетингу й арт-менеджменту, промоції творчого потенціалу, іміджу добросусідства й популяризації українського культурного продукту загалом. Планується провести наукові розвідки в інших театрах України та Польщі.

Література та джерела електронних ресурсів

1. Сендецький А. Українсько-польська театральна діяльність початку ХХІ ст.: осмислення діалогу культур сусідів і стратегія його вивчення. *Культурні та мистецькі студії ХХІ століття: науково-практичне партнерство: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 10 листопада 2021 р.* М-во культ. та інформ. політики України; Нац. акад. кер. кадрів культ. і мистец. Київ: НАКККіМ, 2021. с. 26–28].
2. Отримано з <https://opera.lviv.ua/category/actual/page/155/> (дата звернення 4.02.2022).
3. 23 серпня – В. А. Моцарт, опера «Чарівна флейта» Отримано з <https://opera.lviv.ua/en/mistse-de-traplyayutsya-najguchnishi-premyeri/> (дата звернення 4.02.2022).
4. Вокальний кастинг: надії молодих і сподівання театру. Отримано з <https://opera.lviv.ua/vokalnyj-kastyng-nadiyi-molodyh-i-spodivannya-teatru/> (дата звернення 4.02.2022).
5. Козирєва Т. У Львові триває фестиваль «Юрій Ланюк і друзі». Отримано з <https://day.kyiv.ua/uk/news/260917-u-lvovi-tryvaye-festyval-yuriy-lanyuk-i-druzi> (дата звернення 4.02.2022).
6. XVI міжнародний фестиваль оперного мистецтва імені Соломії Крушельницької. Отримано з <https://opera.lviv.ua/xvi-mizhnarodnyj-festyval-opernogo-mystetstva-imeni-solomiyi-krushelnitskoyi/> (дата звернення 4.02.2022).
7. Балетна трупа повернулася з Гданську. Отримано з <https://opera.lviv.ua/baletna-trupa-povernulasya-z-gdanska/> (дата звернення 4.02.2022).
8. «Ave Verdi!» Міжнародний фестиваль у Національній опері України відкрито! Отримано з <https://opera.com.ua/news/ave-verdi-mizhnarodnyj-festival-u-nacionalniy-operi-ukrayini-vidkrito> (дата звернення 4.02.2022).
9. Accademia del Teatro alla Scala. Отримано з <https://opera.com.ua/news/accademia-del->

teatro-alla-scala (дата звернення 4.02.2022).

10. Барінова Я. Нові фарби «Баядерки». Отримано з <https://opera.com.ua/news/novi-farbi-bayaderki> (дата звернення 4.02.2022).

11. Гастролі Одеського національного академічного театру опери та балету у Польщі. Отримано з <https://naszwybir.pl/54826-2/> (дата звернення 4.02.2022).

12. Чепалов О. Анжеліна Швачка: У моєї Кармен доля щаслива. Отримано з <http://www.hatob.com.ua/ukr/news/novini-teatru/1558-anzhelina-shvachka-u-moeji-karmen-dolya-shchasлива> (дата звернення 4.02.2022).

KULTURA W PANDEMII. CZY JEST TO KOLEJNY KROK DO UPADKU? CULTURE IN A PANDEMIC. IS THIS THE NEXT STEP TO FALL?

Wiktor Możgin

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
ORCID: 0000-0001-5744-8103

Streszczenie

Kultura stanowi nieodłączną przestrzeń funkcjonowania człowieka. Dzisiaj coraz częściej kulturę implementuje się w zakres kultury masowej, stanowiącej przeciwstawienie dla kultury wysokiej, która w czystej postaci istniała do końca XIX wieku. W dobie pandemii spowodowanej wirusem SARS-CoV-2 kultura przechodzi kolejny etap swojej transformacji, który można określić mianem wirtualizacji. Autor podejmuje więc próbę analizy tego zjawiska zastanawiając się nad kondycją kultury w dobie pandemii oraz zmianami formalno-organizacyjnymi, które zaszyły wskutek przeniesienia kultury do sieci. Dokonuje tego droga komparatystycznych zabiegów, porównując kulturę masową z kulturą wyższą, odwołując się do między innymi zjawiska homogenizacji kultury. Autor, podejmując tę tematykę, dąży do zapoczątkowania konstruktywnej i rzeczowej dyskusji dotyczącej stanu współczesnej kultury nie tylko w Polsce, lecz również w innych krajach.

Słowa kluczowe: kultura, współczesna kultura, pandemia COVID-19, wirtualizacja, homogenizacja kultury.

Abstract

Culture is an inseparable space for human functioning. Today, culture is more and more often implemented within the scope of mass culture, which is a contrast to high culture, which existed in its pure form until the end of the XIX century. In the era of the SARS-CoV-2 virus pandemic, culture is undergoing another stage of its transformation, which can be called virtualization. The author aims to analyze this phenomenon by considering the condition of culture in the pandemic era and the formal and organizational changes that have occurred as a result of transferring culture to the web. It is done by the way of comparative procedures, comparing mass culture with higher culture, referring to, inter alia, the phenomenon of homogenization of culture. By taking up this subject, the author aims to initiate a constructive and substantive discussion on the state of contemporary culture not only in Poland, but also in other countries.

Keywords: culture, contemporary culture, COVID-19 pandemic, virtualization, homogenization of culture.

Wstęp

We współczesnym świecie praktycznie każdy potrafi wyjaśnić znaczenie pojęcia „kultura”. Ta łatwość wynika przede wszystkim z faktu, iż kulturą

została przesiąknięta zasadniczo wszystkie sfery funkcjonowania człowieka. Nie ulega wątpliwości, iż dzisiaj, udając się chociażby do restauracji, mówimy o kulturze związanej z przyrządzaniem potraw, kulturze zachowywania się w miejscu publicznym, *savoir vivre* oraz kulturze zachowywania się przy stole w obecności innych osób. Wynika stąd, iż kultura jest niemal wszędzie i wszystko można określić mianem kultury. Ta generalizacja oraz trywialne współczesne podejście z pewnością negatywnie wpływa już na samą próbę zrozumienia czym jest kultura. Jest to skutek wyzbycia się przez człowieka potrzeby posiadania jakiegokolwiek teorii moralności, przejawiającej się w postaci etyki, filozofii czy też religii. Wskazuje na to między innymi baumanowska charakterystyka ponowoczesności, stanowiąca wyrazisty portret desakralizowania się, laicyzowania współczesnej kultury społeczeństw Zachodu. Ponowoczesność wymusza na ludziach moralną niezawisłość i autonomię, religia i inne regulatory etyczne przestają w tym zakresie mieć jakiegokolwiek znaczenie (Bauman, 2000: 33-34).

Destrukcyjność kultury jako wyższej sfery zadowalania potrzeb nielicznych elit, umownie rzecz ujmując, rozpoczęła się w końcu XIX wieku. Tym przełomowym momentem było otwarcie się kultury dla mas. Za sprawą ideologicznej transformacji społecznej, której towarzyszyła implementacja wymownej symboliki, kultura stała się narzędziem rządzących pozwalającym wpływać na społeczeństwo. Skutkiem tego było wyzbycie się przez masy zdolności do krytycznego myślenia oraz krytycznej oceny rzeczywistości. Kultura masowa stała się symbolicznym *antidotum* na destrukcyjną ideologiczną rywalizację, w którą zostało uwikłane społeczeństwo na całym świecie.

Pomijając okres pierwszych trzech dekad XX wieku, kiedy przedstawiciele kultury wyższej starali się przeciwdziałać niszczyielskiej sile kultury masowej poprzez tzw. sztukę awangardową, proces degradacji kultury przybrał formę permanentnie trwającego procesu. Było to również skutkiem rozwoju demokracji politycznej oraz dostępu do oświaty. Masy zyskały pełnię praw, co wpłynęło na ich pozycję w strukturze społecznej. Przedsiębiorcy natomiast, którzy kierują się jedynie słuszną zasadą zwiększania swoich kapitałów, znaleźli źródło dochodów w zaspokajaniu kulturowych potrzeb owych świeżo przebudzonych mas, a postęp techniki umożliwił tanią produkcję książek, pism, obrazów i muzyki w ilościach dostatecznych, aby nasycić nimi rynek (Ortega Y. Gasset, 1994: 19-21). Nowoczesna technika stworzyła oraz rozwinęła również takie środki jak radio i telewizję, szczególnie dobrze dostosowane do masowego wyrobu i masowej dystrybucji. Zjawisko jest więc właściwe epoce nowoczesnej i radykalnie różni się od tego, co uważano dotychczas za sztukę i kulturę (Macdonald, 2001: 400-401). Kultura masowa jest niczym innym jak „naroślą” na wyższej kulturze, którą zdegradowała i odsunęła na dalszy plan. Clement Greenberg w artykule *Awangarda i kicz* pisał, że: „niezbędnym warunkiem istnienia kiczu (niemiecki termin oznaczający kulturę masową) jest dostęp do wyższej, w pełni dojrzałej kulturalnej tradycji, której odkrycia, osiągnięcia i samowiedzę kicz potrafi wykorzystać dla swoich celów” (Greenberg, 1959: 37).

Kultura masowa jest częścią codzienności każdego człowieka. W obecnych czasach, kiedy sfera informacyjna jest przepełniona wiadomościami o pandemii spowodowanej wirusem SARS-CoV-2, przestrzeń kultury jest środkiem zapobiegawczym społecznej hysterii i chaosu. Wynika stąd, iż kultura posiada niebagatelne znaczenie dla społeczeństwa w kontekście pandemicznych wydarzeń. Warto jednak podkreślić, iż kultura, mimo podejmowanych prób ratowania jej, poniosła jedne z największych strat od początku pandemii. Nie chodzi jedynie o straty finansowe, bowiem brak interpersonalnych kontaktów oraz brak możliwości bezpośredniego obcowania z kulturą – w teatrach, kinach, operach, muzeach, galeriach, etc. – przyczynił się do jeszcze większego jej upadku. Dlatego celem niniejszego artykułu jest próba analizy kondycji oraz znaczenia kultury w pandemii. Warto podkreślić, iż aspekt ten zostanie rozpatrzony z perspektywy Polski jako jednego z państw europejskich, kultywującego dorobek kulturowy tej części świata. Co więcej, należy również zaznaczyć, iż kultura w niniejszym artykule będzie odnoszona raczej do zakresu kultury masowej a nie wyższej. Jest to spowodowane popularnością oraz łatwością dostępu do kultury masowej poprzez Internet, radio i telewizję. Tym niemniej, autor zakłada możliwość dokonywania zabiegów komparatystycznych mających na celu, mimo wszystko, ukazanie destrukcyjnej roli kultury masowej w stosunku do kultury wyższej.

Homogenizowanie współczesnej kultury

Podjęcie próby analizy kondycji współczesnej kultury warto rozpocząć od przedstawienia procesu jej homogenizacji. Pozwoli to w doskonały sposób zrozumieć charakter współczesnej kultury, która tworzy stosunkowo nową aksjologiczno-symboliczną przestrzeń narracji.

Dzisiaj kultura masowa jest dynamiczną siłą, która burzy granice między kulturowymi odmiennościami. Zjawisko to polega na tym, iż współcześnie miesza się kulturę wysoką z kulturą masową, tworząc niebezpieczny *mix kulturowy*. Wynika to z faktu, iż kultura masowa jest niezwykle demokratyczna: odrzuca kategorię dyskryminację przeciwko komukolwiek, pomiędzy kimkolwiek i czymkolwiek. Używając metafory – wszystko zostaje wpakowane do jednego worka i staje się całością (Wyczyński, 2016: 177-178). Doskonałym tego przykładem jest współczesna „kolorowa prasa”, gdzie obok tematyki poważnej związanej z polityką i gospodarką, są umieszczane wywiady z aktorami, piosenkarzami, a coraz częściej z youtuberami oraz influencerami. Jeśli kiedyś, aby trafić na pierwszą stronę takiego magazynu, trzeba było wykazać się niezwyklejmi osiągnięciami, to dzisiaj o tym decyduje liczba wyświetleń na portalach społecznościowych.

Współcześnie można zauważyć zjawisko, kiedy kultura masowa przybiera postać awangardy, stanowiącej odmianę kultury wyższej, albo mówiąc bardziej precyzyjnie jedną z form zachowania tej kultury w dzisiejszych czasach. Dlatego coraz częściej modernizm Bauhausu zaczął przesączać się, oczywiście w swojej skażonej formie, do naszych budynków mebli, elektrycznych tosterów, jak również kin, muzeów oraz *drug-store'ów* i samochodów. Mamy obecnie

do czynienie z miękką kulturą *middlebrow*, która jest łatwa w percepcji i zrozumieniu. Dlatego zasadne będzie ponowne odwołanie się do artykułu Clementa Greenberga i jego zdania na ten temat. Taka bowiem jest artystyczna właściwość kiczu, że z góry trawi on sztukę dla widza i oszczędza mu wysiłku, dostarcza mu skróconej drogi do artystycznych doznań, omijając to, co musi być z konieczności trudne w prawdziwej sztuce (Greenberg, 1959: 41). Powstaje więc niezliczona ilość adaptacji prawdziwych dzieł sztuki, które w dosadnie prosty sposób oddają to, co autor zakładał w pierwotnej wersji. Czym że innym, jak nie *kiczem* jest kolejny film Wojtka Smarzowskiego *Wesele II*. Dzieło, mające być kontynuacją wybitnej sztuki Stanisława Wyspiańskiego o jednoimiennej nazwie, przekracza wszystkie granice przyzwoitości, traktując w niegodziwy sposób Polaków oraz polską tradycję i kulturę. Przykrym staje się fakt, iż produkcję tę sfinansowano ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego Polski. Wszystko to nie jest podnoszeniem poziomu kultury masowej, jak mogłoby się zdawać na pierwszy rzut oka, ale raczej korupcją wyższej kultury. Nie ma nic bardziej wulgarnego niż kicz na poziomie.

Pandemia COVID-19 również pozostawiła swój ślad w przestrzeni kultury. Można zaryzykować twierdzenia, iż wirtualizacja przestrzeni kulturowej, która w znaczący sposób zwiększyła się od marca 2019 roku, odegrała negatywną rolę w zakresie kulturowego rozwoju polskiego społeczeństwa. Sprowadzona do poziomu *kiczu* kultura, „wepchnięta” w monitor komputerów, smartfonów, albo najczęściej – telewizorów, stanowiła niezastąpione źródło rozrywki, tworząc jednocześnie pusty i bezwartościowy przekaz (Gingerich, Vogler, 2021: 401-402).

Wirtualizacja kultury w dobie pandemii oprócz ułatwienia dostępu do dzieł sztuki, miała, zdaniem autora, negatywny wpływ na rozwój społeczeństwa. Wynika to z prostego faktu, iż obcowanie z kulturą powinno się odbywać w sposób bezpośredni. Czy coś może zastąpić wizytę w muzeum Czartoryskich w Krakowie i spojrzeń na wybitne dzieło Leonardo da Vinci *Damę w Gronostajem*? Czy udanie się do Wrocławia i odwiedzenia *Panoramy Racławickiej* autorstwa Wojciecha Kossaka i Jana Styki? Można byłoby przywoływać jeszcze wiele miejsc, które tworzą wyjątkową atmosferę, a przede wszystkim poczucie przynależności do polskiej kultury. Oczywiście Polska nie jest wyjątkiem, bowiem każde państwo może się pochwalić znakomitymi miejscami wskazującymi na ich wyjątkowość i autentyczność. Natomiast przeniesienie kultury do sieci zaburzyło możliwość bezpośredniego obcowania z nią. Oczywiście, argumentem uzasadniającym to rozwiązanie było zapobieganie kontaktów międzyludzkich, skutkiem czego miało być ograniczenie transmisji wirusa SARS-CoV-2. Tym niemniej, obecnie, kiedy społeczeństwo (zwłaszcza Polacy) jest na dobrej drodze do przezwyciężenia pandemii, wiele czynności kulturowych, przeniesionych do sieci, nadal tam pozostaje. Powodów takiej sytuacji jest wiele, ale jeden znaczący – rozwiązania formalno-organizacyjne, które negatywnie wpłynęły na rozwój kultury, skutkiem czego było zaburzenie normalnego funkcjonowania podmiotów kultury. Dlatego warto zastanowić

się, jakie kroki podjęto, a jakich nie podjęto w kontekście funkcjonowania przestrzeni kulturowej w Polsce w dobie pandemii. Temu będzie poświęcony kolejny rozdział niniejszego artykułu.

Instytucjonalno-organizacyjne rozwiązania w zakresie kultury zastosowane w Polsce w dobie pandemii

Pandemia spowodowana wirusem SARS-CoV-2 uderzyła we wszystkich ludzi związanych z sektorem kultury, choć jej skutki są dotkliwe w zróżnicowanym stopniu dla różnych grup. Przyjęcie takiego rozróżnienia jest ważne, ponieważ poszczególne osoby czy instytucje dysponowały zróżnicowanymi możliwościami dostosowania się do nowych warunków i poradzenia sobie w trudnej sytuacji, a więc różne było ich położenie. W Polsce powstało kilka raportów eksperckich analizujących kondycję kultury w dobie pandemii. Warty uwagi są opracowania: *Kultura w pandemii. Doświadczenie polskich instytucji kultury*; *Raport Kultura. Pierwsza do zamknięcia, ostatnia do otwarcia. Kultura w czasie pandemii Covid-19*; oraz raport Rady Europy *Culture in times of Covid-19 or how we discovered we cannot live without culture and creativity. Impressions and lessons learnt from Covid-19*. Autor niniejszego artykułu opiera swoją analizę zasadniczo na tych trzech dokumentach, bowiem zawierają one całościowy obraz kondycji kultury w dobie pandemii. Ponadto, istotnym jest, iż raport Rady Europy zawiera oficjalne dane dotyczące sytuacji w sferze kultury ze wszystkich państw członkowskich, co pozwala dokonać analizy porównawczej i wyprowadzić niezbędne wnioski o stanie kultury w Polsce.

Analizując przestrzeń kultury w Polsce, a zwłaszcza jej instytucjonalno-organizacyjną zakres, warto zaznaczyć, iż składają się na niego: etatowi pracownicy instytucji publicznych; organizacje pozarządowe (NGO); galerie i inne małe podmioty niezależne; podmioty gospodarcze, w tym wydawców, organizatorów festiwalu i wydarzeń artystycznych, targów, przedsiębiorstwa artystyczne i agencje; pracujących na umowy cywilnoprawne; oraz osoby bez żadnego stałego zatrudnienia, umowy i ubezpieczenia, także zdrowotnego (Czyżewski, Fogler i in., 2020: 8). Dlatego, kiedy podejmuje się próba analizy kultury w Polsce, warto brać pod uwagę poszczególne jej segmenty.

Pandemia COVID-19 ukształtowała trzy najważniejsze i najpilniejsze zagadnienia, które stanowiły przestrzeń dyskusji między przedstawicielami kultury a władzą. Należą do nich: po pierwsze, utrzymanie różnorodności pola kultury, potencjału tego sektora i aktywności twórczej jego aktorów; po drugie, zapewnienie niezbędnych warunków funkcjonowania twórców w sieci; oraz po trzecie, zintegrowanie działań społeczności twórczych i instytucji kultury. W tym kontekście warto również zaznaczyć, iż pandemia unaoczniała społeczeństwu, a przede wszystkim władzom, jak współzależne są rozmaite sektory. W momencie zatrzymania turystyki odbiło się to przede na muzeach, zamknięcie szkół zadecydowało o kondycji teatrów, odwołanie festiwalu oznaczało katastrofę dla setek firm produkcji scenicznej, a rezygnacja z organizacji kongresów i sympozjów doprowadziła do upadku, albo finansowej

degradacji centra konferencyjne i targowe. Wszystko to stanowiło niezwykle ciężkie wyzwania dla miast i regionów w Polsce.

Kondycja kultury w dobie pandemii COVID-19 zależała więc od wsparcia finansowego, którego źródłem były przede wszystkim państwowe aktywa. Jednak kultura, traktowana zawsze jako najmniej istotna pozycja w budżetach samorządowych, w okresie niedoborów finansowych również znalazła się jako jedna z ostatnich na liście priorytetów. W Polsce zaproponowano dwa rozwiązania ratujące kulturę: tarcze antykryzysowe oraz odrębne programy samorządowe. Jeśli chodzi o ten pierwszy aspekt pomocy, to dla całego sektora kultury przewidziano wsparcie w wysokości ok. 4 mld złotych. W kwocie tej znajdują się zarówno dotacje podmiotowe dla instytucji i wcześniej istniejące Programy Ministra (o budżecie zwiększonym na okoliczność pandemii o 55 mln złotych), jak i istniejący przed pandemią program gwarancji w ramach unijnego programu Kreatywna Europa (500 mln złotych), a także rozwiązania wygenerowane przez obecny kryzys, m.in. program „Kultura w sieci” (o budżecie 80 mln złotych), zapomogi i świadczenia postojowe. W ramach programu „Kultura w sieci” niespełna 4,4 tys. twórców i ludzi kultury otrzymało na okres 3-6 miesięcy stypendia w wysokości 3 tys. zł brutto, zaś 6 tysiącom instytucji przyznano dotacje w kwocie od 5 do 150 tys. zł (Report of Council of Europe, 2021: 84-85). Programy samorządowe z kolei polegały na tym, iż samorządy lokalne, głównie te w wielkich miastach, stworzyły programy stypendialne, rezydencjalne, zakupu dzieł czy działań w sieci. Część samorządów zdecydowała się na zmniejszenia dotacji dla festiwali i dużych wydarzeń cyklicznych, wspierając elastyczne rozliczanie dotacji wieloletnich. Wiele samorządów zdecydowało się na zakup usług kulturalnych dla organizowania wydarzeń plenerowych na poziomie dzielnic, na przykład w parkach. Dla wszystkich samorządów wyzwaniem pozostaje finansowanie strat poniesionych z tytułu utraty przychodów (Czyżewski, Fogler i in., 2020: 15-16).

Problem, z którym zetknęła się sfera kultury w Polsce miał charakter systemowy, dlatego pomoc finansowa nie była jedyną drogą do jego rozwiązania. Pandemia uwidoczniła ponadto fakt, iż dotychczas Internet traktowany był głównie jako przestrzeń dla działań promocyjnych i przekazywania informacji. Ten przestarzały model marketingowy nie uwzględniał spersonalizowanego i relacyjnego sposobu zarządzania treścią. Tymczasem dla wielu instytucji Internet w tym czasie stał się podstawowym źródłem innowacji i dodatkowych przychodów. Co więcej, stworzył ogromną szansę rozwoju nowych kompetencji, eksperymentowania z formami, organizowania repozytoriów cyfrowych, digitalizowania zbiorów, a także tworzenia specjalistycznych służb, np. ds. produkcji audiowizualnej. W czasie pandemii twórcy i instytucje dość szybko zbudowali łączność z odbiorcami za pośrednictwem sieci, jednak okazało się, że większość materiałów jest słaba pod względem jakościowym, artystycznym oraz technicznym, zaś nadmiar treści powodował efekt zmęczenia Internetem. Wszechobecna *streamoza* nie była szansą dla kultury, a jedynie potwierdzeniem degradacji kultury pochłoniętej przez sieć. Wnet stało się też jasne, że te działania

nie zrekompensują utraty zarobków w sektorze. W wielu przypadkach występy online były darmowe i ogólnodostępne. Miały raczej na celu zachowanie kontaktu z publicznością i środowiskiem artystycznym, utrzymanie ciągłości pracy twórczej oraz realizację niezwykle istotnego zadania, jakie kultura odgrywa w sytuacjach kryzysowych – wsparcia i integracji społecznej. W wielu miastach uniwersyteckich nieobecność studentów doprowadziła także do głębokiego kryzysu kultury alternatywnej, klubowej, a zamrożenie turystyki spowodowało widoczną zapaść w działalności galerii, sklepów z designerskimi przedmiotami czy odzieżą. Z kolei pomoc państwa i samorządów przyznawana w związku z kryzysem często miała charakter jednorazowy i doraźny, dając chwilowe poczucie pewności, nie powodujące, że tysiące ludzi zatrudnionych w sektorze kultury poczują stabilność i można będzie mówić o trwałym zabezpieczeniu pracowników (Czyżewski, Fogler i in., 2020: 21).

Zaistniała więc potrzeba w poszukiwaniu systemowych rozwiązań. W niniejszym artykule zostaną przywołane niektóre z propozycji wynikających z analiz eksperckich, w jaki sposób można pomóc sferze kultury.

Po pierwsze, ważna jest zmiana sposobu komunikowania się pomiędzy administracją centralną (która decyduje o wielkości nakładów), samorządami lokalnymi (właścicielami wielu placówek) oraz dyrekcjami, pracownikami instytucji kultury i artystami.

Po drugie, instytucje kultury przyciągną do siebie pasjonatów, ludzi twórczych, jeśli będą jak żywe laboratoria zorientowane na misję, stworzenie i realizację poważnych, a nie tylko bieżących celów, translację rzeczywistości. W ten sposób staną się interesujące dla twórców i odbiorców, ale też będą partnerami dla mądrych władz samorządowych.

Po trzecie, realizacja tak pojętych celów wymaga jednak zmiany sposobu myślenia o instytucjach kultury jako placówkach z określoną strukturą zatrudnienia i kompetencji. Wciąż za często konfiguracja wewnętrzna jest zbyt nierozbudowana, hierarchiczna z jednej strony, a rozdrobniona – z drugiej.

Po czwarte, oprawa administracyjna, biurokracja w instytucjach kultury powinna działać nowocześniej; świetnym wzorem może być dla niej funkcjonowanie startup-ów. W ich działalności liczy się pomysł na produkt lub usługę. Potem wymyślana jest strategia realizacji oraz sposób uzyskania finansowania. Doświadczenie ostatnich lat pokazują, że z sukcesem rozwijają się te firmy, które najpierw miały pomysł, a dopiero potem sięgały po pieniądze. Droga wymyślania produktów czy usług tylko w celu otrzymania grantów nie sprawdziła się w biznesie. Nie sprawdzi się także w kulturze, jeśli placówkom czy ludziom zależy na rozwoju i na stabilnej egzystencji, a nie na pojedynczych działaniach czy projektach.

Po piąte, kultura eksperymentu, tak ważna w teatrze, sprawdziłaby się także podczas projektowania zmian we wszystkich instytucjach kultury, bez względu na dziedzinę twórczości.

Rzecz jasną pozostaje to, iż pandemia COVID-19 jest niezwykle dynamicznym zjawiskiem. Dlatego przedstawiona lista propozycji nie jest listą

zamkniętą. Ważnym jednak jest to, aby pamiętać, iż po ustaniu pandemii najbardziej będziemy potrzebowali nowych kompetencji, nie tylko tych cyfrowych, ale także miękkich, odnoszących się do takich wartości jak solidarność, zaufanie, empatia, uważność i dialog. Te twarde (technologiczne) i te miękkie (społeczne) kompetencje muszą się łączyć i uzupełniać.

Zakończenie

Reasumując powyższe rozważania należy stwierdzić, iż wirtualizacja przestrzeni kulturowej to kolejny krok transformacji kulturowej. W dobie pandemii COVID-19 przeniesienie aktywności kulturowej do sieci było chwilowym *antidotum* na złagodzenie skutków zamknięcia kultury. Tym niemniej, odejście od bezpośredniego obcowania z kulturą stanowi kolejny krok ku jej upadkowi. Zdaniem autora zjawisko wirtualizacji, obok homogenizacji, ma negatywny wpływ na kulturę, bowiem uniemożliwia to, co w kulturze jest najważniejsze – interpersonalny kontakt międzyludzki. I tak jak koniec XIX wieku był okresem początku upadku kultury wyższej, tak dzisiaj, w dobie pandemii COVID-19 poprzez wirtualizację, obserwujemy upadek kultury w ogóle. Kultura powinna być przede wszystkim całością elementów dorobku społecznego, wspólnych szeregów grup i z racji swej obiektywności ustalonych i zdolnych rozszerzać się przestrzennie. Jest to możliwe jedynie poprzez bezpośrednie obcowanie kulturą, które poprzez pandemię zostało ograniczone na całym świecie.

Dzisiaj kultura masowa, często przybierająca *quasi* formy kultury wyższej, ośwładnęła przestrzeń ludzkiej egzystencji. Jest to niezaprzeczalny fakt współczesnego świata. Tym niemniej, nie można pozwolić na to, aby ograniczyć możliwość bezpośredniego tworzenia, przekazywania oraz obcowania z kulturą. Warto rozważyć wprowadzenie systemowych rozwiązań, które złagodzą restrykcje w sferze kultury. Co więcej, w momencie przezwyciężenia pandemii, jej skutkiem nie powinno być pozostanie w sieci większości aktywności twórczej oraz transmisyjnej. Społeczeństwo powinno dbać o to, aby kultura powróciła na właściwe tory swojego rozwoju, bowiem kultura to wyznacznik narodu i indikator jego tożsamości. Winston Churchill w przededniu II wojny światowej mówił, że kultura jest oporą; należy dbać o zachowanie dorobku kulturowego, gdyż jego utrata oznacza utratę zdolności bycia narodem. Dlatego warto pielęgnować kulturę i dbać o jej rozwój. Rozwój oparty na bezpośrednich, interpersonalnych kontaktach międzyludzkich, bowiem tylko wtedy jest możliwe zachowanie ciągłości kultury, a to z kolei, świadczy o jej sile narodotwórczej i państwowotwórczej.

Bibliografia:

- Bauman, Z. 2000. *Liquid Modernity*. Cambridge.
- Council of Europe. 2021. *Culture in times of Covid-19 or how we discovered we cannot live without culture and creativity. Impressions and lessons learnt from Covid-19*. Strasburg.
- Czyżewski, K., Fogler, J., Gałązka, A., Hausner, J., Machnowska-Góra, A., Niezabitowski, M., Komar, M., Łysak, P., Opatowicz, A., Piaskowski, R., Purchla, J., Ronduda, Ł., Sanetra-Szeliga, J., Szlendak, T., Szymańska, A., Świątkowska, B. 2020. *Raport Kultura. Pierwsza do zamknięcia*,

ostatnia do otwarcia. Kultura w czasie pandemii Covid-19. Kraków.

- Gingerich, D.W., Vogler, J. P. 2021. Pandemics and Political Development. *World Politics*, Nr 73(3), 393-440.
- Greenberg, A. 1959. Awangarda i kicz, [w:] *Kultura masowa*, red. Cz. Miłosz. Paryż.
- Macdonald, D. 2001. Teoria kultury masowej, [w:] *Antropologia kultury*, red. G. Godlewskiego, L. Kolankiewicza, A. Mencwela, M. Pęczaka. Warszawa, 399-409.
- Ortega Y. Gasset, Jose. 1994. *The Revolt of the Masses*. New York.
- Wyczyński, G. 2016. Kultura popularna, kultura masowa i zagadnienie emancypacji. *Nowa Krytyka*, Nr 37, 173-188.

ПОПУЛЯРНА КУЛЬТУРА ЛЬВОВА 60-Х РОКІВ (НА ПРИКЛАДІ ПІСЕННОЇ ТВОРЧОСТІ ІГОРЯ ХОМИ, МИРОСЛАВА СКОРИКА ТА БОГДАНА-ЮРІЯ ЯНІВСЬКОГО)

*Ясюк Тамара Леонідівна,
аспірант НАКККиМ, Київ
t.yasiuk@ukr.net
д. філос.наук, проф. В.А. Сіверс*

В 60-х роках в Україні стрімкими темпами поширювався джаз, виникли осередки, де працювали джазові композитори, солісти та колективи – Одеса, Львів, Дніпропетровськ, Донецьк. Популярна музична культура увібрала в себе джазові ритми, гармонії, естрадні пісні відрізнялись соковитими звуковими фарбами завдяки впливу джазу, особливо цей рух підхопила молодь, в студентському та молодіжному середовищі в цілому естрадно-джазові пісні композиторів Ігоря Хоми та Мирослава Скорика. Також змінилась тенденція у виконавстві – співаки, виконуючи суто естрадний репертуар, випрацьовували персональну манеру.

Творчість Ігоря Хоми була тісно зв'язана з бендом «Медікус», який він організував у 1958 році.¹ назва бенда пов'язана з професійною діяльністю Ігоря Хоми, який за освітою був епідеміологом та мікробіологом, кандидатом медичних наук і все життя працював у Львівському медичному інституті. В різні роки учасниками бенда були Ігор Хома (художній керівник, клавішні, скрипка, вокал), Леся Боровець, Юрій Гаврилук, Олег Дорош, Надія Зяблюк, Ріта Кабанова, Лючія Красота, Анатолій Пацельд, Іван Попович, Леся Стадник, Оксана Трух, Леон Фрайфельд, Левко Цимбала, Богдан Цісінський, Люба Чайковська, Леся Шевченко, Олександр Щеглов (вокал), Ігор Булатов, Петро Мужецький (тенор-саксофон), Юрій Вовк (альт-саксофон, флейта), Роман Гумецький, Андрій Цегельський

¹ Перші два роки (1958–60) колектив мав назву «Ритм»

(контрабас), Петро Гусак (флейта), Орест Довганик (тенор-саксофон, кларнет), Юрій Закаль (бас-гітара), Степан Івасівка (баритон-саксофон), Ришард Канафорський (саксофон-сопрано), Юрій Карпінський, Володимир Кіт (труба), Едуард Манякін (тромбон), Здіслав Марчій (тромбон, вокал), Олег Хома, Анатолій Шацький (барабани).

Участь такої кількості музикантів в ансамблі свідчить про його популярність, молоді виконавці прагнули стати його учасником, багато виконавців розпочали в «Медікусі» свою кар'єру.

Послідовником Ігоря Хоми був Мирослав Скорик, який у 1965 році заснував естрадний ансамбль «Веселі скрипки», учасниками якого були викладачі та студенти Львівської консерваторії ім. М. В. Лисенка: Федір Богдан (вокал), Мирослав Скорик (керівник, клавіші), Любов Чайковська (вокал), Олександр Щеглов (контрабас, вокал). За короткий період свого існування ансамбль встигнув стати надзвичайно популярним серед всіх верст суспільства. Яскраво виражений фольклорний колорит у поєднанні із джазовою гармонією та сучасними танцювальними ритмами надало ансамблю особливого і в той час новаторського характеру, про що пише Т. Ланіна: «В період становлення та ствердження “етнічного шляху” розвитку українських ВІА, таких, як “Мрія”, “Смерічка”, “Червона рута”, “Кобза”, “Ватра”, “Водограй”, ансамбль Мирослава Скорика «Веселі скрипки» знаходить свою власну стильову барву у концертному просторі. Принципово нове звучання музики М. Скорика призвело до певної «відлиги» в одноманітній стильовій лінійці офіційного курсу розвитку масової естрадної пісні СРСР у 60-х роках, що надало поштовх до подальшого розвитку та розквіту українських естрадних ВІА» [3, С. 187]. Ансамбль виконував пісні композитора, які стрімко завоювали популярність, з колективом співпрацювали Любов Чайковська, Дмитро Гнатюк, Анатолій Мокренко, Людмила Божко, Борис Жайворонок, Олександр Щеглов, пісні виконували інші виконавці та колективи. Особливістю естрадних пісень М. Скорика є не тільки їх зв'язок з народними піснями та танцями, а ще й аранжування, в якому композитор відтворює народний інструментальний колорит, притаманний карпатському регіону (трембіти, сопілки, дрімби, скрипки, цимбали, бандури, кобзи). І як раз сучасні тенденції розвитку естрадної музики західного зразку (з появою нових жанрів, таких як рок-н-рол, твіст, бугі-вугі, ритм-енд-блюз, босанова) разом з виразним національним підґрунтям в поетичних текстах, аранжуванні, мелодиці, манері виконання визначили нову якість української популярної культури у 60-х роках. Мирослав Скорик зіграв в цьому процесі визначальну роль. Після переїзду у Київ, колектив композитора увійшов у склад естрадного оркестру Львівського радіо (під керуванням Б.-Ю. Янівського).

Особливу інтерпретацією популярних пісень виділяється виконання Маріанни Винницької (яка зараз мешкає в США), крім вже вказаних пісень, її репертуар складають пісні «Не знаю» (на сл. композитора), «Нічне місто» (на сл. Миколи Петренка), «Стрійський парк» (аранжування танго Євгена

Козака на сл. Ростислава Братуня), «Ти забудь ці слова» (на сл. Миколи Петренка), «Я тебе почекаю» (на сл. Богдана Стельмаха).

Пісенна творчість Богдана-Юрія Янівського є прикладом органічного поєднання академічної традиції, народного мелосу та міської музичної культури Львова середини ХХ століття. У 1964–1971 роки композитор працював на Львівському обласному радіо, яке було справжнім «рупором»² для популярної музики. Його творчість ознаменувала новий етап у розвитку популярної музики, пісні набули неабиякої популярності серед всіх верст суспільства завдяки своєму ліричному музичному змісту, який був близький кожному. Дослідник творчості Б.-Ю. Янівського Колубаєв О. зазначає, що «однією з найяскравіших ознак, яку виділяють виконавці пісенного доробку майстра, є опора на фольклорні жанри та інтонації. Насамперед такі ознаки виявляються у композитора на тексти М. Шашкевича (“До милої”, “Нісся місяць”), І. Франка (“Ой жалю, мій жалю”, “Червона калино, чого у лузі гнешся”) та талановитих регіональних письменників, орієнтованих на стилістику фольклорної поезики (“Верховинська коліскова” на слова Б. Стельмаха, “Коліскова для матері”, “Бойківчаночка” на слова С. Лепеха), канадського поета-емігранта О. Підсухи» [1, С. 46–47], таким чином, підкреслюючи комплексний підхід митця до осмислення фольклорних джерел.

Отже, 60-ті роки є новим етапом в розвитку популярної музики Львова. Велику роль має джазовий напрям, який вплинув на музичне середовище. Джазові обробки народних пісень Ігоря Хоми, естрадні пісні Мирослава Скорика та Богдана-Юрія Янівського з джазовими гармоніями та опорою на народний мелос оновили музичну мову естради та увійшли в моду, визначили музичні уподобання молоді того часу.

Список використаних джерел:

1. Колубаєв О. Джерела пісенної творчості Богдана-Юрія Янівського. *Студії мистецтвознавчі: Театр. Музика. Кіно*. Науковий журнал НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ : ІМФЕ, 2012. № 3 (39). С. 46–52.
2. Колубаєв О. Засади формування української естрадно-пісенної традиції в Галичині. *Наукові збірки Львівської національної музичної академії імені Миколи Лисенка*. Збірник наукових праць. Львів : Сполом, 2013. Вип. 27. С. 208–218.
3. Ланіна Т. О. Естрадна творчість Мирослава Скорика 60-х років в контексті історії українського вокального ансамблевого виконавства. *Молодий вчений*. Збірник наукових праць. Херсон : Молодий вчений, 2018. № 11 (63). С. 185–188.
4. Мозговий М. П. Історіографія проблем розвитку української пісенної естради. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Рівне : РДГУ, 2008. Вип. 14. С. 54–59.
5. Мозговий М. П. Особливості українського шлягеру в контексті розвитку національної естради. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтва*. Збірник наукових праць. Харків : ХДАДМ, 2008. № 10. С. 106–111.

2 Вислів Любові Киянської

ФЕЙК В КОНТЕКСТІ КОМУНІКАТИВНИХ ПРАКТИК

Бунєєва Крістіна Тарасівна

магістр культурології

Національного університету «Острозька академія»

kristina.buniecieva@oa.edu.ua

Науковий керівник –

доктор філософських наук, доцент Петрушкевич Марія Стефанівна

Сучасна людина живе в світі символів і знаків, різноманітність яких формується в просторі мас-медіа. Мас-медіа рясніють всілякими рекламними роликами, суть яких зводиться до таких слоганів: «будь різною», «змійся». Найчастіше мають на увазі різні прояви «зовнішньої» маски («тілесного» образу) [1, С.113].

Сьогодні будь-який артефакт та симулякр може бути названий фейком. Фейк – хибна інформація, тобто інформація, яка не відповідає дійсності. Фейк – це повідомлення зі зниженою цінністю для суспільства, яке видає себе за цінне [2, С 6.].

Оксана Ієрс зазначила, що у дискурсивних практиках «фейковий» означає «міфічний, штучний», «невправний»; «маніпулятивний; «слабкий, неефективний»; «демонстративно-показовий, несправжній»[3, С. 113].

Серед основних векторів функціонування фейкової інформації у мережі:

1) «клікабельна» новинна інформація, в якій співвідношення правди та фікції може диференціюватися, однак у презентації контенту задіяні загальні механізми семантико-прагматичної провокації;

2) сайти генерування виключно фейкових новин;

3) віральна фейкова реклама;

4) фейкове програмне забезпечення;

5) фейкові акаунти в мережі та фейкові ідентичності;

6) цифрові алгоритми конструювання фальшивого аудіо-візуального ряду [4, С. 123].

Однак чітких критеріїв визначення цього поняття та навіть методологій для цього поки що не існує, поки не проведено різницю між власне фейком і подібними до нього термінами:

1. Неправдивої інформації

2. Дезінформації

Фейки мають руйнівний характер для суспільства, сіють паніку, спрямовують суспільство на пошук хибних ворогів, підбурюють до заворушень, дурять споживачів, дестабілізують аудиторію, формують відчуття тривоги та невизначеності [2, С.3].

Однак, коли ми говоримо про інформаційне поле та стрічки новин, то фейк – це цілком певна та осмислена дія. Це цілеспрямоване використання

вигаданих та спеціально сфабрикованих новин, головною метою яких є підрив репутації будь-якого інституту, організації чи особи. Найточніші синоніми фейкової новини – дезінформація чи вкидання фальшивки. Творець новинного фейка має на меті щось або когось зганьбити і отримати від цього певну вигоду (політичну чи фінансову).

Будь-яке повторення фейкової інформації (навіть у контексті спростування) неповноцінно для комунікації. Це зумовлено особливостями когнітивної обробки поточної (потокової) інформації: чим частіше читач чує про це, тим більше знайомим йому стає подія і тим більше він схильний вірити в неї.

Фейкові новини поширюються від творців до споживачів через складну екосистему веб-сайтів, роботів та соціальних мереж. ЗМІ у цій системі найчастіше беруть участь як передавальна ланка та стимулятор довіри до повідомлень.

Поширення фейкових новин призвело до появи повсякденної політичної культури, яку за аналогією з постмодерном названо постправдою (post-truth). У постправді дискурс в основному формується через звернення до емоцій та особистих переконань читача (при цьому подробиці політичної реальності залишаються за кадром), повторення однієї і тієї ж аргументації та наполегливе ігнорування об'єктивних фактів, що суперечать заданій концепції.

Бот (робот) – це комп'ютерна програма, спеціально створена для імітації поведінки людей у соціальних мережах. Професор інформатики та комп'ютерних наук Університету Індіани Філіппо Менцер, проаналізувавши 14 мільйонів повідомлень під час президентської кампанії 2016 р., показав, що саме боти стають основним джерелом дезінформації, а швидкість та легкість обміну повідомленнями у соціальних мережах лише сприяє засміченню інформаційного простору.

Соціальні мережі створили кілька нових алгоритмів комунікації, які виявилися вразливими для атак ботів з фейковими акаунтами. Користувачі створюють дружнє оточення, видаляючи з-поміж послідовників своїх опонентів або тих, хто просто став їм неприємний. У результаті створюється гомогенний інформаційний простір, названий луною-камерами, куди не проникає альтернативна думка. Адресати, які перебувають у такій «закритій» системі, створюють френд-стрічки, слухають самі себе і погоджуються самі із собою[5, С.246-248].

Поряд з фейковими ресурсами, механізми фейку застосовуються сьогодні у віральной рекламі, замаскованій під інший жанр (повідомлення новин, звернення) і миттєво розходить по мережі. Наприклад, у 2018 широке поширення у віртуальному просторі отримав ролик під заголовком Help! Help! Polish boy wanted! (Допоможіть! Допоможіть! Розшукується польський хлопець!). До інтернастів англійською мовою звернулася дівчина на ім'я DeeDee, яка на концерті в Європі зустріла хлопця з Варшави. Повідомивши, що хлопця звали Войтек і що на ньому були «джинси, справді

гарна куртка та білі кросівки», екзотична красуня попросила користувачів поділитися цим відео, оскільки «багато закоханих знайшли свою половину через соціальні мережі». Через деякий час, після залучення польської молоді до пошуків Войтека, Агнешка Лабушевська, директор з маркетингу бренду одягу Reserved, пояснила, що це рекламна кампанія їхньої фірми. Маркетинговою метою марки Reserved було привернення уваги цільової групи — молодих хлопців. Коли з'ясувалося, що ролик був фейковим, мережа була обурена, а маркетологи, визнавши комерційний успіх кампанії, відзначили порушення морально-етичних норм її творцями.

Так, у 2012 році в Росії було проведено «Фейкстиваль» — міжнародний фестиваль реклами та дизайну, на який бралися лише фейки, тобто. проекти, не сплачені реальним замовником: роботи, виконані для реально існуючих бренди, але не замовлені ними; роботи, не прийняті замовником; роботи, зроблені для придуманих замовників. Деякі з представлених містифікацій відзначилися креативним характером та оригінальністю, наприклад, роботи Марії Спанчинцевої, які відсилають до інформаційно-просвітницького проекту «Сучасна російська». Монохромні рекламні плакати цього автора представляють собою прецедентні знімки відомих діячів мистецтва і політики, на яких персонажі позбавлені домінуючих іміджевих рис: Сальвадор Далі — знаменитих вусів, а Леонід Брежнев — густих брів. Іконічна частина повідомлення корелює з рекламним гаслом: «Деталі формують вигляд. Не забувайте про коми в пропозиції». Скласти обидва актуалізовані кадри в єдиний пазл дозволяє логотип проекту «Сучасний російський», розміщений у нижній частині плаката [6, С. 132-133]

Список використаних джерел:

1. Бабіна С.І. Маска та самоідентичність особистості. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. №1 (117).К: 2018. С.109-115.
2. Стернин И.А., Шестернина А.М. Маркеры фейка в медиатекстах. Рабочие материалы.

Воронеж: ООО «РИТМ». 2020, С.3.

3. Иссерс О. Медиафейки: между правдой и мистификацией, «Коммуникативные исследования» 2014, С. 113–115.

4. Сладкевич Ж. Правда и фейк в аксиологическом ракурсе, 2020, С. 119-138.

5. Ершов Ю.М. Фейк в контексте коммуникативных практик, С. 245-253.

6. Бабина С.И. Лицо и маска в коммуникации. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Філософія. Філософські перипетії», №1012. Випуск 46. Харків. С.167-172.

КУЛЬТУРНІ НАРАТИВИ ХУДОЖНЬОЇ АФІШ НА ПРИКЛАДІ ПОСТЕРІВ CIRQUE DU SOLEIL

*Михайлова Аліса Олександрівна,
студентка ОНУ імені І. І. Мечникова, м. Одеса
spakos@ukr.net*

*Науковий керівник –
к. філос. наук, доц. Ушакова К. В.*

У сучасному світі одним з важливих інформаційних засобів масової комунікації лишається сьогочасний плакат, який протягом двох століть привертає увагу людей, сповіщаючи їх про всі визначні події, які відбуваються в соціумі. Візуально ефектні постери акцентують увагу індивіда на швидкому інформаційному повідомленні (сприйнятті в чистому вигляді), у той час контекстний, глибинний та багатогранний меседж є другорядним, але саме він і є ґрунтовним повідомленням, що містить основний наратив. Саме тому графічні повідомлення активізують перцептивні процеси, які, спираючись на попередній досвід глядача, формують інтелект особистості.

Плакат варто розглядати як сукупність символів, які виступають в якості потужних засобів, що пов'язують минуле з сучасним та слугують задля створення стійких смислів, виступаючи носіями певної інформації. Культурні наративи відображають унікальність топосу та соціуму, наділяючи графічне повідомлення специфічним змістом, транспонуючи в сучасні сюжети культурні коди народів світу, використовуючи специфічність та самобутність культур. Відповідно у своїй еволюції плакатистика досягає високого образотворчого рівня, стаючи життєво важливим видом мистецтва, привертаючи увагу відомих художників, а згодом і театральних та комерційних дизайнерів. Так нова галузь мистецтва вийшла на комерційний рівень, а плакат стали сприймати як представника вільного мистецтва.

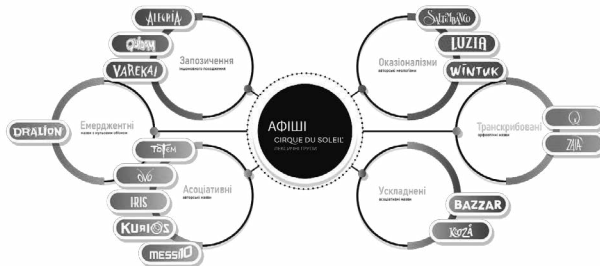
Культурний наратив художніх афіш демонструє унікальність подій, які відображаються завдяки універсальним символам та знакам, формує

інформаційний меседж, поєднуючи оригінальні символи та неповторні культури, які уміло переплітаються в афішах Цирку дю Солей, створюючи унікальні симбіози культур, які стають універсальним інформаційним майданчиком для передачі певних повідомлень. Оповідні сюжети інтегрують в плакат знані образи та символи, створюючи своєрідні комунікативні процеси, які, у свою чергу, формують новий сюжет та нові повідомлення.

Сучасний інформаційний плакат є зразковим прикладом глибокого змісту та образотворчої цінності, втілюючи в собі подвійний смисл, який здатний впливати на людину, викликаючи в неї певні асоціації [1]. Створюючи образотворчу оповідь, художники використовують кольори, символи та композицію, вкладаючи у свої задуми ідеї та зміст, що додають картина́м, афішам та плакатам глибину оповідного сюжету та наративної історії. Афіші сучасного цирку демонструють процес концептуалізації, даючи змогу глядачу деконтекстуалізувати графічне повідомлення, абстрагувавши провідний об'єкт в умовах аналітичного пізнання. Саме тому художники формують приголомшуючі набори прихованих смислів та засобів комунікації. Відповідно плакати створюють новий тип смного повідомлення для глядача, посилюючи емоційну дію та міцно залишаються в пам'яті та підсвідомості.

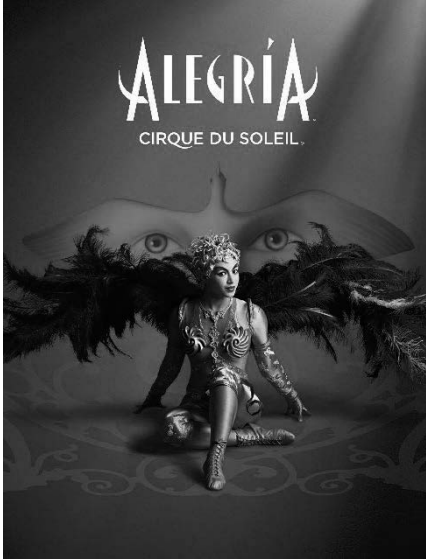
Допоміжним засобом при детальному аналізі образотворчих сюжетів є залучення літературознавчої термінології, яка успішно використовується в сфері мистецтва, підкреслюючи успішність та доречність міждисциплінарних запозичень. Подібні методи слугують як провідні засоби при створенні афіші, що дає змогу креаторам задіяти всі графічні та текстуальні можливості, збільшивши потенціал плаката та підсиливши наративні складові образотворчого сюжету.

Одним з провідних прийомів задля кращого візуального сприйняття афіші є використання авторських неологізмів різного походження. Оригінальні назви афіш Cirque du Soleil утворюють лексичні групи, які можна розподілити на запозичення, оказіоналізми, емерджентні, транскрибовані, асоціативні, ускладнені назви.

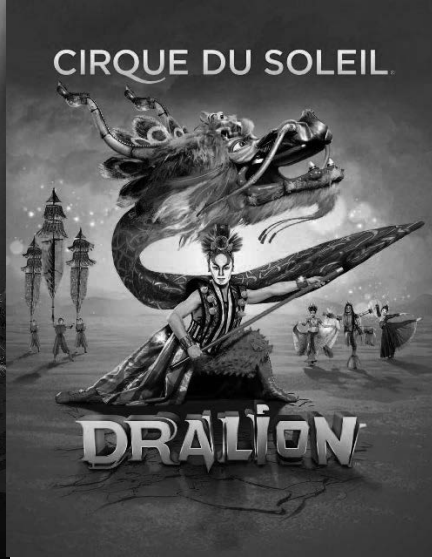

Інфографіка. Провідні лексичні групи, які використовуються в постерах (на прикладі афіш Cirque du Soleil).

Такий підхід дозволяє створювати унікальні назви, які максимально відображають провідну ідею та підсилюють сюжет плаката, створюючи оригінальний зміст та характер постера, який «розповідає історію». Афіші Цирку дю Солей діляться на денотативні (буквальні, швидкі) та конотативні (символічні, багатошарові, кодовані), що, в свою чергу, створює графічні повідомлення різного рівня складності та сприйняття.

*Денотативний плакат. Афіша
«Алегрія». 2018.*

*Конотативний плакат. Афіша
«Драліон». 2010.*

Виключно сильний вплив плаката на глядача пов'язаний з синтезом зображення і тексту, які збагачують і доповнюють один одного. Різномірні частини афіш (вербальні та невербальні) утворюють гармонічний симбіоз, значно розширюючи наративні можливості постера.

Завдяки афішам Цирку дю Солей можна дослідити та розширити використання літературних термінів, які одним із перших у мистецтві запровадив Ролан Барт. Так нові описові терміни, які раніше використовувалися виключно в лінгвістиці: оказіоналізм, метабола, емерджентність, гапакс, – доповнили вже існуючі: метонімія, асиндетон, синтагма, метафора, денотація, еративність [2], що збагатило можливості аналізу та тлумачення змісту графічного повідомлення. Образотворчий наратив ускладнює смислове навантаження, яке можна не тільки зчитати буквально, а й «побачити» свої додаткові смисли, зрозуміти глибокий наратив, закладений художником.

Виходячи з вищесказаного, можна стверджувати, що спочатку плакат культивувався в дусі академізму, але згодом він перетворився

на самостійний вираз плакатного мистецтва, ставши універсальною формою візуальної комунікації. Постер поєднав в собі класичні методи образотворчого мистецтва та глибокий філософський зміст, що вивело графічні повідомлення на рівень пізнання та аналізу. Плакатне мистецтво стало відповіддю на динамічні запити масової культури, що поєднують два типи наративів: образно-візуальні та текстові. Постер став уособленням імерсійного світу афіш, який безпосередньо поглинає увагу глядача. Завдяки багатошаровому змісту та закодованим повідомленням плакати поглиблюють свою складність, активізуючи перцептивні процеси індивіда, що дає змогу сформуванню більш складних образотворчих наративів.

Можна відзначити, що сучасні афіші Цирку дю Солей є яскравим прикладом поєднання художніх, лінгвістичних та філософських традицій, які майстерно поєднані з новітніми графічними технологіями. У графічному плакаті кожний елемент працює на розкриття теми, несе певне смислове та стилістичне навантаження, максимально забезпечуючи інформаційне та мистецьке звучання.

1. Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие. М.: Прогресс, 1974. 391 с.
2. Барг Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика: Пер. с фр. / Сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. М.: Прогресс, 1989. 616 с.
3. Гомбрих Э. История искусства М.: Искусство-XXI век, 2013. 688 с.
4. Panofsky E. Meaning in the visual arts. N.Y.: Garden City, 1955. 364 p.
5. Solso R. Cognition and the visual arts. Massachusetts: M.I.T., 1994. 294 p.
6. Weill A. The poster: a worldwide survey and history. Boston: G. K. Hall, 1985. 422 p.

ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ І ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ XVI-XVIII СТОЛІТЬ: МОДЕЛІ, ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ, МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНІ СИСТЕМИ (ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС РАНЬОГО МОДЕРНОГО ЧАСУ)

Ціватий Вячеслав Григорович,

кандидат історичних наук, доцент,

Заслужений працівник освіти України,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

член правління Наукового товариства історії дипломатії

та міжнародних відносин (м. Київ, Україна)

tsivatyi@gmail.com

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1505-7483>

Постановка проблеми інституціоналізації та модернізації зовнішньої політики і дипломатії, зокрема – в історичній ретроспективі – є новою для історичного дослідження, відтак вимагає застосування системного аналізу та відповідної термінології, яка необхідна для виконання наукових дослідницьких завдань. Інституціоналізація – це перетворення, а модернізація – удосконалення, будь-якого політичного явища (зокрема зовнішньої політики і дипломатії) на організовану системоустановчу інституцію. Вона є формалізованим, упорядкованим процесом з певною структурою відносин, ієрархією чи підпорядкованістю різних рівней влади та іншими ознаками організації (правила поведінки, звичаї, закони, норми, дипломатичні методи, церемоніал, дипломатичний протокол, інститути дипломатії, дипломатичний інструментарій, дипломатичні системи, моделі дипломатії, переговорний процес тощо).

Компаративний аналіз і порівняння конкретних зовнішньополітичних доктрин і моделей дипломатії в історичній ретроспективі ставить передусім головною й обов'язковою умовою певний рівень абстрагування від історичного та політико-інституціонального контексту розвитку подій та окремих чинників політико-правових процесів у міжнародно-політичних регіонах. Тобто, головний акцент робиться на контекстний і фактологічний дискурс, що формується історичною або політичною наукою. Адже зовнішньополітичні доктрини і моделі дипломатії формують поряд з науковцями й практиками і політичні актори, які діють цілеспрямовано й усвідомлено, добре орієнтуючись у політико-дипломатичній та

інституціональній системах координат.

Для доби раннього Модерного часу (XVI–XVIII ст.) характерний об'єктивно обумовлений процес завершення інституціонального оформлення зовнішньої політики і моделей дипломатичних служб провідних держав Європи, зокрема – Франції, Італії та Іспанії. Відповідно й постає споконвічне питання співвідношення й пріоритетності концептів «зовнішня політика» і «дипломатія». Для вивчення історичних процесів, явищ і подій автор пропонує до раніше існуючих досліджень підійти з нових методологічних засад, а саме – використати теорію інституцій та інституціональних змін у політичних, правових, суспільних системах і дипломатичних системах. Такий методологічний підхід дає можливість показати, як інституції розвиваються у відповідь на конкретні виклики, стимули, стратегії та варіанти вибору і, відповідно, як вони впливають на функціонування політико-дипломатичних систем та систем міжнародних відносин упродовж тривалого історичного періоду. Досліджуючи модернізаційні та інституціональні процеси в європейській зовнішній політиці в добу Середньовіччя та Ранньомодерного часу, автор у даній статті прагне показати не лише історію розвитку зовнішньої політики і дипломатії в загальноєвропейському контексті, яка вже була предметом дослідження науковців, а виокремити її функціональний аспект саме в контексті інституціоналізації та модернізації дипломатичних служб в державах Європи у часово-просторовому вимірі [1, с. 268-274].

З кінця XV століття Європа вступає в новий період міжнародних відносин. Новітні міжнародно-політичні тенденції знайшли свої системне відображення в подіях Італійських воєн (1494-1559) [2]. У нових політико-модернізаційних умовах формуються й нові погляди на зовнішню політику і дипломатію. Раніше інших найбільш послідовно ці нові погляди на державу та її зовнішню політику та дипломатію виклав у своїх працях Нікколо Мак'явеллі: «... державець, якщо він прагне зберегти владу, повинен набути уміння відступатися від добра і користуватися цим умінням залежно від потреби» [3, с.345], тобто вміти вступати і на шлях зла, якщо це необхідно. Ідеї політичного реалізму Мак'явеллі, витoki якого чітко окреслюються в потребах епохи, поділяли видатні політичні діячі й дипломати Ранньомодерного часу [4].

Першим серед них був Фердинанд Арагонський, що мав своє посольство при дворі св. Якова з 1487 року; спершу його очолював доктор Родріго Гондесальві де Пуебло, а згодом жінка – Катерина Арагонська, принцеса Вельська і донька короля. Французькому королю Францискові I звичайно приписують заснування першої організованої королівської дипломатичної служби, з 1526 року він мав послів навіть у османській Порті. Невдовзі *corps diplomatique*, дипломатичний корпус, з'явився при кожному великому дворі та в кожній столиці. Італія, Франція та Іспанія стали фаворитами політико-дипломатичної системи, що формувалася на початку доби раннього Нового часу, і достеменними, справжніми школами

європейської дипломатії. У Франції та Італії вже наприкінці XV – початку XVI століття починають утверджуватися форми й методи дипломатії Нового часу.

В Іспанії цей процес дещо стримувався, що можливо пояснювалося, на думку автора, певною системою поглядів (дещо консервативного до процесів інституціоналізації) її владарів-державців, які побоювалися створення постійної дипломатичної служби в Іспанії, як свого часу вони з пересторогою відносилися і до поширення та інституціоналізації юриспруденції. Так, наприклад, Мішель-Еквем де Монтень зазначає: «Король Фердинанд, надсилаючи колоністів в Індію, мудро передбачив, щоб серед них не було вчених законників, висловлюючи побоювання про те, що у Новому Світі розплодяться суди, адже саме юриспруденція як наука природно породжує суперечки й розбіжності у поглядах. Король, як у свій час і Платон, убачав, що будь-яка країна лише потерпає від юристів та медиків...» [5, с. 332]. Цілком ймовірно, що аналогічна точка зору поширювалася і на дипломатів, які мали багато спільного з юристами. Але цей стан був не надто тривалим. Іспанія, сприйнявши вочевидь позитивний досвід Франції та Італії у формуванні дипломатичної служби, розпочала цю справу й у себе, усвідомивши необхідність і доцільність існування постійної дипломатії. Постійна дипломатична служба набувала швидкого поширення та вжитку в практиці міждержавних відносин [6, с. 107]. Так, із 1510-х років – у Папській державі, із 1520-х – в Англії, в Імперії – за доби Карла V. До середини XVI століття це вже стало європейською традицією. Першими війнами доби раннього Нового часу стали Італійські війни (1494-1559). Західноєвропейські владарі-державці доби раннього Нового часу (Карл VIII, Людовік XII, Ізабелла Кастильська, Фердинанд Арагонський та ін.) були державцями-реформаторами як за способом мислення, так і за переконаннями [7, с. 287-294].

Владарі-державці на рубежі двох епох персоніфікували в собі певний окреслений соціальний тип менталітету епохи ранньої Нової історії, тим самим просунулися далеко вперед від ще реально існуючих у суспільстві, через що багато в чому не були зрозумілі і не цілком вірно оцінені їх сучасниками. З них починається відлік нових подій і великих змін у міжнародному житті ранньомодерної Європи [8]. Проблема війни й миру, війни й дипломатії хвилювали сучасників доби раннього Нового часу. Вони перебували в пошуку відповідей на ті питання, які ставила перед ними об'єктивна реальність. Адже цей період історії не міг залишити нікого байдужим, так як «мир і злагода – першочергово необхідні речі для королів і держав» [9; 10, р. 26–36; 11]. Розвиток політико-дипломатичних подій і політико-модернізаційні процеси в ранньомодерній Європі свідчили про інституціоналізацію нових міждержавних відносин, державами-лідерами яких були Франція, Італія та Іспанія, формуючи свої моделі й традиції у сфері зовнішніх зносин і системі координат геополітичних фронтів [12, с. 243–245; 13, с. 9–13; 14, с. 41–46].

Отже, на рубежі Середньовіччя та раннього Модерного часу в європейських державах розпочинається політико-модернізаційний процес оформлення і перетворення зовнішньополітичних функцій держави із спорадичних у державні інституції. Дипломатичні ініціативи, почини і проекти французьких та іспанських владарів-державців спонукали інтенсивно функціонувати механізм міждержавних відносин європейської системи держав, що починала формуватися, та прискорювали процеси інституціоналізації їх зовнішньої політики. Дипломатія держав ранньомодерної Європи, якісно нова по змісту, пройшла стадію становлення, яка співпадає за часом з Італійськими війнами. Саме тому, окрім передових ідей, вона мала у своєму розпорядженні силу держави й армії.

На рубежі XV-XVI століть відбувається генеза інституціональних процесів нової зовнішньої політики і дипломатії, які знайдуть своє виявлення протягом доби раннього Модерного часу та Нового часу. Фаворитами і фундаторами цих процесів стали Франція, Італія та Іспанія, саме їх моделі дипломатії слугували взірцями для створення та ефективного впровадження дипломатичного інструментарію всіх держав Європи досліджуваного періоду. Ранній Новий час (XVI-XVIII ст.) був для європейського суспільства часом різнопланових змін, модернізації та інновацій. Найбільш чітко нові модернізаційні тенденції виявили себе у формуванні нового європейського суспільства в цілому, та зокрема – формуванні ментальних установок та особистості нового типу під впливом європейської суспільно-політичної думки раннього Модерного часу. Одним із таких чинників впливу слугувало поширення в Європі практики книгодрукування як нового напрямку розповсюдження інформації у європейському суспільстві, поширенню ідеологем від зовнішньополітичної та соціально-економічної теорії до політико-дипломатичної прагматики.

Постійна дипломатична служба у XVI-XVIII століттях набувала швидкого поширення та вжитку в практиці міждержавних відносин. У добу раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.) посилюється потреба в алфабетизації населення та книгодрукуванні як новому способі передачі текстів, стає супутнім чинником політико-дипломатичних процесів та дієвості ідеологем, які активно розвиваються в цей період та поширюються через процес культурних трансформацій нового суспільства та ментальних установок особистості раннього Нового часу. Книгодрукування в Європі початку XVI століття вже уособлює власне європейську книжкову культуру.

Спроба побудувати узагальнену модель політико-дипломатичної думки (ідеологем, концептів, теорій тощо) початку особливої, трансформаційної, політико-модернізаційної епохи, звичайно, не є вичерпною і остаточною. Доба раннього Модерного часу (XVI-XVIII ст.) – це період трансформації та інституціоналізації принципово нового суспільно-політичного порядку та соціально-економічного розвитку суспільства в Європі, утвореного територіальними державами, формування нової інституціонально-дипломатичної практики й геополітичного

простору. Як підтверджує історичний досвід значення ідеологем змінюється відповідно до політичної прагматики, а цілеспрямоване використання ідеологем є ефективним засобом управління масовою свідомістю – ідеологема легко запам'ятовується і створює ілюзію розуміння в об'єкту маніпуляції. Розумити ідеологема означає розуміти цілу ідеологію, зокрема нову соціально-економічну й зовнішньополітичну ідеологію в контексті європейського лідерства, трансформації системи міждержавних відносин та розширення геополітичних процесів.

Цілком заслуговує на подальші дослідження поставлене питання про модернізаційні, інституціональні та політико-дипломатичні витоки європейських політико-дипломатичних систем і геополітичних фронтирів. Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі нададуть можливість створити цілісну системну картину політико-дипломатичного світу в Європі, як інституційного кластеру міждержавних відносин і міжнародно-політичних систем.

Список використаних джерел:

1. Циватий В.Г. Європейська зовнішня політика доби раннього Нового і Нового часу: проблеми інституціоналізації (теоретико-методологічний аспект). Науковий вісник Дипломатичної академії України. К., 2000. Вип.4. С. 268-274.
2. Ададуров В. Історія Франції. Королівська держава та створення нації (від початків до кінця XVIII століття). Львів, 2002. 412с.
3. Макиавелли Н. Государь. Макиавелли Н. Избранные сочинения. М.,1982. С. 345.
4. Хеншелл Николас. Миф абсолютизма: Перемены и преемственность в развитии западноевропейской монархии раннего Нового времени. СПб., 2003. 272с.
5. Монтень М. Опыт. М.,1992. Кн.3. Гл. XIII. С. 332.
6. Коммин Ф. де. Мемуары. М., 1987. Кн. 3. Гл. VIII. С. 107.
7. Циватий В.Г. Институционализация дипломатической службы европейских государств на рубеже Средневековья и раннего Нового времени: теоретико-методологический аспект. *Codrul Cosminului*. 2012. Т. XVIII. No. 2. P. 287-294.
8. Derek Beach. *Analyzing Foreign Policy*. Palgrave Macmillan UK, 2012. 296p.
9. Pigman Geoffrey Allen. *Contemporary Diplomacy*. Washington, 2010. 288p.
10. *International Relations*. Edited by Stephen McGlinchey. Bristol, England, 2017. Part I: Diplomacy. P. 26–36.
11. Эйхенгрин Б. Глобальные дисбалансы и уроки Бреттон-Вудса. М.: Изд-во Института Гайдара, 2017. 200с.
12. Циватий В.Г. Внешняя культурная политика Украины: модель и институциональное развитие в XXI веке. Актуальные проблемы международных отношений и дипломатии (вторая половина XX – начало XXI в.): материалы международной научно-практической конференции, Витебск, 25-26 апреля 2013 г. / Вит. гос. ун-т; редкол.: А.П. Косов (отв.ред.) [и др.]. Витебск: ВГУ им. П.М. Машерова, 2013. С. 243–245.
13. Циватий В.Г. Ментальные и смысловые интерпретации концептов «война» и «мир» в теории дипломатии и практике международных отношений раннего Нового и Нового времени: ретроспективный и институциональный дискурс. Актуальные проблемы международных отношений и дипломатии (1918 г. – начало XXI в.): редкол.: А.П. Косов (гл. ред.) [и др.]. Витебск, 2019. С. 9–13.
14. Циватий В.Г. Зовнішня політика держав Європи доби раннього Нового часу в системі міжнародних відносин XVIII століття: дипломатичні практики та регіонально-інституціональні дискурси. Історія, політологія, філософія та соціологія: європейський напрямок розвитку: збірник наукових праць. Рига: Publishing House «Baltija Publishing», 2021. С. 41–46.

**TO COPE WITH SUFFERING AND DEAL
WITH TOTALITARIANISM.
THE POLITICS OF MEMORY IN POLAND AND THE U.S.
AS EXEMPLIFIED BY AUSCHWITZ AND THE HOLOCAUST
MUSEUM, RESPECTIVELY.**

Krawiec Adriana

*a Ph.D. candidate at Jagiellonian University at the Faculty of
International and Political Studies, Kraków, Poland.*

e-mail: adrianakrawiec@wp.pl

Abstract

This article presents the subject of Polish and American politics in the context of the crimes of the Nazis, including the biggest of them - the Holocaust. In these countries, as a result of the policies of memory, the two most prominent museums in the world commemorating the victims of the Nazis were established: the Auschwitz-Birkenau State Museum and the National Holocaust Museum in Washington.

Key words: suffering, totalitarianism, democracy, Holocaust, memory policy in Poland and USA, memory sites.

Introduction

It was in Europe that the Nazi camps were the first to tell of the victims and crimes, but in the manner that served the authorities' needs. For example, Germany commemorated those who fought against the Nazi regime [1, p.33]. In Poland, even before the end of the war, Majdanek had already started to function as a memorial (November 1944) [2]. In this country the narrative concerned Polish suffering, and such a narrative prevailed until 1989. Moreover, it was in this country that Auschwitz, as a center financially and ideologically dependent on the USSR, became a propaganda mouthpiece in the Cold War rivalry. Also, among Jews, as early as 1945, an idea was conceived to establish Yad Vashem although the framework of commemoration was not clearly defined yet. In Yad Vashem, opened in 1953, such elements appeared as the Hall of Remembrance, a list of the victims' names and a research center which today are an important part of the discourse of the Holocaust Museum in Washington. In Israel, the memory of the Holocaust became the basis for state-building. The Israeli Yad Vashem speaks not only of the fallen but also of heroism [1, p. 34-35]. In the post-war period in the U.S. there was silence on the subject of the Holocaust, to which American Jews who wanted to rebuild their lives and forget the past events, contributed. The Eichmann trial changed this to a sufficient extent to make the Holocaust "imprinted" in the minds of Americans by 1970. In light of the remorse policy, which was popular at the time, a monument in Washington seemed justified. However, to justify the construction of the so-called living monument, i.e. a museum and educational center about the Holocaust, it was necessary to have a universal message. Memory became politicized again and served the political agenda. In the U.S. that involved the institutionalization of

the memory of the Holocaust, and the politicization also concerned the selection, by politicians, of the bodies shaping the American memory of the Holocaust. The election of Elie Wiesel as Chairman of the Holocaust Remembrance Council, which was entrusted with constructing the future museum as a federal institution, indicated what this shape would be, as he was a proponent of the uniqueness of the Holocaust.

For the reasons mentioned above, the Polish and American method of discourse about the Holocaust is best reflected by the activities and functioning of the largest Holocaust museums in these countries: the Holocaust Museum in Washington called the United States Holocaust Memorial Museum and the Auschwitz-Birkenau State Museum, and, above all, by their history.

Politics of Memory in Poland as exemplified by Auschwitz. From the past to the present.

After World War II, museums were established in the largest concentration and extermination camps. Also, an exhibition narrative was created in these places. Senses are and were constructed by the places themselves and around them [3, p.9-13]. These senses are related to the politics of history and memory. It was the government of the People's Republic of Poland (under the influence of the USSR) that agreed to the formation of a museum in Auschwitz by an appropriate act (Journal of Laws of 1947, No. 52, item 265), and moreover, by applying the politics of history, it also influenced its meaning. Soviet control over Nazi camps located, among others, in Poland made it impossible to tell the story of the Holocaust [4, p. 64]. The very name of the Act establishing Auschwitz is evidence: the Act on the Commemoration of the Martyrdom of the Polish Nation and Other Nations in Auschwitz), without emphasizing Jewish ethnicity. Obviously, the museum would not have been established without the efforts of former Auschwitz prisoners. Unfortunately, there were no Jewish survivors among them. On December 31, 1945, at a plenary session of the National Council (a substitute for parliament), a former prisoner, Fiederkowicz, on behalf of the deputies, submitted a motion to create a memorial and museum in Oświęcim, Poland, to commemorate Polish and international martyrdom. On February 1, 1946, the Parliamentary Committee on Culture and Arts adopted the motion unanimously. The first group of workers of the museum was essentially recruited from among former prisoners. A former prisoner, Tadeusz Wąsowicz, also became the first director of the center [5, p.2-4]. This indicated what the center's message would be: about Polish martyrdom. Reconstruction work in Auschwitz did not begin until 1947 due to the authorities' actions. No work was being carried out at Birkenau. One of the researchers of the topic, Huener, associates this fact with the surviving Polish prisoners who were connected with Auschwitz, rather than with Birkenau [6, s.71-72]. During the opening, in his speech, Prime Minister Józef Cyrankiewicz stated what purpose Auschwitz had to fulfill according to the USSR: it was to warn against West Germany as heirs of Nazi imperialism [7, p. 63]. The press reported that in Auschwitz, the theme

of Polish resistance and the fight against German expansion would also be given prominence [8, p. 1]. In the framework design of the museum, dated 1946-1947, it was noted that two periods should be distinguished in the exhibitions. The first period was the most difficult for Poles - there was the Politische Abteilung policy, under which the Nazis picked out each intelligent Pole in order to destroy them. Polish inmates were being exterminated by means of scarce food and excessively hard work – as was emphasized. The other period, from the summer of 1942 to the fall of 1944, was the period of the ideological extermination of the Jews [9]. Although one entire block in the museum was devoted to explaining and documenting the extermination process in Auschwitz, it was not entirely clear who the extermination concerned. It was mentioned that the victims were children, adolescents, adults, women, men, people of different faiths, political orientation, and social status. On the other hand, the numerous inscriptions, as reported in Huener's study, said that the policy of total extermination of Jews was implemented in Auschwitz. Huener explains the absence of content about the Holocaust in Auschwitz with the fact that giving prominence to the Holocaust in Auschwitz at that time would have diminished the suffering of Poles and increased anti-communist sentiment among Poles, which would have undermined the credibility of the museum and the state that supported its creation [10, p. 74-75, 123-127]. As Huener claims [10, p.76-80], under communist rule in Poland, Auschwitz had a political function - it was expected to strengthen solidarity with the USSR and to warn against the West. And if this exhibition in the context of the Holocaust can be summed up as a blur to the truth about the Holocaust, then the issue of the number of murdered victims should be classified as falsifying the history of the Holocaust. The number of Jewish victims in this former Nazi camp was based on the findings of the Soviet Extraordinary State Commission for the Investigation of the Crimes of German-Fascist Aggressors, which stated that Auschwitz victims of various nationalities numbered 4 million. The actual number of victims was provided by the Jewish Historical Institute. It stood at 1,130,000 Jews [11, p.32-40]. The number revealed by the Jewish Institute was not accepted. For this reason, also at the foot of the monument in Birkenau, a place associated only with the mass extermination of Jews, and then the Roma, in the times of the Polish People's Republic, there was the following inscription: Place of martyrdom and death of 4 million victims murdered by Nazi mass murderers 1940-45 [12, p.30]. All this was a clear sign of Soviet censorship and state-controlled history, which could not even be challenged by historians for a long time, as they were left in isolation behind the Iron Curtain.

The redefinition of Auschwitz was associated with the collapse of communism in Poland and the transformation of the system towards democracy. In 1988, in the first democratic government of Tadeusz Mazowiecki, a Team for the Future of the Auschwitz Memorial Museum was established within the structures of the Ministry of Culture and National Heritage. Its main postulates were to extend the elements of the exhibition to the specificity of the Holocaust, and to create a Roma exhibition [13, p.169].

The systemic transition to democracy in Poland was thus related to a new narrative of the past adopted by the new political elites. It was no longer possible to talk about historical politics understood as the politics of history, or Geschichtspolitik, but about the politics of memory. The politics of memory is related to memorization and allows various memories to co-exist [14, p.187-188]. That is an important topic as it allows us to understand new priorities in public policy in the context of preserving the memory of the Holocaust because Poland became a democratic country, and historians' research was not subject to censorship and could at last be confronted with research from the Western Europe. All of this influenced the transformation of the Auschwitz-Birkenau State Museum. Today in Birkenau, at the foot of the monument, there is a new inscription: (...) this is the place where the Nazis murdered about one and a half million men, women and children, mainly Jews from various European countries, Auschwitz-Birkenau - 1940-1945 (based on the author's visit to the Auschwitz-Birkenau State Museum).

The contemporary display in Auschwitz starts with an exhibition referred to as "The Holocaust", located in Block 4. Thanks to it the visitor is confronted from the very beginning with the painful truth about Auschwitz, and with what Auschwitz mainly was, i.e. the place of the Holocaust. There is an inscription about the number of people deported to the camp in 1940-45:

1,100,000 Jews
140,000 - 150,000 Poles
23,000 Roma
15,000 Soviet prisoners of war
25,000 prisoners of other nationalities.

We read further that 1,100,000 of them died in Auschwitz. It is also emphasized that 90% of the victims were Jews, most of whom were murdered in the gas chambers (based on the author's visit to the Auschwitz-Birkenau State Museum).

Subsequent exhibitions in Auschwitz concern other crimes against humanity: extermination of prisoners by starvation and work (block 6), killing those unable to work by lethal injections (block 20) and mass shooting of prisoners, mainly Poles (Wall of Death). In this authentic place, which is an ultimate authority in education about its multidimensional history and about the Holocaust, historical buildings and objects are the items of evidence of what happened and the exhibition only helps to understand this history (based on the author's visit to the Auschwitz-Birkenau State Museum).

Politics of memory in the U.S. as exemplified by the Holocaust Museum in Washington. From the past to the present.

The American center on Holocaust (the United States Holocaust Memorial Museum) was built from scratch and as a federal institution, which is peculiar because the Americans were not victims or even witnesses of the Holocaust. At first, the Holocaust mainly drew interest of Jews living in the U.S., mainly in

New York, where this subject was taken up as part of the curriculum of Sunday schools for the Jewish community. It was a long process anyway because after the war, the surviving Jews wanted to erase what had happened to them from their memories. In the beginning, Americans either had little or no knowledge of the Holocaust [15, p.14-18, 25]. The subject, however, appeared as part of publications, memoirs - mainly by Elie Wiesel or Anna Frank. One event changed everything. It was the Eichmann trial in Jerusalem in the early 1960s. On its basis, American society became familiar with the mass extermination of Jews because of their race. In the context of the politics of remorse, a national memorial in Washington to commemorate the Jewish victims seemed legitimate. However, in order to build a museum, that is, a living Holocaust memorial, one had to have a universal message. This task was assigned to the President's Commission and Holocaust Memorial Council established in 1978 by President Carter [16, p.2, 12]. However, the "living Holocaust memorial" in the U.S. would not have come about without the progressive narrative of American intellectuals stating that evil is in all of us and every society. For this reason, the only protection against future evil is democratic values and human rights [17, p.5-85]. The Holocaust, according to American policy, was to be a valuable lesson worth inclusion in the canons of American identity. The appointment of the Commission laid the foundations for the legalization of the memory of the Holocaust in the U.S. Based on the work of the President's Commission and Holocaust Memorial Council, Holocaust has been recognized as an event that no other ethnic group can appropriate. The chairman of the Commission Elie Wiesel [18, p. 35] was an ardent supporter of the uniqueness of the Holocaust. These recommendations of the Commission, as well as many others, including the construction of a living memorial were included in the Report to the President, submitted on September 27, 1979, which placed the 6 million Jewish victims at the center of Holocaust remembrance [19]. It was quite a change from the definition the authorities had proposed. In the definition of the Holocaust, the White House mentioned 11 million victims of the Holocaust, of which 6 million were of Jews and 5 million non-Jewish [20, p. 24]. The implementation of the recommendation, that is, the construction of a living memorial was to be carried out by the Holocaust Memorial Council, appointed by the Congress under an Act, bringing together representatives of academia and social and political life [21].

In terms of the building's architecture, the building was to differ from other museums in terms of its interior design and was to be adapted to a planning vision of the interior developed by Cohn and Altshuler, including the Hall of Witness and the Hall of Remembrance, which was to be the culmination of visits and a place of contemplation in a sacred atmosphere. The Hall of Learning was to be located on the lower level with exhibitions on subjects related to the Holocaust [22]. In fact, the building by Igo Freed [23] is an excellent example of what forms of totalitarianism can lead to (based on the author's visit to the USHMM). In the Hall of Witness, the narrative is in chronological order. Through the history of the Holocaust, Americans are taught what the overthrow or denial

of democracy can lead to. This place, educating not only about the causes but also the repercussions of the Holocaust, thus counteracts similar crimes in the world (based on the author's visit to the USHMM). Wiesel was strongly opposed to this, saying that the Holocaust cannot be understood and therefore cannot be presented chronologically [24, p.3]. His vision, however, was not supported by the Council. Thanks to the chronology of events, visitors are acquainted with how the Holocaust happened - the exhibition begins with a story about the growing persecution and the politics of the Third Reich: based on fear and pseudo-medicine. Thanks to this, Americans understand what happened in the distant Europe and why it happened. Although the museum in Washington is not an authentic place where historical scenes took place - authenticity is replaced by historical narratives and narratives of the memory of witnesses and survivors. It is a perfectly recreated world of the Holocaust on American soil. It is a terrifying exhibition, and at the same time perfectly designed, and it forces visitors not to distance from the evil of this world, which is the result of totalitarian regimes and the lack of respect for human rights. This is where you can come across the Faces of Dead. This is to make us realize that although the process of annihilation was anonymous, these people deprived of life were real individuals and had their lives - families or stories. This allows Americans to identify with victims, strengthening their intercession for all victims of harassment, xenophobia and further oppression. The exhibition is a brilliant creation that a team of the best designers and architects worked on (based on the author's visit to USHMM). The exhibition ends with a sacred Hall of Remembrance where visitors can commemorate the victims.

Summary

The history of the formation of both centers as well as their manner of discourse, shows that there is a Polish and American way of pursuing the politics of memory in the context of the Holocaust and Nazi crimes. It also shows how the totalitarianism was dealt with in the USA and how Soviet totalitarianism influenced the meaning of Auschwitz. Finally it shows how democracy influenced the meaning of these centers. Thus, both centers are different memory places. Auschwitz, like Majdanek and many other former Nazi camps in Poland, is not only a memorial site and a museum institution presenting historical exhibitions but also a cemetery of human ashes. Moreover, it is not easy to talk about an attractive museum space in such places. The historical objects in such places as Auschwitz are primary in relation to the museum institution. Exhibitions try to integrate these meanings. Auschwitz, like other post-camp areas, is associated with the institutionalization of memory. For Poles, the concentration camp in Auschwitz was a symbol of suffering during World War II for a long time. The communist authorities tried to internationalize Auschwitz by means of the martyrdom of many nations, without mentioning their Jewish ethnicity [25, p. 9-13]. At the end of the 20th century, the subject of the Holocaust became the central narrative of the Auschwitz museum, but the suffering of Poles, Soviet

prisoners of war and other nations is not ignored in the narrative of this memory place.

Education about the Holocaust is the reason for the existence of the Washington Museum and members of the United States Holocaust Council [26, p.2]. At the same time, the permanent exhibition explains what the Holocaust was and why it happened: because of the criminal totalitarianism of the Third Reich. Everyone who visits the Holocaust Museum located in the heart of the US capital will learn about the history of the Holocaust and will be provided with an answer on how to prevent crimes. The answer is democracy and human rights. This museum, standing in one of the world's most famous places related to democracy - the National Mall inspires societies and political leaders to confront hatred and promote human rights and dignity.

The work is also based on the author's visit to the United States Holocaust Memorial Museum financed by a subsidy of the Faculty of International and Political Studies for research activities as well as the visit to the Auschwitz-Birkenau State Museum.

Bibliography:

1. Sodaro A. *Exhibiting Atrocity: Memorial Museums and the Politics of Past Violence*, New Brunswick, Camden, and Newark, New Jersey, and London 2018.
2. *75 lat Państwowego Muzeum na Majdanku*, Państwowe Muzeum na Majdanku, online: bit.ly/3rOw2TZ, (20.01.2022).
3. Krantz T. *Wstęp* [in:] Krantz T. (ed.), *Muzea w poobozowych miejscach pamięci. Tożsamość, znaczenie, funkcje*, Państwowe Muzeum w Majdanku, Lublin 2017.
4. Alexander J. C. *On the Social Construction of Moral Universals, The 'Holocaust' from War Crime to Trauma Drama*, *European Journal of Social Theory* 5(1) 2002, 5-85.
5. *Sprawozdanie z X-letniej działalności Muzeum w Oświęcimiu-Brzezince*, Zespół Referaty, *Sprawozdanie Kazmierza Smolenia*, Archiwum Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau.
6. Huener J. *Auschwitz, Poland, and the politics of commemoration, 1945-1979*, Ohio 2003.
7. Lachendro J. *Zburzyć i zaorać...? Idea założenia Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau w świetle prasy polskiej w latach 1945-48*, Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu, Oświęcim 2007.
8. Balicki Z. *Czym ma być Oświęcim*, „Dziennik Polski”, 23.11. 1947.
9. *Projekt ramowy i założenia ogólne Muzeum oświęcimskiego*, opracowane m.in. przez dr. Heina, T. Hołuja 1946-1947, Archiwum Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau.
10. Huener J. *Auschwitz, Poland...*, op.cit.
11. Trojański P. *Wstęp, Wprowadzenie i Opracowanie* [in:] *Auschwitz w okowach polityki. Międzynarodowy Komitet Oświęcimski. Wybór Dokumentów*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, Kraków 2019.
12. Kucia M. *Auschwitz jako fakt społeczny*, UNiVERSITAS, Kraków 2005.
13. Cebulski T., *Auschwitz po Auschwitz. Historia, Polityka i Pamięć wokół Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau 1980-2010*, Kraków 2016.
14. Chwedoruk R. *Polityka historyczna*, Warszawa 2018.
15. Fallace T. D. *The emergence of Holocaust Education in American Schools*, New York 2008.
16. Linenthal E. *Preserving memory. The Struggle to Create America's Holocaust Museum*, Columbia University Press 2001.

17. Alexander J. C. On the Social Construction of Moral Universals, The 'Holocaust' from War Crime to Trauma Drama, *European Journal of Social Theory* 5(1) 2002, 5-85.
18. Linenthal E. *Preserving memory. The Struggle to Create America's Holocaust Museum*, Columbia University Press 2001.
19. Report to the President. President's Commission on the Holocaust, September 1979, USHMM Institutional Archives No. 2001.165.
20. Linenthal E. *Preserving memory...*, *op.cit.*
21. *An Act to Establish the United States Holocaust Memorial Council*, Public Law 96-388.
22. To Bear Witness, to Remember, and to Learn, A Confidential Report on Museum Planning prepared for the United States Holocaust Memorial Council February 28, 1984, The USHMM Institutional Archives Accession No. 1997-014.
23. Weinberg J., Elieli R. *The Holocaust Museum in Washington*, Rizzoli Electa, New York 1995.
24. Bernard-Donals M. *Figures of Memory: The Rhetoric of Displacement at the United States Holocaust Memorial Museum*, Albany 2016.
25. Krantz T. *Wstęp* [in:] Krantz T. (ed.), *Muzea w poobozowych miejscach pamięci. Tożsamość, znaczenie, funkcje*, Państwowe Muzeum w Majdanku, Lublin 2017.
26. Bernard-Donals M. *Figures of Memory...op. cit.*

INTERESTS AND PRIORITIES OF THE FOREIGN POLICY OF THE REPUBLIC OF BULGARIA IN AFRICA SINCE 1989

Hrushetsky Bohdan,
*associate professor, Department of international
relations and social sciences,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
hrushetsky_bohdan@ukr.net*

Bulgaria's contacts with African countries began to develop actively during the period of decolonization and the Cold War, when the Bulgarian government provided all kinds of support to the countries pursuing a pro-Soviet policy (Libya, Algeria, Angola, Ethiopia). Relations with Egypt, Sudan, Tunisia, which occupied a predominantly neutral position, also developed. At the same time, contacts with countries that pursued a pro-Western course, such as Morocco, were insignificant.

Foreign economic relations of the People's Republic of Bulgaria with African countries have become one of the main sources of convertible currency in the country's budget [9, p. 69]. The largest foreign economic partner of Bulgaria in the region was Libya, which accounted for over 2% of the total trade turnover of Bulgaria in 1989-1991. As noted by the Bulgarian researcher R. Ivanov, "Many African leaders, politicians, businessmen, scientists, doctors and public figures received education from us or had other positive experience in Bulgaria, and many Bulgarian specialists worked in infrastructure and production capacity

projects on the African continent” [4, p. 151].

The collapse of the socialist system and the change in the social system in Bulgaria led to the destruction of most of the old ties and the establishment of new ones. The main factor behind the new foreign policy in the region was rapprochement with European and Euro-Atlantic structures, as a result of which it was preferable to develop relations with pro-Western states in the region.

Other factors also led to the deterioration of relations with former partners. Cooperation with Libya was frozen after Bulgaria supported UN sanctions against it [9, p. 68]. In addition, the supply of Bulgarian weapons to Libya was stopped. Algeria remained a major buyer of Bulgarian weapons, but its needs and financial capabilities became more and more limited over time.

Summarizing the reasons for the deterioration of Bulgaria’s relations with the countries of the region, objective and subjective reasons can be revealed, including permanent crisis situations in Africa and the world as a whole in the context of the collapse of the bipolar system, a decrease in the solvency of individual states and their considerable debts to Bulgaria. Despite the cooling of political relations, in economic terms, during the first half of the 1990s. Africa continued to play an important role. Deliveries of 100 thousand tons of oil from Libya helped Bulgaria survive the acute energy crisis in the winter of 1991-1992 [10, p. 25-26].

The region was considered as an important potential supplier of oil to Bulgaria, as well as a consumer of its goods and services, including engineering. The increase in exports to Africa allowed Bulgaria to partially reduce the negative effects of the COMECON collapse. As a result, in 1991-1992 the share of the region in the total volume of foreign trade increased.

The government of J. Videnov was especially active in trying to restore ties with former partners in the region, including Libya and Algeria. In 1995, a number of visits were made to these states in order to discuss the issue of paying their state debt to Bulgaria. There were also attempts to develop foreign trade relations [1, p. 136]. However, these attempts led only to a short-term increase in the priority of this area of Bulgaria’s foreign policy, and the subsequent government refused to continue such a course.

The region was not singled out as a separate priority area of foreign policy. During this period, attention to it was due mainly to the threats emanating from there to Bulgaria. Among the main threats were terrorism, the use of weapons of mass destruction, the instability of democratic processes, organized crime, illegal trade in strategic raw materials, technologies, weapons, drugs and people. These threats could, in addition, entail the need for the participation of the armed forces of Bulgaria in coalition operations in the framework of the fulfillment of allied obligations.

The most important period in the development of Bulgaria’s relations with African countries began after 2009, which was due to the completion of the long process of Bulgaria’s integration into NATO and the EU, the adoption of new doctrinal documents, as well as rapid and large-scale changes in the region.

The indicator of the priority of this direction increased during this period. The events of the Arab Spring were perceived by the Bulgarian Foreign Ministry as an opportunity to strengthen ties with the countries of the region on a new basis, similarly to the collapse of the colonial system in the post-war period [2, p. 6]. Interest in Africa has also increased at the conceptual level.

The Bulgarian leadership expressed unequivocal support for the activities of the opposition forces during the Arab revolutions in 2010-2011, the civil war in Libya. Financial resources were repeatedly allocated to provide humanitarian assistance to victims of hostilities. Since 2011, on the initiative of the Minister of Foreign Affairs of Bulgaria, N. Mladenov, the annual conference “Sofia Platform” has been held, which was attended by politicians, scientists, public figures from Africa, the Middle East, Europe, and North America. The main purpose of the event was to share the experience of the countries of Central and Eastern Europe in the process of political transformations in developing countries. Bulgaria has joined a number of EU peacekeeping operations in Africa, including sending its military medics to train specialists in Mali [4, p. 152].

Doctrinal documents of 2009-2011 stressed on the increased instability in the region, marking the beginning of a long-term transformation. The activation of existing and the emergence of new threats and risks for Bulgaria and other European states from the countries of the region is expected, such as migration pressure, the proliferation of weapons of mass destruction, international terrorism, radical movements, illegal trafficking in people, weapons and drugs, illegal financial transfers. Therefore, Bulgaria’s policy in this region, according to doctrinal documents, should be aimed at neutralizing risks and at the same time supporting positive trends aimed at establishing a democratic system, balanced economic and social development [5; 7].

The energy issue plays a special role in Bulgaria’s relations with the states of the region. The Bulgarian leadership supports the EU project to create the Southern Gas Corridor. In addition, bilateral cooperation is also envisaged with such countries as Libya, Egypt, Algeria, Nigeria, which can become an additional, alternative to Russia, source of hydrocarbon supplies to Bulgaria. It is proposed to transport fuel to Bulgaria through Turkey, both through the system of existing and planned gas pipelines, and with the help of an LNG terminal in the Sea of Marmara [3]. Among other options, supplies of Algerian natural gas through Italy and the Western Balkans are being considered [8, p. 184].

In practical terms, since 2009 the number of bilateral contacts and concluded agreements between Bulgaria and the countries of the region has significantly increased. The agreements cover various areas of cooperation: economy, transport, culture, social security. The most important regional partners at the moment are Algeria, Egypt and Morocco. Comparing the current situation since 1989, it can be noted that the importance of Bulgaria’s traditional partners (for example, Libya) has significantly decreased, while the new ones (Morocco, South Africa, Nigeria) have increased. We can also see significant regional disparities: North Africa plays a significantly larger role in Bulgarian foreign

policy than Sub-Saharan Africa, but this disparity is leveling out over time.

From the middle of the first decade of the XXI century the proportion of African countries in Bulgaria's foreign trade is slowly but steadily increasing. They, in particular, account for a significant share of the export of Bulgarian weapons, primarily Egypt and Algeria [6, p. 114]. Egypt is also a key economic partner in the region due to its geographical proximity. At the same time, Bulgaria is beginning to more actively establish relations with a number of countries in the sub-Saharan Africa, with the most intensive development of trade with Namibia, Nigeria and South Africa. In terms of foreign trade, these countries even outstripped such traditional North African partners of Bulgaria as Algeria, Tunisia and Libya. Obviously, this trend will develop in view of the rapid economic growth in sub-Saharan Africa.

Among the most promising areas of economic cooperation between Bulgaria and African states are education (including joint programs between universities), investments in agriculture, tourism (including medical), engineering and construction activities, the export of Bulgarian specialists, the import of energy resources, the creation of transport and information infrastructure [4, p. 151-152; 10, p. 27-29].

References:

1. Katsikas S. Negotiating Diplomacy in the New Europe: Foreign Policy in Post-Communist Bulgaria. London: I. B. Tauris, 2011. 267 p.
2. Георгиев О. Полет над гнездо на оси // Капитал. 2012. № 34. С. 6.
3. Енергийна стратегия на Република България до 2020 г.(01.06.2011) // Държавен вестник. 2011. № 43. С. 12-36
4. Иванов Р. Сътрудничество между ЕС и Китай в Африка: Възможности за България // Дипломация. 2021. № 25. С. 144-155.
5. Национална отбранителна стратегия (14.04.2011) URL: http://rdsc.md.government.bg/BG/About/Akademi/20110421_nac_otbr_strategia.pdf
6. Протестите в Северна Африка - съществува ли дилемата стабилност или демокрация? // Международни отношения. 2011. № 1. С. 114.
7. Стратегия за национална сигурност на Република България (08.03.2011) // Държавен вестник. 2011. № 19. С. 72-86.
8. Цонев К. Българо-алжирските отношения - възможности за развитие // Международни отношения. 2004. № 5-6. С. 179-188.
9. Цонев К. Новите реалности в арабския свят и българо-арабските отношения // Международни отношения. 1994. № 2. С. 62-72.
10. Цонев К. Възможно ли е възраждане на българо-арабските отношения? // Изток-Запад. 2007. № 1. С. 25-29.

ОСВІТА ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В.Є. ЖАБОТИНСЬКОГО

Дарда Ольга Олександрівна

*аспірантка кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин
Чернігівського національного університету «Чернігівський колегіум»
odarda94@gmail.com*

Науковий керівник – канд. історичних наук, доцент Стрілюк О.Б.

Освіта займає значне місце в житті кожної людини. Усвідомлення власної ідентичності, визначення світоглядної орієнтації, формулювання життєвих цілей та вподобань відбувається під впливом учителів. В шкільні та університетські роки формується індивідуальність, відбувається становлення особистості. Для всебічної оцінки впливу на особистість різних факторів, необхідно окрему увагу приділити дослідженню ролі навчання в житті людини. В нашій розвідці ми б хотіли приділити увагу освіті як фактору, що вплинув на формування політичних та світоглядних переконань В.Є. Жаботинського.

Метою нашого дослідження є аналіз впливу освіти на становлення світогляду В.Є. Жаботинського. Визначити основні тенденції, які впливали на формування його світосприйняття.

Методологічною основою є принципи історичного пізнання: принцип історизму, принцип цілісності, принцип об'єктивності.

Дослідження життя та діяльності В.Є. Жаботинського викликає значний науковий інтерес як в Україні, так і за її межами. На формування життєвих та політичних цілей впливають різні фактори й освіта, зокрема. Тому, мета нашої розвідки – детальне дослідження впливу освіти на формування особистісних якостей В.Є. Жаботинського.

З 1887 р. В.Є. Жаботинський розпочав навчання. Матір направила його в приватну школу, яку заснували дві єврейки – пані Лев і пані Зусман. Школа була для обох статей, що на той час було рідкістю [3, 22]. В ній навчалися переважно єврейські діти з навколишніх районів. Навчання відбувалося за загальноімперською програмою. Вчительки були вимогливі та давали гарну базову освіту. На уроках не приділялася увага вивченню культурних та релігійних традицій. Не було жодних додаткових предметів: історії єврейського народу, не вивчали іврит чи юдаїзм.

Попри прийнятий у 1887 р. Циркуляр «Про скорочення гімназійної освіти» (відомого як «Циркуляр про кухарських дітей»), за яким вводилася квотна система прийому до гімназії євреїв [4, 880] В.Є. Жаботинському вдалося вступити на навчання до Рішельєвської гімназії.

В.Є. Жаботинський чотири рази складав іспит для вступу в гімназію, реальне та комерційне училище, проте всі спроби були невдалі. Лише в 1895 р. його зарахували до 5 класу Рішельєвської гімназії. Однак на навчання

в гімназії він не був вмотивованим. Як він описував в автобіографії: «Крім поверхневих знань латини та грецької (що я ціную і досі), всього що я навчився в дитячі роки, я навчився не в школі. Я багато читав... твори Шекспіра у російському перекладі, Пушкіна та Лермонтова...» [3, 18–19].

Обмеження, які стосувалися єврейської частини населення мали загальноімперський характер, але, незважаючи на такі обставини, в суспільстві не було відвертих проявів антисемітських настроїв. Щодо середовища студентства, то євреї все ж трималися окремо від своїх християнських товаришів. У своєму колі вони обговорювали іноземну літературу, філософію, але жодних тем щодо морального статусу євреїв в Російській імперії кінця XIX ст. не обговорювалося. ««Переконань» у мене в ці дні та пізніше, можливо до 20-річного віку та далі не було, ані щодо того, що стосується єврейства, ані щодо будь-якого соціального або політичного процесу», – ця теза яскраво демонструє не лише переконання В.Є. Жаботинського, а і більшості єврейської молоді тогочасного періоду [3, 15].

В.Є. Жаботинський не був відповідальним гімназистом, він багато часу проводив з друзями і часто обирав риболовлю та ловлю крабів замість навчання. Він був не дуже сумлінним студентом та мав конфлікти з викладачами. Так його вигнали з іспиту в прогімназії, через те, що він передав товаришу шпаргалку з перекладом уривку з латини [3, 17–18]. Однак навіть попри таке відношення до навчання, вчителі беззаперечно вплинули на формування його світогляду, він розширив коло своїх літературних інтересів, полюбив російську літературу. Все його оточення складалося з освічених та ерудованих людей.

Весною 1898 р. В.Є. Жаботинський залишає навчання в Рішельєвській гімназії і їде до Швейцарії. Родина не зрозуміла його рішення, адже через півтора року він мав отримати атестат зрілості, який надавав можливість жити поза смугою осілості. Однак амбітний та не форматний за ідейними поглядами В.Є. Жаботинський мріяв поринути у світ європейської культури. На той час він вже співпрацював з Одеською газетою «Одесский листок», і саме як кореспондент цієї газети він поїхав до Швейцарії.

У Бернському університеті для навчання було обрано відділення права. В Берні він бере участь у зустрічах «руської колонії», до якої входило близько трьохсот осіб. В її складі були політичні емігранти, які тікали від переслідувань царської влади, та євреїв, що за наявної в Російській імперії квотної системи не потрапили до російських університетів. Значне число учасників «руської колонії» становили студенти. Члени таких зборів часто були прихильниками марксистської теорії [3, 46].

Два рази на тиждень влаштовувалися зустрічі, на яких, як правило, відбувалися дебати. На одній з таких зустрічей В.Є. Жаботинський вперше і заявив про себе як сіоніста: «Не знаю, чи я соціаліст, адже я ще не познайомився як слід з цим вченням, але те, що я сіоніст, – безперечно...» [3, 48]. Це була перша спроба визначити свою приналежність до певної

ідеологічної течії. Наразі можна лише здогадуватися, чи був це перший свідомий вияв політичної орієнтації В.Є. Жаботинського. Можливо, ліберальна атмосфера, відсутність загрози з боку царської влади та активна участь в диспутах прискорили процес національної самоідентифікації.

Потрібно звернути увагу, що Швейцарія не була головним осередком еміграції російської інтелігенції. В.Є. Жаботинському хотілося чогось більш масштабного, а вибір поїздки в Швейцарію був компромісним і обумовленим позитивним ставленням матері до Берну. Але, при першій нагоді В.Є. Жаботинський залишає Берн.

Восени 1898 р. В.Є. Жаботинський переїздить до Риму. «Одесский листок» досі не мав там кореспондента, а В.Є. Жаботинський вирішив продовжити своє навчання саме в Римському університеті. Три роки продовжуватиметься його італійський етап життя. Італія, яка в кінці XIX – на початку XX ст. була оплотом лібералізму, стала його духовною батьківщиною. Участь в університетських диспутах гуртку А. Лабріолі – італійського філософа, засновника італійського марксизму, допомогла В.Є. Жаботинському ознайомитись з актуальними проблемами міжнародної політики, більш детально вивчити основи соціалізму. В студентському колі не було заборонених тем для обговорення, а диспути взагалі були звичною справою серед студентства. Така взаємодія з італійським студентством вплинула на погляди В.Є. Жаботинського [3, 26-32].

Весною 1899 р. В.Є. Жаботинський повернувся в Одесу для складання іспиту на атестат зрілості, але іспит з давньогрецької мови йому так і не вдалося скласти. Він повернувся в Рим, де поринув у культурне життя місцевої інтелігенції та познайомився з діячами єврейської культури. Влітку 1901 р. він повернувся в Одесу, знову ж таки для складання іспитів, однак його знову спіткала невдача. Він залишив навчання у Римському університеті, хоча перед ним була можливість отримати диплом юриста та стати адвокатом в Італії задля роботи в «Одесских новостях». У його професійні завдання входило написання щоденних фейлетонів за що він отримував місячну зарплатню 120 руб.

До 1909 р. В.Є. Жаботинський не повертався до питання здобуття подальшої освіти, а займався журналістською та громадською діяльністю. Однак в 1909 р. він вирішує скласти екстерном іспити в П'ятій Санкт-Петербурзькій гімназії [5, 3]. Попри те, що свою журналістську діяльність В.Є. Жаботинський вів російською мовою, не аби які труднощі в нього виникли при складанні саме російської літератури [2,135]. Політична ситуація у світі внесла корективи та поставила нові завдання. В.Є. Жаботинський поїхав працювати кореспондентом у Константинополь. Займатися науковою діяльністю не було можливості та часу.

Але вже в 1912 р. він передає свій екзаменаційний атестат та дисертаційну роботу до вченої ради Демидівського юридичного ліцею у Ярославлі. На розгляд було представлено кандидатську дисертацію «Самоврядування національних меншин у місцевостях з різноплеменним

складом населення» (текст дисертації досі не знайдено). Керівником дисертаційного дослідження В.Є. Жаботинського був професор В.Г. Щеглов [5, 7]. Роботу було захищено 12 травня 1912 р.

Вибір теми дисертації був безпосередньо пов'язаний із політичною діяльністю та особистою позицією З. Жаботинського щодо захисту прав та свобод єврейського народу на теренах Російської імперії. Важливою парадигмою діяльності В.Є. Жаботинського була концепція прав національних меншин. Найбільш яскраво демонструвала його позицію Гельсінгфорська програма (1906 р.), в розробці якої він брав участь.

Таким чином, середня та вища школи заклали підґрунтя для всебічного розвитку особистості. У ці роки сформувалась ієрархія моральних цінностей, навчання сприяло розширенню світогляду та прискорило процес усвідомлення власної ідентичності В.Є. Жаботинським. Уже під час навчання в Римському університеті він представ зрілою особистістю з власними переконаннями, активно брав участь у ліберальному гуртку Лабріоли, вчився дискутувати та відстоювати власну позицію. Після повернення в Російську імперію Жаботинський став займатися політичною діяльністю, боротися за права єврейського населення. Його кандидатська дисертація стала ґрунтовним дослідженням, яке дало теоретичне пояснення політичного становища євреїв в Російській імперії.

Список використаних джерел:

1. Jabotinsky Zeev, Biographical Details. *Public Historical Archive. Jabotinsky Institute in Israel*. A 1-1 / 1. URL: <http://en.jabotinsky.org/archive/catalog-of-files/?section=x&arc=9704&itemId=100334>
2. Schechtman, J. *The Life of Vladimir Jabotinsky (Rebel and Statsman)*. New York: Thomas Yosoloff, 1956. 499 p.
3. Жаботинский В.Е. *Повесть моих дней*. Иерусалим: Библиотека-Алия, 1985. 113 с.
4. Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. Том десятый. Царствование Императора Александра III. 1885–1888 годы. СПб., 1894. URL: <http://doc.histrf.ru/19/tsirkulyar-o-kukharkinykh-detyakh/>
5. Jabotinsky Zeev, Biographical Details. *Public Historical Archive. Jabotinsky Institute in Israel*. A 1 - 1/3
https://www.infocenters.co.il/jabo/jabo_multimedia/a%201/100336.pdf

ПОЛЬСЬКИЙ СКАУТСЬКИЙ РУХ В ПЕРШІЙ ЧВЕРТІ ХХ СТОЛІТТЯ

Приходько Микола Миколайович

*докторант кафедри всесвітньої історії та археології
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
prihod@ukr.net*

Наприкінці XIX ст.- перше десятиліття ХХ століття на польських землях активізуються громадські рухи поява яких була пов'язана з набуттям польською громадою стійкого розуміння фундаментальних засад майбутнього існування Польщі, та необхідності створення дієвих громадських об'єднань які могли б стати двигуном в польській національній машині, організацій які б форсували події, крок за кроком в напрямку здобуття омріяної багатьма поколіннями поляків незалежності.

Саме в цей період постає польська громадська організація, яка мала за мету об'єднати польське юнацтво в патріотичне товариство, в межах якого молодь вдосконалювалася як фізично, так і духовно в традиціях польської культурної спадщини.

Для висвітлення особливостей функціонування даного громадського руху не можна не процитувати слова Анджея Малковського: «передаючи сьгоднішнім скаутам традицію колишнього християнського лицарства, використовуючи методи, якими користувалася «мати Головного Скаута» у вихованні своїх дітей, використовуючи практику, відкидаючи теорію та навчаючи в першу чергу особистим прикладом - серед іншого, особливості повільно з'являється нариси нової освітньо-виховної системи [1]

Генезою перших польських гуртків була скаутська діяльність у Великобританії. Ідея нового скаутського руху втілилася в життя на теренах Польщі в 1909 році. Польський народ розділений між імперіями знайшов одну з форм виховання польської молоді у скаутському русі. Цілі засновника світового скаутингу Роберта Баден-Пауелла були подібними до тих, які стояли перед польською молоддю – забезпечення правильного, всебічного розвитку молоді людини та здобуття в майбутньому незалежності країни [2]

Одним з чинників, який стимулював розвиток скаутського руху та його витоком, було гімнастичне товариство «Сокіл» повстале у липні-серпні 1911 року у м. Сколе. Спочатку це був навчальний курс, наповнений гімнастичними вправами та лекціями з теорії скаутингу.

Польські землі виявилися благодатним ґрунтом для скаутських ідей, і відразу в усіх трьох розділених частинах Польщі почали виникати підрозділи вищезгаданого руху. Причиною було також те, що серед молоді, наприкінці 19 століття, на початку 20 століття виникло нове мотиваційне підґрунтя, яке, набуваючи різноманітних форм, мало одну мету – відновити

незалежність Польщі. Підґрунтям цим було національне відродження.

Варто повернутися до тези історика Адама Массальського: «польський скаутинг – це скаутинг плюс незалежність і педагогічна думка. Просвітницька думка, рівень якої відрізняє польське скаутство від інших скаутських організацій світу» [3]. Таким чином, виховний процес у скаутському русі відігравав ключову роль від започаткування руху до наших днів. Перш ніж встановити принципи та структуру польської скаутської організації, потрібно було закласти фундамент цієї організації. Лише ідея незалежної Польщі в поєднанні з перманентним виховним процесом спрямованим на польську молодь, міг забезпечити засади діяльності польських скаутів.

Найбільше обтяженими самоосвітою були ідеї, пропаговані товариством «Елевсин», в якому діяли найвидатніші творці польського скаутингу та його ініціатори, такі як Анджей Малковський, Єжи Гродинський, Ігнацій Козелевський. Думки цих авторів декларують, що сила скаутингу полягає в тому, що він може вмонтовуватися в соціальне життя та сприяти відновленню сили власної гідності, прагненню на краще життя тих, хто позбавлений таких надій у своєму сімейному оточенні, шкільному, позашкільному або професійному. Скаутинг стає мотиваційним джерелом для таких людей, ще одним соціальним середовищем в якому молода людина могла самовдосконалюватися в товаристві однодумців.

На думку А. Камінського, якість і сила освітніх впливів «вирішально залежать від того, чи (...) в організаційній структурі вбудовані стимули до покращення, самовдосконалення в поєднанні з ефективністю навчальної процедури» [5]. Тому таку важливу роль у польському скаутингу відіграють стимули самовиховання, а також умови, що сприяють правильному підбору інструкторів та побудові процесів самоуправління в середині руху.

Цікавими є наступні визначення суті поняття скаут, як пише Якуб Й. Чарковський: «Скаутство – це не лише освітня організація чи установа, та не лише суспільний рух, але це трохи всього цього» [6]. Схожим чином до наукового аналізу скаутингу підійшла Кристина Стеч, зауваживши, що можна говорити про полікатегорійність його підходів, «що є результатом неможливості однозначно визначити сутність такого складного та багатовимірного явища, як скаутинг» [7]. Своєю чергою Олександр Камінський точно визначив феномен скаутингу, так «англійська скаутинг – це перш за все гра, яка навчає, але водночас безкоштовна, проста та весела для проведення часу річ. Польський скаутинг – це також гра, але гра, яка ставить за мету досягнення освітнього ідеалу скаута. Можна сказати, що польська молодь підвищує ставки скаутської гри» [8].

Підсумовуючи, творення єдиного, структурованого руху польської молоді був вкрай необхідний і своєчасний у першому десятилітті 20 ст. Тільки на плечах організованої, патріотично вихованої польської молоді могла в майбутньому постати та існувати непохитно протягом багатьох десятиліть незалежна Польща.

Список використаних джерел:

1. A. Małkowski, Jak skauci pracują, Kraków 1914, s.247
2. Leksykon harcerstwa, red. O. Fietkiewicz, Warszawa 1988, s. 426
3. A. Massalski, Przewodniczący Związku Harcerstwa Polskiego, [w:] Dorobek pedagogiki harcerskiej. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej w 50. rocznicę powstania „Nieprzetartego Szlaku”, Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”, Komisja Historyczna Krakowskiej Chorągwi ZHP, Kraków 2008, s. 9
4. T. Strumiłło, Harcerstwo a szkoła, [bezmiejsca wydania i daty/nadbitka] W. Błażejewski, Bibliografia Harcerska 1911-1960, Warszawa 1980, s. 163.
5. A. Kamiński, Studia i szkice pedagogiczne, PWN, Warszawa 1978, s.77
6. J. Czarkowski, O metodzie harcerskiej i jej rozwoju, [w:] Na tropach harcerskiej metodyki. 100 lat harcerstwa polskiego, red. Grażyna Miłkowska, Krystyna Stech, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2011, s. 16.
7. K. Stech, Społeczny zasięg metodyki harcerskiej, [w:] Natropach ..., op. cit., s. 53.
8. A. Kamiński, Nauczanie i wychowanie metodą harcerską, Nasza Księgarnia, Warszawa 1948, s. 24.

WOJNICZ. CZYLI RZECZ O OSADNICTWIE PRADZIEJOWYM I WCZESNOŚREDNIOWIECZNYM

Zgurecki Wojciech

*mgr archeologii, specjalizacja interstadium neolitu i epoki brązu
projekt – „Pradzieje Ziemi Polskich” [pradziejeziempolskich.pl]
wojciech.zgurecki@gmail.com*

Człowiek od dawien dawna stara się dobrać najlepsze miejsca do zasiedlenia pod swe siedziby. Niejednokrotnie bywa, że te same lokacje są wykorzystywane przez różne społeczności nie tylko równocześnie ale także na przestrzeni czasu nie zależnie od siebie. Decydują o tym nie tylko dogodne warunki środowiska zapewniające zaplecze gospodarze danej społeczności. Decyzja o lokacji jest także podyktowana walorami obronnymi danego obszaru. W niniejszej pracy zostanie przedstawiony przykład jednego z takich regionów, który wyróżnia się występowaniem osadnictwa od epoki brązu po wczesne średniowiecze.

Słowa kluczowa: Historia, Wojnicz, osady otwarte, grody, Epoka brązu, wczesne średniowiecze, Wojciech Zgurecki.

W Małopolsce położona jest niewielka miejscowość o nazwie Wojnice [pow. Tarnowski]. Choć współcześnie nie wyróżnia się ono zbyt szczególnie jednak pod względem historycznym jest ona szczególna. Archeologii, bowiem, jest znana z osad datowanych jeszcze na okres epoki brązu oraz żelaza zaś dodatkowo czasom historycznym także z grodu wczesno-średniowiecznego. Człowiek od dawien dawna stara się dobrać najlepsze miejsca do zasiedlenia pod swe siedziby. Niejednokrotnie bywa, że te same lokacje są wykorzystywane przez różne społeczności nie tylko równocześnie ale także na przestrzeni czasu nie zależnie od siebie. Decydują o tym nie tylko dogodne warunki środowiska

zapewniające zaplecze gospodarcze danej społeczności. Decyzja o lokacji jest także podyktowana walorami obronnymi danego obszaru. W niniejszej pracy zostanie przedstawiony przykład jednego z takich regionów, który wyróżnia się występowaniem osadnictwa od epoki brązu po wczesne średniowiecze.

Miejscowość położona jest na Podgórzu Bocheńskim w Kotlinie Sandomierskiej, w rejonie zapadliska przedkarpackiego. Niedaleko niej przebiega granica jednostek geologicznych: zapadliska przedkarpackiego, które obejmuje obszary znajdujące się na południe od Wojnicza, oraz nasuniętych na niego od południa, Karpat fliszowych, reprezentowanych przez Pogórze Wiśnickie. W niektórych regionalizacjach zachodnia część Wojnicza jest położona na Wysoczyźnie Wojnickiej, która przylega bezpośrednio do progu Pogórza. Jej wierzchowina niejednostajnie opada w kierunku północnym.

Jednymi ze starszych pozostałości odkrytych w okolicach Wojnicza są stanowiska datowane na okres epoki brązu i żelaza. Do pierwszych odkryć doszło w 2005 r. gdy Krakowski Zespół do Badań Autostrad (współtworzony przez Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Uniwersytet Jagielloński oraz Muzeum Archeologiczne w Krakowie) przeprowadził wykopaliska, wyprzedzające budowę obwodnicy miasta. Podczas prowadzonych wówczas badań, o charakterze ratowniczym, odsłonięto m.in. pozostałości dużych i nieznanych dotąd osad z wczesnej epoki brązu (kultura mierzanowicka), młodszej epoki brązu i wczesnej epoki żelaza (kultura łużycka), okresu rzymskiego (kultura przeworska) oraz rozległe osiedle wczesnośredniowieczne. Spośród interesujących wyników ówczesnych badań należy wymienić odkrycie i rekonstrukcję struktur związanych z życiem codziennym miejscowych społeczności, a związanych z młodszą fazą epoki brązu (1150-750 BC), oraz śladów ich zakarpackich kontaktów. Ciekawych danych dostarczyło stanowisko 48, stanowiące zachodni kraniec osady. Było ono złożone z kilku domostw z zagrodami o konstrukcji zrębowej posiadających zagłębione piwniczki. Na wschód od ww. budowli znajdowała się część gospodarza, w której wystąpiły budowle słupowe w postaci m.in. spichlerzy oraz zagród. Można wyróżnić co najmniej dwie fazy użytkowania stanowiska. Starsza osada, z młodszej epoki brązu (ok. 1150-1000 p.n.e.) składała się prawdopodobnie z jednej zagrody, złożonej z 1-2 budynków o konstrukcji naziemnej, zapewne zrębowej. O ich istnienia świadczy układ jam-piwniczek, będących jedynymi zagłębionymi elementami budowli. Do odtworzenia dalszych szczegółów zabudowy brak jednak danych. W jednej z jam zagrody znaleziono fragment misy z brzegiem zagiętym do wnętrza i uformowanym przez tzw. facetowanie (ściananie krawędzi zewnętrznej). Tego rodzaju stylistyka jest ma charakter allochtoniczny miejscowym społecznościom i jest rozpowszechniona w Kotlinie Karpackiej (tzw. styl Belegiš II, notowany głównie na terenie dzisiejszych Węgier, Słowenii, Wojwodiny czy Banatu). Według hipotezy Marcina Przybyły rozprzestrzenienie naczyń z facetowanymi brzegami na zewnątrz łuku Karpat (w Mołdawii, na Bałkanach, w południowej Polsce) jest związane z okresem niepokojów wywołanych krótkotrwałym kryzysem klimatycznym, którego bezpośrednią przyczyną był wybuch wulkanu

Hekla na Islandii w 1159 r. p.n.e. Uważa się, że mogły mieć wówczas miejsce migracje niewielkich grup ludności, które osiedlały się następnie wśród lokalnych społeczności. Na ziemiach polskich zabytki ceramiczne (wazy i misy) wykonane w tej stylistyce znajdowano głównie w strefie beskidzkiej i pod Krakowem jako domieszka w zespołach ceramiki o miejscowym („łużyckim”) charakterze. Misa z Wojnicza wykonana została zatem przez przybysza. W młodszej fazie funkcjonowania osady (schyłek epoki brązu, ok. 900-750 BC) ilość zabudowań tylko nieznacznie się zwiększyła. Jedyne ślady domostw to doły po masywnych słupach, które służyły do podtrzymywania dachu. Ściany chat posadowione były na powierzchni, lub zagłębione tylko na niewielką głębokość, co sprawia, że nie odnotowano ich śladów. Niekiedy posiadały jamy - piwniczki, znajdujące się w chatach. Jedna z nich dostarczyła danych odnoszących się do szczegółów konstrukcji chat. Jamę wypełniała od przepalona glina pochodząca z polepiania ścian (ok. 1300 grudek polepy). Ułamki przepalanej gliny ze ścian są dowodem na istnienie w tym miejscu budynku o konstrukcji naziemnej. Brak śladów po słupach wzdłuż ścian pozwala na przyjęcie założenia, że budynek wzniesiono w konstrukcji zrębowej. Zrąb wykonany był z belek-kantówek lub belek-półokrągłaków płaskich od wewnątrz, ale już fragmenty z narożników były w przekroju półokrągłe. Zewnętrzne powierzchnie polepy były z reguły obmazywane wiechciem lub rękoma. Na stronie wewnętrznej ułamków czytelne były natomiast odciski płasko ociosanych belek oraz wąskie wypustki, świadczące o tym, że szpary pomiędzy belkami zrębu były niewielkie. Zapewniało to dobrą izolację termiczną budynku. Gлина używana do oblepiania wnętrza była mieszana z omlotami, czyli resztkami słomy i kłosów pozostającymi po młócce. Rekonstruowany budynek mógł mieć powierzchnię około 28 m², co wydaje się optymalną wartością zarówno ze względu na warunki bytowania i możliwość ogrzania wnętrza. Szczegóły konstrukcji dachu, jak we wszystkich rekonstrukcjach archeologicznych, są dyskusyjne. W wariantcie budowlany z dachem dwuspadowym przyjęto założenie, że ślęmię wystąpiło dodatkowo na dwóch krótszych słupach (półsochach) ustawionych na ostatniej belce zrębu. Na ślęmienu zamocowane miały by zostać hakowato zakończone krokwie, na których montowano poziome łąty służące do ułożenia poszycia dachu. Z kolei w wariantcie dachu czterospadowego (typ dymnikowy) jego ciężar spoczywałby na masywnym słupie środkowym. W obu ww. wariantach podział wnętrza budynku byłby determinowany poprzez obecność środkowego słupa. Jedna z części mogła pełnić rolę magazynowo - gospodarczą, a druga mieszkalną (odpowiednik słowiańskiej „białej izby”). W tej drugiej części musiało znajdować się palenisko, być może nie wkopane zbyt głęboko w ziemię, stąd nie zarejestrowano jego śladów. Taki układ był stosowany w czasach kultury łużyckiej, o czym przekonują badania takich osad jak choćby Biskupin. W rekonstruowanym budynku, do którego należała piwniczka odkryto ułamki ok. 10-12 glinianych ciężarków tkackich (waga ciężarków ok. 2 kg). Zachowanie się kompletu ciężarków do krosien sugeruje o gwałtownych okolicznościach, które doprowadziły do zniszczenia budynku. Wśród nich z pewnością był pożar, który

strawił chatę jeszcze w trakcie jej użytkowania lub wkrótce po jej porzuceniu.

Formy naczyń ceramicznych, znajdujących w obiektach młodszej fazy wskazują, że mieszkańcy dorzecza Dunajca również w tym okresie otwarci byli na kontakty ze społecznościami po drugiej stronie Karpat. W IX wieku przed Chr. doszło do burzliwych wydarzeń we wschodniej części Kotliny Karpackiej, spowodowanych m.in. pojawieniem się na tym obszarze wojowniczych Kimmerów ze stepów nadczarnomorskich. Upadł wówczas wielki ośrodek osadniczy i metalurgiczny wiązany z tzw. kulturą Gáva na terenie Niziny Węgierskiej, Siedmiogrodu i południowej Słowacji. Proces ten jest łączony z rozproszeniem części ludności na obrzeża Kotliny Karpackiej i/lub z pojawieniem się we wschodniej Słowacji serii małych cmentarzysk, na których znajdowano groby wyposażone w prostą ceramikę zdobioną rogowatymi guzami.

Kolejna większa zmiana wiązana z osadnictwem na terenach Wojnicza rozpoczyna się już w VIII – IX w. n.e., wraz z lokacją w tym miejscu otwartych osad wczesnośredniowiecznych. Jednak dopiero w X wieku następuje wyraźny postęp wyrażający się poprzez powstanie tu grodu obronnego. Obiekt ten należał do ciągu trzynastu siedzib rycerskich, które zostały zbudowane na wzniesieniach zlokalizowanych ponad Dunajcem w Małopolsce. Miały one za zadanie strzec szlaku handlowego (prowadzącego z Węgier wzdłuż Wisły, Dunajca, Popradu, Wagu oraz Dunaju) i stanowiły one część systemu fortyfikacyjnego państwa polskiego.

Grodzisko znajduje się na wysokiej prawie płaskiej terasie nadzalewowej lewego brzegu Dunajca (207,0 m n.p.m.), przylegając do jej krawędzi. Krawędź terasy biegnie po linii NE-SW, ma postać stromej skarpy o wysokości kilku do kilkunastu m ponad poziom terasy dennej doliny Dunajca, która znajduje się u stóp grodziska, na SE od niego.

Z początkami Wojnicza związanych jest kilka legend. Jedna z nich opowiada o tym, że w X w. wojowie księcia Mieszka I lub już Bolesława Chrobrego, wnieśli tam modrzewiowe grodzisko. Od tychże wojów osada otrzymać miałaby nazwę Wojnicz. Inna podaje, że nim powstała sama nazwa w tym miejscu był gród składający się z trzech osad o wspólnej nazwie „Trojnik”. Opowieść ta może łączyć się z istnieniem tu otwartych osad wczesnośredniowiecznych jeszcze przed grodem obronnym. Pomijając ww. legendy, nazwa „Wojnicz” jest wywodzona od wczesnośredniowiecznej osady targowej i późniejszego grodu kasztelańskiego, którego określenie znajduje poświadczenie w źródłach jednak od XIII w. Zapisywane jest ono jako Woynicze w 1217 r., Woyniz w 1224 r., ale także jako Woynicz w 1239 r. i 1259 r. Z kolei według Kazimierza Rymuta i Stanisława Rosponda stosowane obecnie nazwa została utworzona za pomocą archaicznego słowiańskiego przyrostka -jъ od nazwy osobowej Wojnik. Stanisław Rospond zakładał ewentualność wczesnej formy Wojnice, od nazwiska Wojna, skróconej na Wojnic i odmazurzonej na Wojnicz. W XIV wieku ustanowiono specjalnego poborcę cła „Florzko senior districtus woinicensis”. Dokument z 1374 r. wymienia obok Krakowa jako „castra et civitates regni” Biecz, Sącz (Sądecz), Wiślicę i właśnie Wojnicz. W 1388 r. Władysław Jagiełło

potwierdził sprzedaż Tarchowa „in terra wojnicensi”.

Gród wraz z osadami dał początek miastu Wojnicz. Samo jednak miasto padło aż siedmiokrotnie ofiarą pożarów. Natomiast ciekawostką jest fakt, że starostwo niegrodowe Wojnicza posiadało swą siedzibę w Zamościu od 1277 r. Przy czym należy zauważyć, że nie udało się ustalić pełnego katalogu starostów wojnickich. Od 1109 roku patronem parafii jest św. Wawrzyniec [męczennik na ruszcie], który także figuruje na tarczy herbowej miasta. Dawna kasztelania wojnicka stanowi obecnie jedną z najstarszych w Małopolsce, a jej pozostałości zwane są „wałami kasztelańskimi”. Choć samo grodzisko pochodzi z X – XI w., to było ono jeszcze rozbudowane w XIII – XV w. Niestety w późniejszych okresach zostało ono częściowo zniszczone [tj. od poł. XVII do końca XIX wieku]. Datowanie grodziska zostało oparte na analizie porównawczej fragmentów naczyń, odkrytych głównie w trakcie ostatnio prowadzonych nadzorów nad pracami budowlanymi w obrębie wałów grodziska. Zdaniem J. Okońskiego i A. Szpunara ceramika ta pochodzi z okresu między X a XIII w. Ich ornamentacja (m.in. kombinacja ukośnych nacięć nożykiem garncarskim na szyjce naczyń i poziomych żłobków na większej części powierzchni brzuśca) pozwala na porównanie tej serii ceramiki do okazów z przedlokacyjnego Krakowa, datowanych na wspomniany powyżej okres. Należy podkreślić, iż zdecydowana większość zabytków została odkryta poza kontekstem stratygraficznym z wałami grodziska, a więc nie pozwala na ich bardziej szczegółowe datowanie.

Rozległy gród wojnicki (8 – 12 ha) długo nie znajdował właściwego sobie miejsca w historiografii. Najwcześniej, bo w 1933 r. zinwentaryzował go Gabriel Leńczyk. W 1966 r. opublikował swój pomiar grodu Janusz Bogdanowski. W 1968 r. przedstawił dwie propozycje rekonstrukcji grodu Andrzej Żaki. W 1997 r. (a następnie w 2002 i 2007 r.) najpełniejszą inwentaryzację i propozycję rekonstrukcji przedstawił Jerzy Okoński. Ważne, że w 2004 r. bez istotnych zmian powtórzył ich wyniki Jacek Poleski. W trakcie badań sondażowych, przeprowadzonych przez A. Żakiego w obrębie wałów grodziska przy zewnętrznej ścianie prezbiterium kolegiaty pod wezwaniem Św. Wawrzyńca, nie natrafiono na zachowane in situ wczesnośredniowieczne warstwy kulturowe (calec wystąpił na głębokości ponad 2 m od obecnej powierzchni gruntu). Odkryto jednak na wtórnym złożu fragment brązowego kabłączka skroniowego i fragmenty naczyń wczesnośredniowiecznych. Plan grodziska w Wojniczu został zrekonstruowany przez A. Ceterę i J. Okońskiego w oparciu o zachowane niewielkie odcinki obwałowań, jak i analizę planów katastralnych miejscowości z 2. połowy XIX w. i wyniki ratowniczych prac wykopaliskowych. Według wspomnianych autorów gród w Wojniczu był założeniem trójczłonowym z wydzieloną, główną częścią grodu, otoczoną dwiema dodatkowymi liniami wałów. Od strony SE (skarpy terasy nadzalewowej Dunajca) brak wyraźnych śladów wałów. Jest prawdopodobne, iż pierwotnie wzdłuż górnej krawędzi skarpy biegła jedna linia wału, jednak na skutek stałego podmywania tej skarpy przez wody powodziowe Dunajca pozostałości tej linii umocnień zostały częściowo lub całkowicie zniszczone. Główny człon grodu, znajdujący się w części Wojnicza zwanej

Wajdowiczówką, przylega do górnej krawędzi skarpy terasy nadzalewowej, na S od kościoła pod wezw. Św. Wawrzyńca. Rekonstruowany kształt głównego członu grodu zbliżony był do podkowy, rozciągniętej po linii SE-NW, o wymiarach (wraz z domniemanym wałem, zwanym dalej wewnętrznym) 120 x 100 m (powierzchnia blisko 1 ha). Główny człon grodu otaczał kolejny, tzw. środkowy wał (II), biegnący w odległości 80-100 m od wału wewnętrznego. Wał ten zamykał przestrzeń na planie niezbyt regularnego półkola o wymiarach 280 x 260 m (powierzchnia wraz z głównym członem grodu około 2.9 ha). Wykopaliskowe prace sondażowe wykazały, iż przestrzeń między wałem wewnętrznym i środkowym we wczesnym średniowieczu była zabudowana m.in. mieszkalnymi budynkami półziemiankowymi. Przy odcinku NE wału środkowego, od jego strony wewnętrznej, znajduje się kolegiata pod wezw. Św. Wawrzyńca. W wyniku przeprowadzenia niewielkich prac ratowniczych w zakrytli kościoła A. Cetera pozyskał przesłanki, wskazujące na funkcjonowanie w tym rejonie wczesnośredniowiecznego cmentarzyska szkieletowego. Nie można wykluczyć także obecności pod gotyką świątynią relikwów jej starszej, romańskiej fazy. Opisane dotychczas założenie otaczała trzecia, zewnętrzna linia wału (III). Biegła ona w odległości od 15 do ponad 100 m od wału środkowego. Wał zewnętrzny zamykał przestrzeń w kształcie trójkąta. Jego podstawę tworzyła linia górnej krawędzi skarpy nadzalewowej Dunajca. Wyraźnie ukształtowany był szczyt NW trójkąta (lekko tylko zaokrąglony), od którego odchodziły pod kątem prostym dwa prawie proste odcinki wału, północny i zachodni. W odległości około 100 m od górnej krawędzi skarpy terasy nadzalewowej oba odcinki wyraźnie zaokrąglają się, zmiernając ku SE. Przestrzeń pomiędzy wałem środkowym i zewnętrznym nie była gęsto zabudowana, co wstępnie wykazała obserwacja wykopów instalacyjnych na tym terenie. Powierzchnia grodu zamknięta w obrębie wału zewnętrznego wynosiła między 8 a 9 ha, choć pierwotnie mogła być większa (ze względu na zniszczenie odcinka SE obwałowań grodu przez obsuwanie się skarpy terasy nadzalewowej). Większa część obwałowań grodziska jest obecnie zniwelowana do poziomu gruntu (zaznacza się na polach ornych w postaci pasm węgli drzewnych i polepy). Zachowały się znaczne odcinki wału środkowego od strony W (190 m) i wału zewnętrznego od strony W (130 m). Ich wysokość wynosi odpowiednio: do 7 m i do 4,5 m, szerokość do 24 m i 18-20 m. Ponieważ nie rozpoznano chronologii poszczególnych linii wałów nie wiadomo kiedy zostały one zbudowane, a tym samym nie wiadomo czy trzy linie umocnień powstały jednocześnie i czy funkcjonowały w tym samym czasie. Zwraca uwagę odmienny plan rozlokowania wału zewnętrznego w stosunku do wału środkowego. Być może wał zewnętrzny można wiązać jeszcze z okresem sprzed lokacji miasta. Na obecnym etapie badań można zakładać rozwiązania alternatywne tego problemu. Pierwsza możliwość jest taka, iż gród pierwotnie posiadał dwie linie wału (domniemaną wewnętrzną i tzw. środkową), druga zaś zakłada równoczesne wzniesienie trzech linii wału. W pierwszym przypadku gród liczyłby około 3 ha powierzchni, w drugim około 8-9 ha. Niezależnie od tego, która z hipotez okaże się prawdziwa, należy podkreślić, że Wojnicz należał

do jednego z największych grodów państwowych sprzed poł. XIII w. na terenie Małopolski. Niewyjaśnioną pozostaje również kwestia relacji obwałowań grodu kasztelańskiego do drewniano-ziemnych wałów miasta lokowanego przed 1278 r. (Kiryk 1985, 174-175). Na miejscu grodu nie powstał zamek murowany ale wały miejskie od południa oparły się o zewnętrzny wał grodu.

W trakcie badań ratowniczych odkryto tu pozostałości szkieletowego cmentarzyska starszego od fundamentów wczesnogotyckiego muru świątyni. Mur ten był starszy od istniejącego muru prezbiterium z XV w. (Cetera 2000). Jest więc prawdopodobne, iż pod istniejącym obecnie kościołem znajdują się relikty starszej, romańskiej fazy kościoła. Znajdował się on obok mniej lub bardziej rozległego dworzyszczka włodarza-kasztelana i towarzyszących mu zabudowań gospodarczych, w centrum grodu. Więcej o nim wiemy ze źródeł pisanych. Źródła informują, że w 1079 r. po zabiciu przez króla biskupa krakowskiego, św. Stanisława, kościół grodowy w Wojniczu, wraz z niektórymi innymi podobnymi kościołami, przeszedł na własność biskupów krakowskich, jako rekompensata za męczennika. Dopiero Władysławowi Jagielle papież (antypapież) Jan XXIII w 1416 r. przywrócił władanie szeregiem kościołów, m.in. kościołem wojnickim, uzasadniając to wykonaniem pokuty za śmierć św. Stanisława. Wówczas oznaczało to raczej prawo patronatu, niż dotychczasowe formy zarządzania tą instytucją. Duchowni kościoła wojnickiego już w XII w. rozszerzali swą majątność na grodzie i na podgrodziu, choć zapewne w niewielkim stopniu, a przede wszystkim przejmowali daniny monarchy z okolicznych wsi, które zaczęły tworzyć parafię. W tych też warunkach z kościołem wojnickim, najbogatszym w rozległym regionie, odpowiadającym kasztelanii, już w drugiej połowie XIII w. zaczął się wiązać urząd dziekana (i dekanat wojnicki). Jak to możliwe, że po tak istotnej świątyni pozostało tak mało śladów? Powódz z XV w. zniszczyła nie tylko romański kościół św. Wawrzyńca, względnie znakomicie go nadwyrężyła, ale także nadszarpnęła sam gród. Odtąd jego funkcje będzie przejmować miasto, gdzie na ratuszu zapewne odbywały się wojnickie wyroki sądowe i gdzie pobierano cła, myta i inne świadczenia na rzecz króla. Odbywające się w pierwszej tercji XVI w. zjazdy rycerstwa krakowskiego (sejmiki) obradowały już w nowym, gotyckim kościele, nawet wówczas, gdy przybywał na nie osobiście król. Tymczasem na grodzie rozbudowały się lub powstały zabudowania prepozytury, scholasterii, kustodii, później altarii Dziesięciu Tysięcy Męczenników i altarii św. Anny, a w końcu w XVIII w. rezydencja kanonika odbywającego przy kolegiacie turnus (dyżur). W ten sposób gród przekształcał się w grodzisko i zmieniał swe funkcje użytkowe. Wokół dawnego miejsca przylegającego do grodu i podgrodzia rozsiadły się zagrody komorników, głównie prepozyta, w liczbie dochodzącej do trzydziestu. Siedlisko to zaczęto nazywać Księżę (Sacerdotale) i zostało wchłonięte przez miasto dopiero w połowie XIX w.

Podsumowując, gród wojnicki niewątpliwie pełnił funkcje wojskowe, gospodarcze ale i polityczne będąc niejako zapleczem organizacji państwa polskiego. Niewielka liczba wsi służebnych w okolicy wskazuje, że gospodarka

książęca sprowadzała się przede wszystkim do gromadzenia w grodzie danin składanych władcy. Tutaj także leży źródło znaczenia kasztelanów wojnickich. Tutaj także leży źródło znaczenia kasztelanów wojnickich. Pierwotny dowódca wołów, zajmując się organizacją dochodów władcy stawał się coraz bardziej włodarzem księżęcym. Stąd też coraz częściej wykonywał także sądy w imieniu księcia. Stawał się po prostu panem na grodzie wojnickim, kasztelanem. Jednak gród nie powstał w terenie wolnym od osadnictwa i działalności gospodarczej człowieka. Lokacja tego obiektu na obszarze wykorzystywanym już od pradziejów wskazuje, że okolice Wojnicza posiadały dogodne warunki dla osadnictwa. Poświadcza to tym bardziej sam długotrwały i stopniowy proces kreacji miasta poprzedzony powstaniem tu otwartych osad w VIII-IX w. i następnie grodu obronnego w X w. To zaś doprowadziło w efekcie do kreacji funkcjonującego do dziś miasta.

Literatura:

1. „Wojnicz 18 i 48, powiat Tarnów - osady z epoki brązu, żelaza i średniowiecza”, pod red. J. Chochorowskiego, (Via Archaeologica. Źródła z badań wykopaliskowych na trasie budowy autostrady A4 w Małopolsce), Krakowski Zespół do Badań Autostrad, Kraków 2010.
2. Robert Kunkel. „Straty polskich dóbr kultury podczas I wojny światowej”, „Rocznik Historii Sztuki”, Tom XL. PAN, 2015 s. 172: [<https://journals.pan.pl/Content/92609/mainfile.pdf>]
3. Wojnickie Legendy w opracowaniu ks. Jana Królikiewicza. Wojnicz, 2013. TPZW: [https://cloud7.edupage.org/cloud/Wojnickie_legendy.pdf?..]
4. Wojnicz, [w:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, t. XIII: Warmbrun – Worowo, Warszawa 1893, s. 752. s. 752–754: [http://dir.icm.edu.pl/pl/Sownik_geograficzny/Tom_XIII/752]
5. „Zeszyty Wojnickie”, Miesięcznik Historyczny Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Wojnickiej, Wydanie Specjalne 1997/1.
6. G. Leńczyk, Sprawozdanie z inwentaryzacji i planowania grodzisk w okolicy Krakowa, [w:] Sprawozdania z posiedzeń i czynności Polskiej Akademii Umiejętności, 1932 tom 37, s. 36-40.
7. G. Leńczyk, Drugie sprawozdanie z inwentaryzacji i planowania grodzisk w woj. krakowskim w roku 1933, [w:] Sprawozdania z posiedzeń i czynności Polskiej Akademii Umiejętności, 1933 tom 39, s. 28-33.
8. G. Leńczyk, Sprawozdanie z inwentaryzacji i planowania grodzisk w województwie krakowskim, [w:] Sprawozdania z posiedzeń i czynności Polskiej Akademii Umiejętności, 1938 tom 34, s. 31.
9. A. Jodłowski, Grody wczesnośredniowieczne nad Dunajcem, [w:] Z Otchłani Wieków, 1965 tom 31 nr 3, s. 202-206.
10. J. Bogdanowski, Średniowieczne dzieła obronne w Karpatach polskich, [w:] Acta Archaeologica Carpathica, 1966 tom 8, s. 123-152.
11. A. Jodłowski, Osadnictwo obronne w dolinie Dunajca, [w:] Materiały Archeologiczne, 1967 tom 8, s. 5-19.
12. M. Szope, Grodziska i zamczyska województwa tarnowskiego, 1981, s. 67-69.
13. A. Jodłowski, Pradzieje i wczesne średniowiecze okolic Tarnowa, [w:] Tarnów. Dzieje miasta i regionu - czasy przedrozbiorowe, 1981 tom 1, s. 43-73.
14. G. Leńczyk, Katalog grodzisk i zamczysk z terenu Małopolski, 1983, s. 33-34.
15. J. Szymański, Dokumentacja historyczna dla rejonów Wojnicza, gdzie dokonano znalezisk archeologicznych lub przeprowadzono badania archeologiczne w sierpniu 1968 r., [w:] Zeszyty Wojnickie, 1993 tom 19 nr 11, s. 1-4.
16. J. Marszałek, Katalog grodzisk i zamczysk w Karpatach, 1993.
17. A. Cetera, J. Okoński, Nowe informacje o grodzie kasztelańskim w Wojniczu, [w:] Zeszyty Wojnickie, 1993 tom 20 nr 12, s. 6-7.
18. A. Cetera, J. Okoński, Gród kasztelański w Wojniczu, [w:] Zeszyty Wojnickie, 1994 tom

27-28 nr 7-8, s. 1-7.

19. J. Okoński, A. Cetera, Historia i stan badań archeologicznych na terenie gminy Wojnicz (1), [w:] Zeszyty Wojnickie, 1995 tom 33 nr 1, s. 1-5.

20. A. Cetera, J. Okoński, Historia i stan badań archeologicznych na terenie gminy Wojnicz (3), [w:] Zeszyty Wojnickie, 1995 tom 35 nr 3, s. 1-5.

21. A. Cetera, J. Okoński, Historia i stan badań archeologicznych na terenie gminy Wojnicz (2), [w:] Zeszyty Wojnickie, 1995 tom 34 nr 2, s. 1-5.

22. J. Poleski, Grody plemienne i wczesnopaństwowe w Małopolsce, [w:] Początki sąsiedztwa. Pogranicze polsko-rusko-słowackie w średniowieczu, 1996, s. 109-120.

23. J. Okoński, Przewodnik po grodzisku kasztelańskim w Wojniczu, 1997.

24. A. Cetera, Tajemnice kolegiaty św. Wawrzyńca w Wojniczu, [w:] Zeszyty Wojnickie, 2000 tom 2000 nr 7-8, s. 2-7.

25. A. Szpunar, J. Okoński, Najdawniejsza przeszłość Wojnicza i okolic, 2002, s. 190-209.

26. J. Okoński, Przewodnik po grodzisku kasztelańskim w Wojniczu, wyd. 2, 2007.

LOSZY KARLINA W 1807 ROKU

mgr Piecyk Arkadiusz

Akademia Pomorska w Słupsku

arek.piecyk@gmail.com

Pomimo upokarzającej klęski w kampanii 1806 r. Prusacy dalej stawiali opór, licząc na pomoc rosyjskiego sojusznika. Francuzi, chcąc stawić im czoła, wkroczyli dalej w głąb Prus, trafiając na ziemie polskie wcielone w czasie rozbiorów, jak i na należące od dawna do państwa Hohenzollernów Pomorze Zachodnie. Tamtejsi mieszkańcy odczuli boleśnie na sobie ciężary wojny. Artykuł przedstawia losy jednej z takich miejscowości – Karlina. Miasto to odegrało bowiem podczas walk na Pomorzu w 1807 r. pewną rolę, co związane było z obecnością pobliskiej twierdzy kołobrzeskiej.

Karlino jest miejscowością leżącą w widłach rzek Parsęty i Radwi. Dawne miasto biskupie, ulokowane zostało na skrzyżowaniu drogi Szczecin–Koszalin z traktem solnym, prowadzącym z Kołobrzegu w głąb Wielkopolski [1, s. 43]. Było jednym z typowych miasteczek pomorskich, nie wyróżniając się pod względem liczby ludności – w 1802 r. mieszkało tu 1024 mieszkańców [14, s. 314]. Pomimo świetnego położenia Karlino stanowiło jedynie zaplecze gospodarcze Kołobrzegu. Po wojnie siedmioletniej nastąpił intensywny rozwój sukiennictwa, mocną pozycję posiadali gorzelnicy [16, s. 43–44]. Miejscowość była znaczącym ośrodkiem rzemiosła w okolicy. Prestiż powoli rozwijającego się miasta podkreślił zbudowany w 1800 r. ratusz [11, s. 5]. Wzorem innych miast pruskich, w Karlinie ulokowano garnizon wojskowy, który w 1806 r. składał się z żołnierzy regimentu kirasjerów nr 5 von Baillodza (przykładowo, w 1798 r. stacjonowało 301 wojskowych) [13, s. 247–248; 16, s. 48–49]. Ostatni raz działania wojenne nawiedziły Karlino w 1761 r., kiedy to podczas walk

Prusaków z Rosjanami ci ostatni zniszczyli m.in. dawny zamek biskupi [16, s. 41].

Echa jesiennej kampanii 1806 r. (w której uczestniczyli karlińscy kirasjerzy) dotarły z pewnym opóźnieniem na Pomorze Środkowe. Świadectwem klęski był pochód uciekinierów na wschód. Karlino było jednym z wielu przystanków na trasie rejtenty do Prus Wschodnich części członków pruskiej rodziny królewskiej (bez króla z najbliższymi, który przejechał inną trasą) oraz dworzan [3, s. 73–74]. Maszerowali także żołnierze z rozbitych jednostek – jedni próbowali trafić do istniejących jeszcze oddziałów pruskich, drudzy uciekali przed niewolą francuską, a jeszcze inni chcieli po prostu uciec od wojny. Mieszkańcy obawiali się, że na te tereny przybędą oddziały Wielkiej Armii. Szczęśliwie dla nich Francuzi – zajęci innymi problemami – odsunęli w czasie zajęcia się problemem Kołobrzegu. Wykorzystał to jeden z najaktywniejszych oficerów pruskich tamtej wojny, por. (późniejszy rotmistrz) Ferdinand von Schill, który – działając w oparciu o twierdzę kołobrzeską – zorganizował swój własny freikorps (korpus ochotniczy). Schill dawał się we znaki Francuzom poprzez prowadzenie działań partyzanckich, zbierał ochotników, organizował dla twierdzy kołobrzesckiej zaopatrzenie, żywność oraz pieniądze [12, s. 52–54].

Wszystko to zmieniło się w lutym 1807 r., kiedy to do ostatecznej rozprawy z Schillem oraz Kołobrzegiem Napoleon wyznaczył dywizję włoską z gen. Pietro Teulié na czele. Wsparł ją świeżo sformowanymi oddziałami gwardii francuskiej – pułkiem fizylierów–szaserów oraz 2 kompaniami żandarmerii ordonansowej. [17, s. 12]. Schill próbował zatrzymać pochód sił napoleońskich, lecz po klęskach w walkach o Stargard (16 lutego) i Nowogard (18 lutego) zmuszony został wycofać się pod Kołobrzeg, zostawiając jedynie niewielkie oddziały osłonowe. Teulié, po zajęciu Płot, Gryfic i Trzebiatowa, 25 lutego przekroczył rzekę Dębosznicę i przeniósł działania wojenne na teren ziemi kołobrzesckiej. Po rozdzieleniu dywizji pomaszerował wraz z głównymi siłami drogą Kędzyno–Byszewo–Nieżyn w kierunku Gościna. Jednocześnie, gen. Antonio Bonfanti razem z 1. batalionem włoskiego 1 pułku piechoty liniowej oraz dwiema armatami ruszył szybkim marszem dalej na wschód, chcąc opanować którąś z przepraw na Parsęcie. Wprawdzie Prusacy zdołali zniszczyć most pomiędzy wsiami Świelubie i Skronie, ale Włosi dotarli jednak już 26 lutego do Karlina, gdzie zajęli nietkniętą przeprawę [8, s. 330 ; 17, s. 13– 14]. Dlaczego Prusacy nie zniszczyli mostu? Zabrakło czasu? Liczyli na wolniejszy marsz Włochów? Na te pytania brak odpowiedzi. Od razu po zajęciu miasta umocniono rejon bram Kołobrzesckiej i Koszalińskiej, fortyfikując je i budując palisady [3, s. 75].

Do 7 marca do Karlina przybyły także pozostałe oddziały napoleońskie:

- 2 kompanie żandarmerii ordonansowej gwardii francuskiej;
- pułk fizylierów–szaserów gwardii francuskiej;
- 2–kompanijny szwadron włoskiej artylerii konnej;
- francuska kompania dragonów;
- kompania pociągów (trenów) [17, s. 21].

Warto zwrócić uwagę na obecność oddziałów gwardii francuskiej. Były to

jednostki świeżo sformowane w 1806 r. Napoleon kazał uformować te oddziały kierując się polityką – tworząc formację żandarmów chciał przeciwną na swoją stronę arystokrację oraz bogatą szlachtę, uznających niekiedy Bonapartego za uzurpatora. W fizylierach mieli za to służyć synowie z rodzin mieszczańskich [2, s. 226–227]. Obie jednostki przeszły swój chrzest bojowy – fizylierzy zdobyli szturmem zamek w Nowogardzie, zaś żandarmi cały czas toczyli potyczki z pruskimi partyzantami. W spisywanych po latach wspomnieniach żandarmów Hyppolyte’a d’Espinchal oraz Jacquesa Marquet de Norvins przewijają się drobne wzmianki o „małym mieście nad Parsętą” – w Karlinie znalazła się więc na chwilę śmietanka arystokracji francuskiej [6, s. 128; 15, s. 167]. 7 marca 1807 r. oddziały napoleońskie (po zostawieniu bagaży w mieście, o czym wspomina de Norvins) pomaszerowały przez Wrzosowo, Dygowo i Czernin w kierunku Kołobrzegu w celu blokady miasta [15, s. 167–168; 17, s. 21–22]. W Karlinie pozostał niewielki garnizon. Gdy jednak partyzanci zaczęli atakować konwoje z zaopatrzeniem na trasie Szczecin – Gdańsk, do miejscowości leżących przy tym szlaku skierowano kontyngenty z regimentu księżąt saskich. Do Karlina trafił 80-osobowy oddział, na czele którego stał por. Carl Friedrich Otto von Henning z batalionu ks. Saksonii Gothy–Altenburgu. Sasi pozostali aż do 6 lipca [3, s. 74–75; 7, s. 560; 9; 10, s. 415]. Kolejno zastępowali ich żołnierze z ks. Saksonii Hilburghausen, francuscy strzelcy konni i piechurzy oraz Badeńczycy, którzy ostatecznie puścili miasto 6 października. Niedługo później przybyły jednak nowe oddziały francuskie, które pozostały aż do listopada 1808 r. jako część sił okupacyjnych, mających wymusić na Prusach spłatę kontrybucji [3, s. 74; 14, s. 42].

Lokalni urzędnicy pruscy w Karlinie, aby zachować posady, zmuszeni zostali złożyć przysięgę lojalności – tak jak funkcjonariusze Kamery Wojenno–Skarbowej w Szczecinie – na wierność cesarzowi, zobowiązując się nie podejmować kontaktów z wrogami Francji. Administracja pruska – pod nadzorem gubernatora Berlina gen. Henri’ego Clarke’a – dalej wykonywała swoje obowiązki [10, s. 51–52]. Na jej barki spadło wyegzekwowanie ogromnej kontrybucji, którą nałożyli zwycięzcy. Dodatkowo, na początku maja 1807 r. w mieście przebywał francuski komitet, zajmujący się zaopatrzeniem i repartycją narzuconych dostaw [14, s. 42]. Swoje potrzeby zgłaszały także oddziały oblegające twierdzę kołobrzeską – egzekucję należności i zaopatrzenia nadzorował inspektor popisów dywizji włoskiej Giacomo Parma da Lavezzola (błędnie nazywany w polskich opracowaniach generałem), który swoją siedzibę ulokował w Karlinie w tzw. Domu Napoleona [4, s. 399; 5, s. 987; 9, s. 7; 14, s. 41–42]. Na koszt miasta wybudowano wielką piekarnię, zaopatrującą potrzeby wojska. Dodatkowo żołnierze stacjonujący pod Kołobrzegiem na własną rękę dbali o zaopatrzenie, o czym wspomina m.in. d’Espinchal [6, s. 128]. Wszystkie koszty spadły więc na szybko biedniejące miasto. W kościele (dzisiejszy kościół pw. św. Michała Archanioła) ulokowano magazyn, zaś ławki porąbano [3, s. 74–75].

Przemarsze oddziałów (świeże siły szły pod Kołobrzeg, ranni i chorzy

do szpitali w Szczecinie, Świdwinie, Białogardzie) doprowadziły do wybuchu epidemii – dyzenteria (czerwonka) pochłonęła życie 314 mieszkańców Karlina i okolic. Władze francuskie, próbując walczyć z zarazą, już w lipcu 1807 r. zakazały chowania zmarłych na cmentarzach ulokowanych w centrum miasta, jak i walczyły z lokalnymi zwyczajami (np. wystawianie ciała zmarłego w domu rodziny bądź znajomych), zalecając przeprowadzenie tego typu czynności bezpośrednio na cmentarzu [14, s. 42; 3, s. 87–88]. Mimo wszystko, liczba mieszkańców Karlina stale rosła – w 1812 r. było ich już 1060, a w 1816 r. – 1225 [3, s. 102].

Podsumowując, rok 1807 okazał się dla mieszczan i samego Karlina prawdziwym dopustem Bożym. Wojna i okupacja doprowadziła do zubożenia mieszkańców, upadku gospodarczego miasta oraz wybuchu epidemii. Miasto przez długie lata będzie podnosiło się z dna, zaś długi zaciągnięte w 1807 r. będą poważnie obciążać finanse Karlina.

Bibliografia:

1. Banaś M., *Na gościńskim szlaku*, Gościno 2015
2. Bielecki R., *Wielka Armia*, Warszawa 1995
3. Courtois J., *Der Kolberg-Körliner Kreis. Die Geschichte seiner Städte und Ortschaften*, Kolberg [1909]
4. Crociani P., Ilari V., Paoletti C., *Storia Militare del Regno Italico (1802–1814). Volume I. L'Esercito Italiano*, T. I, Roma 2004
5. Crociani P., Ilari V., Paoletti C., *Storia Militare del Regno Italico (1802–1814). Volume I. L'Esercito Italiano*, T. II, Roma 2004
6. D'Espinchal H., *Souvenirs Militaires 1792–1814*, t. I, publ. par F. Mason et F. Boyer, Paris 1901
7. Döring von, *Geschichte des 7. Thüringischen Infanterie-Regiments Nr. 96, T. I*, Berlin 1890
8. Gremese G., *La Divisione Teulie in Pomerania: l'inedito Rapporto delle Operazioni*, „Nuova Antologia Militare”, 2020, fasc. 3, N. 1
9. Henning J. C. W. von, *Familiestamboom: von Henning auf Schonhoff*, 2006, [data dostępu: 10 stycznia 2022 r.], <https://www.henning.org/pdfs/VonHenningStamboom.pdf>
10. Höpfner E. von, *Wojna lat 1806–1807*, cz. 2, t. IV, tłum. i oprac. B. Lipka, Oświęcim 2016
11. *Karlino na starych pocztówkach*, oprac. K. Szczeciński, Karlino [b.r.w.]
12. Kroczyński H., *Wojsko Polskie na Pomorzu Zachodnim i Krajnie w 1807*, Warszawa 1990
13. Lyncker A. von, *Armia pruska 1714–1806*, Oświęcim 2012
14. *Neues topographisch-statistisch-geographisches Wörterbuch des Preussischen Staats*, hg. von A. A. Mützell, Band 5, Halle 1823
15. Norvins J. de, *Memorial*, t. III, publ. par L. de Lanzac de Laborie, Paris 1897, s. 164-166
16. Przeworska K., *Pod panowaniem Brandenburgii i Prus*, [w:] *Karlino. Zarys dziejów*, red. E. Buczak, K. Przeworska, Koszalin 1985
17. Rossi E. de, *Una divisione italiana all'assedio di Colberg (1807)*, Roma 1905

ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧА ЗВО

Нестеренко Людмила Олексіївна

*Національний університет «Києво-Могилянська академія»,
доцент кафедри англійсько ї мови Факультету гуманітарних наук,
l.nesterenko@ukma.edu.ua*

Зростання уваги до передумов становлення професійної майстерності викладача ЗВО яскраво відображають нові вимоги до професійної діяльності науково-педагогічного працівника в цілому. Адже дані умови не лише стимулюють професійний розвиток, а й допомагають мінімізувати ускладнення, що полягають у розбіжностях між фактичним рівнем професійно-психологічної майстерності педагога та її ідеальним баченням теоретиками і практиками сучасної психолого-педагогічної науки [1, 3, 7-12] та які зумовлені суперечностями:

- між динамікою постійного зростання професійних вимог до особистості сучасного педагога та фактичним рівнем його психолого-педагогічної майстерності;
- між природною потребою викладача у самореалізації та можливостями її реалізації за реальних умов науково-педагогічної діяльності у ЗВО;
- між устремліннями особистості педагога до безперервного професійного розвитку та недостатнім інформаційним і науково-методичним забезпеченням системи підвищення кваліфікації;
- між високим рівнем суспільних очікувань та вимог до викладача, ступенем його відповідальності перед суспільством та відсутністю адекватного матеріального та морального стимулювання педагогічної праці.

Системний аналіз наукових праць [1, 2, 5, 7, 8, 10, 12] присвячених розвитку окремих елементів професійної майстерності науково-педагогічних працівників дозволив сформулювати основні умови, що впливають на її становлення.

До них ми віднесли *організаційні умови*: фізичні умови праці; гігієнічні умови; естетичні умови; матеріально-технічні умови; система заохочень; знання нормативно-правової бази, що регулює та регламентує викладацьку діяльність; знання технологічної та організаційно-управлінської специфіки науково-педагогічної діяльності; володіння основними методами контролю;

можливості для кар'єрного росту, доступність системи підвищення кваліфікації; організаційна культура; *акмеологічні умови*: рефлексивно-конструктивні умови - здатність бачити, відчувати, розуміти й здатність особистості реалізовувати власні внутрішні зміни, нейтралізувати негативні психологічні утворення та активізувати позитивні, готовність до розвитку психологічної культури; прогностичні умови - здатність не лише корегувати, але й попереджати негативний психологічний розвиток; проєкційні умови - здатність реалізовувати планування внутрішньої самоперетворюючої діяльності, оволодіння компонентами психологічної культури у ході здійснення педагогічної діяльності в системі вищої освіти; комунікативні та інтеркомунікативні умови - здатність реалізовувати внутрішній самоперетворюючий діалог, уміння нарощувати набір внутрішніх психологічних дій та реалізовувати внутрішні акмеологічні самовпливи, навички до узгодження смислоутворюючих особистісних мотивів із механізмами цілеполагання, що детермінують реалізацію мотивів на операційному рівні; *особистісні умови*: (об'єктивні – вікові особливості; характерологічні, типологічні особливості особистості (риса характеру, схильності, інтереси, психофізіологічні особливості особистості, рівень загальноосвітньої та професійної підготовки); суспільний вплив на мотиви, що впливають на формування ціннісних орієнтацій, відносин, професійної мотивації та професійної самосвідомості та суб'єктивні – потенціал особистості, у тому числі високі професіно-особистісні стандарти; потреба у самоствердженні, досягненні, потреба у визнанні; робота над собою та самоосвіта (аналіз та перспективна побудова професійного життєвого плану діяльності, самоаналіз, саморозвиток тощо); *соціокультурні умови* – освіта, культурні цінності, моральні цінності, каузальні атрибуції, економічні умови, політична ситуація, етнічні особливості, вплив родини, фактори соціальної групи, соціальне середовище, культурне середовище, управлінське середовище, групова динаміка, сфера професійної діяльності, культурне оточення, соціальна відповідальність, культурні традиції та норми, соціальна фасилітація, соціальний статус, соціальна ідентифікація, культурна ідентифікація, переконання, установки, стереотипи сприйняття, ціннісні орієнтації.

Слід також зазначати, що передумови становлення професійної майстерності викладача ЗВО одночасно можуть служити критеріями та орієнтирами її розвитку й удосконалення, оскільки є гуманістичними за своїм змістом та відповідають сучасним тенденціям у сфері розвитку людських ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Абульханова-Славская К.А. Психология и сознание личности (проблемы методологии, теории и исследования реальной личности): Избранные психол. труды. Академия педагогических и социальных наук; Московский психолого-социальный ин-т, М., 1999. 224с.
2. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. Изд-во Ленингр. ун-та, 1968. 340 с.
3. Андрущенко В. Високі педагогічні технології. *Вища освіта України: Теоретичний*

та науково-методичний часопис / Мін. освіти і науки Укр.; АПНУ, Ін-т вищ. освіти АПНУ. Київ, 2007. № 2. С. 70-76.

4. Бодальов О.О. Рабочая книга практического психолога: учебное пособие для специалистов, работающих с персоналом. Москва: Институт Психотерапии, 2006. 640 с.
5. Выготский Л. С. Педагогическая психология. М.: Педагогика: Пресс, 1996. 533с.
6. Зимняя И.А. Педагогическая психология: учебник. М.: Логос, 2003. 382 с.
7. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность: учебное пособие для студентов ВУЗов. М.: Смысл: Academia, 2004. 345с.
8. Луговий В.І. Чинники і умови забезпечення якості вищої освіти в Україні в процесі євроінтеграції. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2010. С. 98-103.
9. Майборода В.К., Нестеренко Л.О. Провідні умови розвитку психолого-педагогічної культури викладача вищого навчального закладу. *Вища освіта України (Наука і вища освіта) : теоретичний та науково-методичний часопис*. 2013. № 2 (додаток). С. 165–174. Авторські с. 162–174.
10. Селезнева Е.В. Развитие акмеологической культуры личности. М.: Изд.-во РАГС, 2004. 260 с.
11. Bogush A., Korolova T., Popova, O. Development of linguo-cultural personality of future teachers within the educational environment of higher educational institutions. *Advanced Education*. 2021. (17), P. 103–117. <https://doi.org/10.20535/2410-8286.228611> (дата звернення 12.12.2021).
12. Komar O., Kolisnichenko A., Derkach S., Kapeliushna T. Newly qualified foreign language teachers' adaptation in profession: challenges, problems, first achievements and further prospects. *Advanced Education*. 2021. (17), P. 35–45. <https://doi.org/10.20535/2410-8286.228211> (дата звернення 12.12.2021).

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Товстуха Олеся Миколаївна

*кан.пед.наук, доцент кафедри психології
ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка»*

Найважливішим завданням вищої школи є формування професійної спрямованості та самосвідомості у здобувачів вищої освіти. За час навчання у вищій школі під впливом викладання загальноосвітніх, спеціальних та інших дисциплін, участі в суспільному житті в здобувачів освіти розвивається та формується професійна спрямованість особистості, тобто особиста спрямованість застосувати свої знання, досвід, здібності у галузі обраної професії. Сам же процес профорієнтації майбутніх абітурієнтів повинен відбуватися ще в школі (це оптимальний варіант формування професійної спрямованості). Необхідність дослідження зв'язку школи та вищої школи в процесі формування професійної спрямованості обумовили вибір теми наукової статті.

Проблему формування професійних інтересів досить широко висвітлено в наукових дослідженнях В. Алікперова, Л. Божович, Л. Буєва,

Т. Буянової, К. Вербової, Л. Головей, О. Голомштока, Є. Гришиної, М. Дуранов, Є. Клімов, Я. Коломінського, Н. Кузьміна, Н. Левітів, В. Мерлін, В. М'ясіщев, Є. Павлутенкова, К. Платонов, С. Рубінштейн, А. Щербаков.

За визначенням Э. Клімова професійна спрямованість - складна риса особистості, що відрізняється не тільки позитивним відношенням до певних професій, але і активним бажанням працювати в тій чи іншій професії [3].

Професійна спрямованість є інтегративним поняттям, що характеризує цілісність особи; співвідноситься з мотиваційною сферою особистості – потребами, інтересами, ідеалами, переконаннями; основним механізмом формування спрямованості особистості є виховання [Там само].

У професійній спрямованості особистості виражаються позитивне ставлення до професії, схильність та інтерес до неї, бажання вдосконалити свою підготовку, задовольняти матеріальні та духовні потреби, займаючись працею у сфері своєї професії. Професійна спрямованість передбачає розуміння та внутрішнє прийняття цілей та завдань професійної діяльності, що відносяться до неї інтереси, ідеали, установки, переконання, погляди. Це актуально тому, що досі значна частина юнаків і дівчат, які закінчують середню школу, обирають професію, яка не відповідає їх можливостям та здібностям [2].

Одним із найважливіших аспектів формування професійної спрямованості, безумовно, є позитивна мотивація у виборі професії (вибір абітурієнтів освітньої програми виключно керується інтересом до професії; чітке розуміння своїх задатків, здібностей, можливостей; сформоване розуміння як зовнішніх, так і внутрішніх (тіньових) сторін професії; зацікавленість людини у зовнішніх, несуттєвих атрибутах професії; переконаність у власній придатності, у володінні достатнім творчим потенціалом тощо).

У формуванні правильної, позитивної мотивації до майбутньої професії велику роль грає профорієнтаційна робота в школі, яка повинна включати цілий комплекс форм і методів роботи зі здобувачами освіти старших класів (починаючи з 8 класу до 12). Під цим комплексом ми розуміємо ґрунтовну систему психодіагностичної роботи з учасниками освітнього процесу щодо визначення їх здібностей та індивідуально-психологічних особливостей особистості; організація та проведення зустрічей з представниками різноманітних професій; екскурсії на різноманітні організації, підприємства; демонстрація відео-фільмів які присвячені роботі представників різноманітних професій; проведення інформаційних тижнів щодо особливостей різних професій, їх значення для народного господарства, потреби в кадрах, умовах праці, вимоги, що пред'являються професією до психофізіологічних якостей особистості, способи і шляхи їх отримання, оплати.

Так, здобувачі загальної середньої освіти повинні засвоїти певну систему знань, норм, цінностей, що дозволяють здійснювати свою соціально-професійну діяльність, для цього психолог, соціальний педагог,

класний керівник, інші вчителі освітнього закладу допомагають дітям у пошуку покликання, виборі такої професії, яка б відповідала індивідуальним особливостям особистості, її потенційним можливостям; допомагають визначити шляхи та умов ефективного управління професійним самовизначенням школярів.

Що стосується системи вищої школи, то можемо говорити, що належним чином не проводиться цілеспрямована робота з виховання зацікавленого ставлення до обраної спеціальності серед здобувачів вищої освіти. Тим самим не заповнюються прогалини довузівської профорієнтації, яка є лише початковим етапом у формуванні професійної спрямованості особистості. Для формування професійної спрямованості необхідно переконувати в можливостях оволодіння обраною професією, вселяти впевненість у перспективності майбутньої роботи, пропагувати трудові традиції, показувати естетичні сторони професії, її творчий характер [1].

Формувати професійну спрямованість у здобувачів вищої освіти – це означає зміцнювати у них позитивне ставлення до майбутньої професії, інтерес, схильність та здатність до неї, прагнення вдосконалювати свою кваліфікацію після закінчення вузу, задовольняти свої основні матеріальні та духовні потреби, постійно займаючись обраним видом професійної праці, розвивати ідеали, погляди, переконання, престиж професії у власних очах [2].

Ставлення до навчання, як до засобу досягнення мети, утворює стійкий рівень мотиваційно-цільової основи навчання – навчальну мотивацію. Вона складається з оцінки здобувачами вищої освіти різних аспектів навчального процесу, його змісту, форм і способів організації з точки зору їх особистих, індивідуальних потреб і цілей, які можуть співпадати або не співпадати чи співпадати частково з метою навчання. Здобувачі освіти можуть краще або гірше навчатися, тому що хочуть або не хочуть: отримати професію (професійна мотивація); отримати нові знання та задоволення від самого процесу пізнання (пізнавальні мотиви); мати більш високу заробітну платню (прагматичні мотиви); принести користь суспільству (широкі соціальні мотиви); утвердити себе та зайняти в майбутньому певне місце в суспільстві в цілому та в найближчому соціальному оточенні (мотиви соціального та особистісного престижу). Кожен з названих різновидів навчальної діяльності може займати в загальній структурі домінуюче або підпорядковане значення і тим самим визначати той чи інший рівень індивідуальних досягнень у навчанні, а разом з ними обумовлювати і ступінь наближення до кінцевої мети. Москалюк О. І. визначено, що найбільш дієвим є поєднання соціальних та пізнавальних мотивів навчання [5].

Формування у здобувачів вищої освіти навчальної мотивації також залежить від правильної сформованості педагогічних установок. Педагогічна установка – готовність здобувача освіти до активної навчальної діяльності, що ґрунтується на потребі особистості в діяльності з оволодіння

обраною професією й формується у навчальних ситуаціях. Педагогічна установка є тією основою, на якій формується професійна спрямованість здобувача освіти на початковому етапі навчання у ВНЗ, оскільки вона [1]:

–визначає активне ставлення до навчальної діяльності й сприяє формуванню узагальнених стійких відношень – схильностей особистості до професійної діяльності;

–закріплює позитивне емоційне ставлення до професії в ході навчальної діяльності здобувачів освіти;

–забезпечує стійку психологічну готовність до оволодіння професією і формує спрямованість студента на професію;

–є чинником активності особистості, що сприяє формуванню інтересу і схильності до професії;

–впливає через навчально-пізнавальну діяльність на весь процес формування професійних цінностей і переконань.

Список використаних джерел:

1. Волкова В.В. Формування професійної спрямованості студентів-менеджерів на початковому етапі навчання (на матеріалі англійської мови): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.01. «Загальна педагогіка та історія педагогіки». – Луганськ, 2000. – 22 с.

2. Гуманізація освітнього простору: Сб. науч. статей по материалам Международного Форума «Гуманізація освітнього простору» (г. Саратов, 27-28 февраля 2020). / Науч. ред. Е.А. Александрова; ред.-сост. Е.А. Спиридонова. – М.: Издательство «Перо», 2020. – 439 с.

3. Климов Е.А. Введение в психологию труда: Учебник. 3-е издание. – М.: МГУ; «Академия», 2004. – 334 с

4.Мартина Н. «Формирование готовности к профессиональному самоопределению» // Директор школы. – 2006. – №3. С.65-71.

5.Москалюк О.І. Формування професійної спрямованості у майбутніх соціальних педагогів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04. «Теорія та методика професійної освіти». – Кіровоград, 2007. – 22 с.

A NEW APPROACH TO THE AGING OF THE POPULATION IN THE ERA OF THE MOBILE APPLICATIONS

Wrukowska Daria

*doktorantka Uniwersytetu Szczecińskiego,
Wydziału Ekonomii, Finansów i Zarządzania
dariawrukowska@gmail.com*

In Poland, for almost 30 years we have been observing a decrease in the number of births, which leads to a decrease in the share of the youngest age groups, compared to the increase in the share of the oldest age groups in the Polish population.

The reasons for the aging of the Polish society include [10]:

- later motherhood - over the last three decades it has been observed that women at an increasingly later age decide to give birth to their first child. The reasons can be seen, among others in the longer period of study and greater professional activity of women;
- a clear decrease in the number of marriages - people living in informal relationships decide to have children less often;
- change in consumption needs - an increase in demand for services related to health care, social care, including universal access to places in day care facilities for children, i.e. nurseries, kindergartens - difficulties in providing care for children after the end of maternity leave may result in the shifting by the younger part of society of decisions about procreation and having children.

For many years, Poland has been in the top thirty demographically old countries in the world. In Poland, the aging of the population began to be observed at the beginning of the 1970s (the demographic old age threshold according to the UN is 7-10% of people aged 65+ in the population). It should be added that the decline in the number of births also contributes to the aging of the population. In the years 1990-2005, the share of the population aged 65 and more increased from 10.1% to 13.2% (the threshold of advanced demographic aging was reached, which according to the UN is above 10%) [<http://utw.up.krakow.pl/pliki/lectorium/wyklad1.pdf> accessed: 10.01.202]. According to the data of the Central Statistical Office, the number of post-working age people in Poland is constantly increasing - according to the measurement data for 2017, over 6.4 million people of retirement age were recorded in Poland (for comparison, in 2004, retirees in Poland accounted for slightly over 4.5 million). The problem of aging society does not only concern Poland and has become a contemporary challenge - both for Europe and the world. According to UN forecasts, by 2030 the percentage of Europe's population over 65 years of age will amount to 23.8%. Currently, according to data for 2017, the EU countries with the highest old age rate, i.e. the share of people aged 65+ in the total population, include: Italy (22.3%), Greece (21.5%), Germany (21.2%), and Portugal (21.1%). Poland's

situation (16.5%) is only “seemingly” favorable compared to Europe, as it will change dramatically in the next decades. Already in 2050, Poland will become one of the European countries with the highest old age rate, which will double and amount to over 30% [7].

In 2060, more than half of Europeans will be over 50, and therefore it becomes necessary to address very young people programs that activate work, health and create a successful old age. It is also becoming important to combat negative stereotypes about old age and increase awareness of one’s own influence on the quality of late adulthood. According to the internal division of old age of WHO, the age of 45 was assumed as the conventional age limit, which determines a gradual decline in abilities and efficiency. (the so-called pre-age phase applies to people aged 45 - 59) [<https://epale.ec.europa.eu/pl/blog/starzenie-sie-spoleszczenstw-problem-demograficzny-czy-wyzwanie-wspolczesnosci> accessed: 10.01.2022]. Most often, however, the “older worker” is commonly defined as “50 +” [2, pp. 6-8]. It is worth noting that the aging process of the organism is very individual, hence it is difficult to clearly define the age limit.

Aging is a process, and old age is a condition that should be viewed from the perspective of the individual. After all, aging is a natural process, and in the case of humans - very individual and dependent on multiple factors. But neither person ages in total isolation from others. The aging process of an individual is inscribed both in the ongoing socio-economic and cultural changes, as well as in the broader aging process of other people, which has taken the form of population aging (graying, silvering) in recent decades. The social dimension of human aging requires that the issues of discussion be extended to include not only legal, medical and economic aspects, but also psychological and ethical (axiological) aspects [4, pp.7-8]. A man “works” all his life in his old age. Life, however, is often unpredictable. It is not always possible for people who cared about their good old age to take full advantage of it and enjoy it. An important element in reaching old age is health, which most often determines life choices. This is an important value. Regardless of the situation from a humanitarian point of view, it is necessary to take care of every human being and help him live the last stage of his life with dignity. It must be remembered that the naturally occurring aging process and the state of human health are influenced by factors such as heredity, and therefore the risk of certain diseases, own behavior, habits, financial situation, ongoing monitoring of one’s health, behavior during treatment (mainly following the doctor’s instructions, taking medications regularly, which is largely influenced by the patient’s financial situation). Age and health are related. This old age is inextricably linked with diseases that contribute to the imbalance of the organism, which results in impaired human performance and disturbances in its functioning and adaptation [Walkowska W., *Starzenie się społeczeństw – problem demograficzny czy wyzwanie współczesności?*, EPALÉ, 2017, <https://ec.europa.eu/epale/pl/blog/starzenie-sie-spoleszczenstw-problem-demograficzny-czy-wyzwanie-wspolczesnosci> accessed: 20.01.2022]. The natural effects of physical and mental aging became the impetus for work on

innovations - products and services that could improve the quality of life of older people. Technical, especially technological development means that goods - until recently available to a few - reach a larger group of people. This is mainly due to a reduction in cost, which makes these goods easier to handle, carry and use.

Nobody is questioning the fact that technology should serve humans today. Whether its impact is positive or negative remains a moot point for many. It is similar with the approach to technical progress. Thanks to technology, it is possible to improve the quality of life of people who until recently had limited possibilities of functioning and were often excluded due to, for example, illness or disability, which often occurs with old age. The article mentions technologies and focuses on the increasing multidimensional effects of an aging population.

The definition of the word “technology” and its meaning vary throughout the literature. Some sources say that it is access to the most modern ICT equipment and applications, in others - a method of performing specific activities, and in others - advanced and complex production methods, developed and used by highly specialized enterprises. Technology relates to activities that use the achievements of technology. It is worth mentioning that these words are commonly used interchangeably (despite emphasizing clear, primary differences in their meaning by experts) 3. The term “technology” is derived from Greek and is a combination of two words: *téchnē* (art, craft) and *lógos* (word, science). From an engineering point of view, technology is a process of manufacturing a specific product. The economic approach, on the other hand, indicates a set of all production techniques or production methods that are available in a given enterprise [5, p. 24] Enterprises are looking for opportunities to improve the existing technologies and acquire new ones, creating further opportunities. The introduction of such changes in technology, new to the enterprise, is an example of innovation.

An excellent illustration of the described topic is an alternative form of care for the elderly - telecare (Telecare Services Association (TSA) -) defines this form of care as support provided at a distance using ICT, which is provided in a continuous, automatic manner, with the possibility of remote control, enabling the current, safe functioning of the elderly, disabled or dependent people in their own homes while minimizing the risks to their health and life [6, pp.147-148]. This includes many forms of service provision, one of the most popular of which is teleconsultation. Teleconsultation is, for example, a follow-up visit in the form of a chat, voice or video online with a doctor who previously visited the facility, or a telephone conversation with a nurse who will provide information on how to prepare for the examination.

Other forms of telemedicine are also rapidly developing, for example remote monitoring of health parameters (telemonitoring), continuation of some rehabilitation procedures by the patient at home under the remote supervision of a physiotherapist (telerehabilitation). In imaging diagnostics, radiologists perform remote descriptions of examinations (teleradiology), and remote care for patients with chronic diseases or elderly (telecare) is also gaining wider

application. A product that is increasingly used as part of remote health control is a telemedicine band. The telemedicine band was created to improve the sense of security of the elderly and the disabled. Its operation is easy and fully adapted to the capabilities of every senior citizen. The devices are lightweight, waterproof and do not interfere with everyday functioning. There is also no need to take them off to bath or sleep, so you can always have them with you without fear of forgetting them. The bands are equipped with batteries that should be charged on average every few days. A device from Poland that monitors the health of seniors is the SiDLY SOS armband. It is made of medical materials and is also suitable for use in hospitals because it can be easily disinfected. The armband increases the safety of the person covered by the care through the possibility of carrying out systematic measurements and ongoing monitoring of health parameters. Its aim is also to increase the psychological comfort of the caregiver. The band has, among others SOS button (also signed in Braille), fall detector and GPS locator. The device is already available in 14 countries [<https://www.domyseniora.pl/jak-nowe-technologie-wspieraja-osoby-starsze.html> accessed: 11.01.2022].

From technological solutions for the elderly, you can purchase:

- bands reminding you to take medication,
- bands that allow you to call for help by pressing the SOS button,
- telemedicine wristbands enabling telemonitoring and voice calls.
- bands that cyclically measure heart rate, body temperature, blood pressure, the number of steps taken,
 - wristbands with a GPS transmitter, showing the location of the person,
 - wristbands with fall detector.

Automation and robotization are the factors that can improve the quality of life for the elderly and the chronically ill. A solution to this is the use of therapeutic robots. The use of therapeutic robots is increasing with the advancement of programming and AI. Their use, however, is not something innovative. Research on robots involved in the care of the elderly focuses on the development of assistive robots that can be assistive robots in the rehabilitation of the elderly or social robots.

The first type of research concerns assistive technologies that are not geared to ensuring that robots can communicate with the elderly and are not treated as social entities (including intelligent wheelchairs, limb prostheses and external skeletons). An example of assistive technology is the Automated Transport and Retrieval System (ATRS), developed by engineers from Lehigh and Carnegie Mellon Universities. It makes it easier for wheelchair users to get in and out of the car, open and lock doors, and drive the vehicle. The ATRS system consists of three components: a special seat that can be widened to facilitate the transition from a wheelchair to a seat, a lifting platform and an intelligent wheelchair system [Strona projektu CARESSES: <http://caressesrobot.org/en/> [accessed: 15.01.2022].

The second area of research focuses on social robotics and concerns systems that can be viewed as social entities that communicate with the user.

Work on social robots in elderly care includes several types of robots: “service” robots, animal-like robots or humanoid (human-like) robots [9, pp. 247-250].

The degree to which a social group shows an interest in mobile technology solutions depends primarily on the existing needs, the level of compliance with their values and previous experience. According to A. Parasuraman, technological readiness refers to man’s willingness to accept the acceptance of modern technologies in the context of meeting his goals in professional and private life. It is a multi-faceted structure that includes four dimensions [8, pp. 307-320]:

- Optimism - Positive perception of technology and the belief that it gives people greater control, flexibility and life efficiency.
- Innovation - The tendency to strive to be a technology pioneer.
- Discomfort - Perceived lack of control over technology and feeling down.
- Uncertainty - lack of trust in technology and skepticism about its ability to function properly.

Optimism and innovation are key factors that encourage people to use new technologies, while discomfort and uncertainty build consumers’ reluctance to adopt new solutions in the field of modern technologies, causing feelings of anxiety, uncertainty and discomfort. While health-related mobile platforms and applications are seen as promising technologies that can promote health behaviors, the willingness of users, especially the elderly, to use mobile technologies can be problematic. The more so because there are different types of digital division. The division in access to the Internet relates to global differences and concerns the separation of citizens into countries with highly developed economies and developing countries. Another division is the social one that exists in every country and highlights the gap between rich and poor people. Thus, it can be seen that the existence of unequal access to mobile technologies depends on many factors and is generated by the individual needs of each individual.

Research results and reports developed as one of the first in the United States by National Telecommunications in 2001 showed that the Internet is used more often by people with higher education, middle or average income, under 55, male and living in urban areas. Two discrepancies resulting from the division into men and women and the younger (under 55) and older users of mobile technologies were emphasized. Other research results from the same period of time indicate that the willingness to use the Internet differs depending on the user’s competencies. This means that a person who starts using ICT and learns to use new technologies may have conflicting feelings, such as frustration, as it will be more difficult for them to find the right solutions than for someone who uses the Internet every day [3, pp. 307-336].

Knowing how older people perceive technology is a key consideration for government agencies and senior service providers. Mobile technologies should be adapted to seniors at a level of difficulty that will not be a barrier to their use. Due to the sensory changes taking place in human life, worse visual acuity,

hearing problems - ICT should take into account the limitations of the elderly [Zhao H., Universal Usability Web Design Guidelines for the Elderly (Age 65 and Older), University of Maryland, USA. Available online: http://www.co-bw.com/DMS_Web_the_elderly_on_the_web.htm accessed: 14.01.2022]. Seniors are more likely to show color misperception, have reduced glare and glare resistance, sharpness and contrast sensitivity. They process and recognize patterns more slowly than young people. As people age, they need more light to read, and with age, their correct assessment of the location of objects decreases. Although these restrictions are present even among 15-20% of the adult population, most people over the age of 55 need glasses. Hearing loss is the next most frequently reported chronic condition among the elderly. About 30 - 35% of people over 65 have this type of ailments. Acoustic impairments are associated with worse hearing, lack of proper perception and localization of sounds, so when designing an interface or website for seniors, sound should have a specific frequency range.

Based on the changes taking place in the human body, attention should be paid to their consequences, which may relate to emotional problems such as the feeling of loneliness, tension, fear of becoming dependent on other people - in particular family members or caregivers. Given the context of an aging population, group heterogeneity and age-related health problems, effective communication with older people, especially with workers in different health sectors, becomes very important. Modern technology can help older people stay connected with family and friends, enrich personal development without leaving home, facilitate medical care, generate greater access to information, and increase social interaction, self-esteem and overall life satisfaction. Thanks to access to technology, the elderly can be more independent and socially involved.

In the conditions of the development of a modern society with the participation of older people, enterprises should take into account the real needs of this social group. Offers dedicated to the elderly should result in their acceptance. The increasing life expectancy and the number of active seniors mobilizes to develop solutions in many areas - both health care and people 60+ using professional competences. It is also a challenge for all of us, because each of us can become a digital educator for older people or help in their daily duties.

Bibliography

1. Biuro Analiz i Dokumentacji, *Starzenie się społeczeństwa polskiego i jego skutki, Kancelaria Senatu*, Warszawa, 2011.
2. Bugajska J., Makowiec-Dąbrowska T., Wągrowaska-Koski E., *Zapobieganie wcześniejszej niezdolności do pracy. Założenia merytoryczne*, CIOP PIB, Warszawa 2008, pp.6-8.
3. DiMaggio P., Hargittai, Neuman W.R., Robinson J.P., *Social Implication of the Internet. Annu. Rev. Sociol.* 2001, 27, 307-336
4. Dzięgielewska-Gęsiak S., *Indywidualne aspekty starzenia się. Między możliwościami a ograniczeniami*, red. A. Stogowski, Wyższa Szkoła Nauk Humanistycznych i Dziennikarstwa w Poznaniu, Poznań 2013, pp. 7-8.
5. Gomułka S., *Teoria innowacji i wzrostu gospodarczego*, Centrum Analiz Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa 1998, p. 24.
6. Kilian J., et al., *Teleopieka jako skuteczne rozwiązanie w obliczu zjawiska wzrastającego zapotrzebowania na opiekę długoterminową, „Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy,*

rozwiązania” 2018, nr 1(26), pp. 147–148.

7. *Sytuacja demograficzna osób starszych i konsekwencje starzenia się ludności Polski w świetle prognozy na lata 2014-2050*, GUS, Warszawa 2014.

8. Parasuraman A., *Technology readiness index (TRI): A multiple-item scale to measure readiness to embrace new technologies*. *Journal of Service Research*, 2, 2000, pp. 307-320.

9. Tobis S., *Robot społeczny – definicja i zastosowanie*, „Geriatrics” 2018, nr 12, pp. 247–250.

10. Walkowska W., *Starzenie się społeczeństw – problem demograficzny czy wyzwanie współczesności?*, EPALÉ, 2017, <https://ec.europa.eu/epale/pl/blog/starzenie-sie-spolesczenstw-problem-demograficzny-czy-wyzwanie-wspolczesnosci> [accessed: 20.01.2022].

11. Zhao H., *Universal Usability Web Design Guidelines for the Elderly (Age 65 and Older)*, University of Maryland, USA. Available online: http://www.co-bw.com/DMS_Web_the_elderly_on_the_web.htm [accessed: 14.01.2022].

Internet sources

1. <http://utw.up.krakow.pl/pliki/lectorium/wyklad1.pdf> [accessed: 10.01.202].

2. <https://epale.ec.europa.eu/pl/blog/starzenie-sie-spolesczenstw-problem-demograficzny-czy-wyzwanie-wspolczesnosci> [accessed: 10.01.2022].

3. Strona projektu CARESSES: <http://caressesrobot.org/en/> [accessed: 15.01.2022].

4. <https://www.domyseniora.pl/jak-nowe-technologie-wspieraja-osoby-starsze.html> [accessed: 11.01.2022].

OBLICZA CIERPIENIA W JESIENI ŻYCIA A JEGO WARTOŚĆ

Ornatowska Maria Adela,

Doktorant Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach

mar61or@interia.pl

Streszczenie

Życie jest wartością absolutną na każdym jego etapie: w chwili narodzin, w pełni życia jak również u jego schyłku. Ludzie starsi są skarbem narodu. Wykluczenie ich ze społeczeństwa jest jednoznaczne z odrzuceniem przeszłości!. Starość nie jest pozbawiona szczególnej wartości, ponieważ jak zauważa św. Hieronim- łagodząc namiętności „pomnaża mądrość i służy dojrzałymi radami”. Cierpienie w różnych jego wymiarach nieodłącznie towarzyszy ludziom w sędziwym wieku. Badania potwierdzają dojrzałość, pokorę w zderzeniu się z cierpieniem psychicznym, fizycznym, aż 46,8% badanych ma pozytywny stosunek do cierpienia. Natomiast 42% badanych widzi sens w cierpieniu. W obliczu cierpienia fizycznego, 74% chorych chce zniesienia bólu poprzez środki farmakologiczne. Ułatwia im to w sposób godny cieszyć się każdą chwilą z najbliższymi. Jak wykazują badania najważniejsza dla chorego jest obecność najbliższych podczas zmagania się z chorobą, choć duży problem dla psychiki chorego stanowi śmiertelna choroba. Poczucie przemijania i bliskiego końca wywołuje w nas lęk o siebie i smutek, dlatego wiara odgrywa wiodącą rolę

w oswojeniu się ze śmiercią. Ponad 51% ankietowanych uważa, że wiara w Boga pomaga pogodzić się ze śmiercią. Ponad 85% badanych nie chce umierać w samotności. Pozytywny życiowy bilans daje dużo radości i spokoju, który emanuje blaskiem na twarzach ludzi u schyłku życia. Jan Paweł II w Liście do braci i sióstr pisał: „Mimo ograniczeń ludzi w podeszłym wieku(mego wieku) bardzo wysoko cenię sobie życie i umiem się nim cieszyć”[1].

Słowa kluczowe: człowiek w podeszłym wieku, cierpienie, sens, wartość

Terminologia:

Sens w wyjaśnianiu jakiegoś działania jest synonimem jego *celu*, zwykle celu pozytywnego, czyli dobrego w skutkach. W języku potocznym może być synonimem *znaczenia*. Sens poznawczy odnosi się do *doświadczenia*, natomiast sens pragmatyczny *skłania do działania*.

Sens nieabsolutystyczny – codzienny, odnosi się do czynności jakie robimy, nigdy nie wyczerpuje sprawy lub wyczerpuje ją pozornie.

Sens absolutystyczny- to taki sens/cel, po sformułowaniu którego nie można już zapytać ”dlaczego” np. Bóg, Ojczyzna.

Słowo „sens” oznacza **treść** i jest ściśle powiązane z ludzkim życiem:(sens życia, sens cierpienia, sens własnego istnienia, sens codziennego trudu, sens podejmowanych działań, sens walki.... , sens doświadczenia, sens poznania, sens miłości, sens dawania siebie innym.

Cierpienie jest negatywnym stanem emocjonalnym, który destrukcyjnie wpływa na rozwój osobowości człowieka i obniża poziom jego funkcjonowania w społeczeństwie(lęk, poczucie krzywdy, smutek czy żal).Cierpienie jest ograniczeniem lub brakiem dobra i miłości.

Cierpienie to również ból, doznanie braku lub straty, doświadczany przez osobę.

SENS ŻYCIA, SENS CIERPIENIA, WARTOŚĆ ŻYCIA W OBLICZU CIERPIENIA

Pojęcie sensu życia wiąże się ze sferą poznawczą człowieka i łączy się z umysłowym uporządkowaniem zjawisk i doświadczeń życiowych oraz realizacją aspiracji i dążeń. Sens życia jest jakością egzystencjalną, którą człowiek musi odkrywać.

Zdaniem Allporta sens życia jest związany z dystansem do życia, dojrzałą osobowością, filozofią życia[2].

Według Frankla „, potrzeba sensu życia i pytanie o niego zwykle pojawia się w sytuacjach, gdzie człowiekowi wiedzie się najnędzniej”[2].

Wytężanie życiowych celów i konsekwentne dążenie do ich osiągnięcia, w zgodzie z hierarchią wartości stanowi istotę sensu życia. Człowiek w każdej sytuacji może podjąć trud nadawania życiu konkretnego, dopełnionego sensu, bo w istocie każdego życia „on” występuje. Bez znaczenia czy Ktoś jest bezdomnym,

niewolnikiem, więźniem, wykształconym, czarnoskórym, wierzącym, bogatym, niezależnie od życia jakie wiecie, towarzyszy mu sens.

Wypełnianie sensu życia wiąże się z przyjęciem określonej postawy wobec losu, bądź dla innych zbiegu okoliczności następujących zdarzeń, z których składa się nasze życie.

Człowiek starożytny lękał się „fatum”, średniowieczny „Boskiej kary” a współczesny boi się **bez sensu**.

Nierozzerwalnym elementem naszego życia, życia, które jest wartością absolutną i które zawsze ma sens.... jest cierpienie.

Już w chwili narodzin towarzyszy ból fizyczny, dorastanie niesie ze sobą wiele rozterek, dojrzałe życie rozczarowań a starość nierozzerwalnie związana jest z cierpieniem w wielu jej wymiarach.

Przyczyną cierpienia może być świadomość własnej niedoskonałości(kondycji fizycznej, intelektu, słabej woli). Natomiast cierpienie duchowe wiąże się z utratą bliskiej osoby, samotnością, perspektywą przemijania, śmierci.

Człowiek może zająć różne postawy wobec cierpienia:

-ucieczki(rozrywka, pusta radość, alkohol, narkotyki)

-buntu

-targowania się z losem

-depresji

-pozwolenia czyli akceptacji

Cierpienie jest rzeczywistością przeżywaną indywidualnie przez osobę.

Zwykle w cierpieniu zadajemy sobie pytanie o sens życia, sens cierpienia i sens życia w ciągłym cierpieniu. Według Weil cierpienie ma sens samo w sobie, może być odbierane jako rodzaj kary, bądź ofiary, ale również pewien rodzaj dobra. Inne spojrzenie na sens cierpienia mają Rosenzweig i Stein-ukazują je jako rodzaj próby, która dotyczy miłości, wiary, odpowiedzialności. Zdaniem tych filozofów Bóg dopuszcza zło, a co za tym idzie cierpienie, by człowiek mógł się opowiedzieć za dobrem. Według Frankla sens cierpienia musi być widoczny, musi mieć wartość a dzieje się to dopiero wtedy, gdy człowiek cierpiący zrealizuje sens przez autentyczne spełnienie swego losu.[3] Cierpienie zyskuje sens poprzez nadanie mu charakteru ofiary, niewinnej ofiary. Wszystko zależy od postawy od nastawienia wobec doświadczanego cierpienia. Nie da się odnaleźć głębszego sensu cierpienia bez odniesienia się do Boga. Tak jak prawdziwa miłość, która daje, nie bilansując zysków i strat, tak ostateczny sens ofiary nadaje mu wartość i cenę. Nadawanie sensu w ofiarnej posłudze jest poświęceniem. Tylko wtedy nasz trud, nasze cierpienie zyskuje sens, gdy ofiarujemy je za coś, za Kogoś, w jakimś celu. Cierpienie bezcelowe jest nie do zniesienia!.[4]

Każdy człowiek choćby był najbardziej niewinny z konieczności musi doświadczyć cierpienia i śmierci. Aby zrozumieć niewinne cierpienie i odnaleźć jego sens, jego ogromną wartość w ujęciu duchowym, musimy odnieść się do Jezusa i Całej Gwardii Świętych, dosłownie do ich autobiografii. Tam odnajdziemy odpowiedź, wzmocnienie na drodze Krzyża i filozoficzny testament

na kręte drogi usłane łaską cierpienia. Każde doznane cierpienie będzie naszą karmą i prawdziwą ofiarą dla Boga. Wtedy zrozumiemy słowa Weil, że cierpienie może być dobrem, ba nawet darem, które zaowocuje w wiecznym rozrachunku. Dojście do tego poziomu, czyni człowieka wolnym, spokojnym a nawet śmiejem twierdzić szczęśliwym.

Zwykle traumatyczne przeżycia, bądź długotrwałe miotanie się w bezsilności w obliczu cierpienia skłania nas do refleksji nad jego sensem i wartością. Z matematycznego prawdopodobieństwa wynika, że najczęściej dotyczy ono ludzi chorych, najczęściej w podeszłym wieku. W prezentowanych poniżej badaniach uczestniczyło 64 osoby przewlekle chore, w tym 16 mężczyzn i 48 kobiet. Grupę badawczą w 74% stanowili chorzy w przedziale wiekowym 40-80 lat. Wyższe i średnie wykształcenie posiadało 88% ankietowanych.

Tabela 1. Stosunek badanych pacjentów do cierpienia w chorobie

Określenie stosunku do cierpienia	Grupa badawcza N	Grupa badawcza %
pozytywny	30	46,8
negatywny	21	32,76
obojętny	7	10,92
nie określili	6	9,36
Razem	64	100

Z danych wynika, że pozytywny stosunek do cierpienia ma 46,8% badanych chorych.

Zarówno dojrzały wiek jak również długość i intensywność cierpienia ma ogromny wpływ na określenie stosunku do cierpienia jak wynika z badań przeprowadzonych wśród pacjentów kieleckich szpitali. Wszyscy ankietowani byli katolikami. Czy pozytywny stosunek do cierpienia ma związek z wiarą?. Negatywny stosunek do cierpienia deklarowało 33% pacjentów. 20% badanych nie miało zdania na ten temat.

Kolejnym wymiarem poddanym badaniu było pochodzenia cierpienia.

Człowiek starożytny lękał się „fatum”, średniowieczny „Boskiej kary” a współczesny boi się **bez sensu**.

Tabela 2. Pochodzenie cierpienia zdaniem ankietowanych

Pochodzenie cierpienia	Grupa badawcza N	Grupa badawcza %
dar od Boga	23	35,88
kara za grzechy	3	4,68
przypadek losowy	33	51,48

inne	2	3,12
bez odpowiedzi	3	4,68
Razem	64	100

Ponad 50% ankietowanych uważa, że cierpienie to przypadek losowy, natomiast dla 36% jest darem od Boga, tylko zdnaniem 5% badanych to kara za grzechy. Z biegiem lat doświadczamy przełomu w poglądach dotyczących cierpienia, tylko 3 osoby postrzegają cierpienie jako karę za grzechy. Należy je rozpatrywać w aspekcie filozoficznym, jako początek czegoś dobrego. Bez cierpienia nie ma refleksji, nie ma owoców, nie ma życia wiecznego.

Czy w związku z tym, cierpienie prowadzi do świętości?

Pisząc o cierpieniu na myśl nasuwa się pytanie o sens?. O taką opinię zapytałam pacjentów.

Tabela 3. Sens cierpienia w opinii badanych

Sens cierpienia	Grupa badawcza N	Grupa badawcza %
tak	27	42,12
nie	34	53,04
inne	2	3,12
brak odpowiedzi	1	1,56
Razem	64	100

Według 53% ankietowanych cierpienie nie ma sensu, natomiast 42% widzi sens w cierpieniu.

W odpowiedziach badanych zachodzi logiczna zależność a mianowicie: badani dla których cierpienie nie ma sensu określili pochodzenie cierpienia jako przypadek losowy, natomiast Ci, którzy widzą sens cierpienia twierdzą, że cierpienie jest darem. Dojrzałość duchowa jest wysublimowana i dotyczy nielicznych.

Czego oczekują pacjenci w obliczu cierpienia fizycznego?

Tabela 4. Oczekiwania w obliczu cierpienia

Rodzaj oczekiwania	Grupa badawcza N	Grupa badawcza %
Całkowitego zniesienia bólu	47	73,32
Dobrej pielęgnacji	7	10,92
Obecności najbliższych	9	14,04
Wsparcia(księdza, personelu)	1	1,56
Żadnych zabiegów	-	-
Razem	64	100

Z badań wynika, że chorzy chcą zniesienia bólu fizycznego(73%), poprawia to komfort psychiczny i ułatwia w sposób godny cieszyć się każdą chwilą.

Badania w tym zakresie powtórzono na przełomie 2012-2014 r. wśród chorych onkologicznie i okazało się, że według badanych najważniejsza podczas zmagania się z chorobą jest obecność najbliższych(35 osób), dobra pielęgnacja (20 osób), walka z bólem (15 osób). Ma to ścisły związek z nowymi standardami leczenia bólu, pacjenci nie cierpią z powodu bólu fizycznego, ale także łagodzi się ból psychiczny poprzez terapię kompleksową w leczeniu onkologicznym.

Kolejnym nurtującym mnie zagadnieniem była opinia badanych na temat przyczyn cierpienia psychicznego.

Tabela 5. Przyczyny cierpienia psychicznego w opinii badanych

Przyczyny cierpienia	Grupa badawcza N	Grupa badawcza %
Brak najbliższych	35	54,6
Niełatwione sprawy życiowe	2	3,12
Śmiertelna choroba	14	21,84
Uczucie lęku, niepokoju, buntu	6	9,36
Dalsze losy rodziny	7	10,92
Własna przyszłość	-	-
Razem	64	100

Najważniejsza w obliczu choroby jest obecność najbliższych(54,6%). Powodem cierpienia psychicznego dla 14 osób jest śmiertelna choroba.

Tabela 6. Znaczenie wsparcia w końcowym stadium życia-ocena grupy badawczej

Wsparcie fizyczne i psychiczne dla chorego	Grupa badawcza N	Grupa badawcza %
tak	63	98,44
nie	1	1,56
inne	-	-
Razem	64	100

Dla grupy badawczej potrzeba wsparcia zarówno psychicznego jak i fizycznego jest niezmiernie ważna, jak nigdy dotąd w życiu.

Tabela 7. Potrzeba opieki duszpasterskiej w ostatnim stadium życia-ocena badanych

Opieka duszpasterska	Grupa badawcza N	Grupa badawcza %
tak	63	98,44
nie	-	-
inne	1	1,56
Razem	64	100

W ostatnim stadium życia 98%(63osoby) deklarują potrzebę opieki duszpasterskiej.

Tabela 8.Rola wiary w ostatnim stadium życia-opinie pacjentów

Znaczenie wiary	Grupa badawcza N	Grupa badawcza %
Pomaga pogodzić się ze śmiercią	33	51,48
Daje nadzieję na życie wieczne	25	39
Jest wypełnieniem luki czasowej	1	1,56
inne	5	7,8
Razem	64	100

Ponad 51% ankietowanych uważa, że wiara w Boga pomaga pogodzić się ze śmiercią.

Dla 39% badanych wiara daje nadzieję na życie wieczne.

Tabela 9.Opinie pacjentów dotyczące umierania w samotności

Poglądy na temat umierania w samotności	Grupa badawcza N	Grupa badawcza %
tak	8	12,48
nie	55	85,8
inne	1	1,56
Razem		100

Prawie 86% ankietowanych nie chce umierać w samotności, ale 12% wyraża taką gotowość!.

Czy może tak bardzo kochają swoich najbliższych, że nie chcą im sprawiać bólu?

Ale to przecież egoistyczne myślenie! Czy są tak dumni i samodzielni, że nie potrzebują wsparcia nawet w ostatnich dniach swojego życia?

Cytat z kwestionariusza ankiety

„Najgorzej jest umierać w samotności. Chciałabym, by przy moim łóżku w godzinę śmierci był syn, córka, mąż. Bym mogła w ostatniej minucie patrzeć na nich. Pragnę umierać świadomie”

[5].

Podsumowanie i wnioski

Wymiar cierpienia w opinii badanych jest różnorodny, świadczy to o złożoności problemu, wielości aspektów cierpienia, filozofii życiowej człowieka, bo jedno co łączy badanych to wiara w Boga. Na płaszczyźnie biologiczno-medycznej cierpienie z powodu bólu fizycznego należy zwalczać. Bardziej widoczny i zrozumiały jest sens cierpienia w aspekcie psychologiczno-etycznym, najbardziej zaś wyraźny w aspekcie religijno-eschatologicznym. Cierpienie, szczególnie długotrwałe i intensywne rozwija „ja” duchowe, zaciera różnice: rasowe, narodowe, zawodowe, społeczne, zmusza do zmiany w hierarchii wartości. Miłość jest najlepszą bronią w walce z cierpieniem. Istotnym faktem, który wyłonił się podczas badań to silna potrzeba wsparcia chorego zarówno w obliczu cierpienia fizycznego jak i psychicznego. Brak najbliższych jest często większym problemem niż śmiertelna choroba.

Zdecydowana większość badanych oczekuje wsparcia ze strony rodziny, bliskich, służb medycznych, księży, psychologów. Rodzimy się już z naturalną potrzebą bycia z Kimś. Więzy emocjonalna najbardziej jest odczuwalna w dzieciństwie i później w okresie starości. W momencie choroby potrzeba miłości, obecności bliskich potęguje się, co jest rzeczą naturalną. Pozytywne wsparcie najbliższych jest jak narkotyk, uzależnia i wciąga.

Wobec tajemnicy śmierci człowiek jest bezsilny, zostają zachwiane jego ludzkie pewniki.

W sytuacji bezsilności, wiara staje się źródłem duchowej pogody, sensu życia i cierpienia.

Najwyższą formą humanizacji śmierci jest ofiarowanie choremu wiary i nadziei na życie wieczne.

„Cierpienie z powodu choroby, samotności lub innych przyczyn związanych z podeszłym wiekiem, zawsze obdarza łaską i mocą, byśmy z jeszcze większą miłością włączali się w ofiarę Jezusa i głębiej uczestniczyli w realizacji Jego zbawczego zamysłu”

Ojciec święty Jan Paweł II[1]

Uzupełnienie

Podsumowując wyniki badań prowadzonych na przełomie kilkunastu lat można zauważyć wśród badanych większą dojrzałość, która ściśle wiąże się z posiadaną wiedzą nt. chorób onkologicznych, skutecznością leczenia, długimi remisjami, ale przede wszystkim akceptacją choroby. Badani otwarcie rozmawiają nt. własnej choroby, znają rokowanie, 67% grypy badawczej wie, że

ma szansę na wyzdrowienie lub długie przeżycie. Leczenie onkologiczne mimo swojej agresywności nie jest tak obciążające, dzięki lekom zmniejszającym działania uboczne. Leki nowej generacji, w tym biologiczne są bardzo skuteczne w leczeniu uogólnionych zmian nowotworowych (nacieczenia wielonarządowe). Satysfakcjonujące życie mimo choroby nowotworowej, pełnienie ról społecznych, zmieniło obraz chorowania i podejścia do nieuleczalności. Nie ma już choroby „tabu” i lęku z nią związanego, ale jest akceptacja i dążenie do wyzdrowienia. Prawa pacjenta są znane i respektowane, została uregulowana kwestia informowania pacjenta o chorobie, leczeniu, zagrożeniu życia. Pacjent ma prawo wyboru lekarza, stosowanej terapii, rezygnacji z podejmowania uporczywej terapii. Rodzina za zgodą pacjenta i w jego obecności, może pełnić funkcję doradczą a nie jak było to przed wejściem w życie ustawy. Rolą rodziny jest uczestniczenie w doświadczeniu choroby jej członka, a więc współprzeżywanie, aktywowanie do działań prozdrowotnych, wspieranie w trudnych etapach choroby a w przypadku negatywnych rokowań wierne trwanie przy łóżku chorego.

Literatura

1. *Jan Paweł II List do siostr i braci*
2. *Stanisław Gład, Ewelina Sroczyńska, Antropologiczny wymiar cierpienia i sensu ludzkiego życia w roz Victoria Emila Frankla w: Red. Rober Janusz S.J., życie etyczne-żyć etyką, Wyd. WAM, Kraków 2009*
3. *Wiktor Emil Frankl, Człowiek w poszukiwaniu sensu, Wydawnictwo Czarna Owca, Warszawa, 2009 r.*
4. *Sebastian Masłowski S.J. Miesięcznik Posłaniec serca Jezusowego, luty 2005*

ВПЛИВ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ОРГАНІЗАЦІЇ НА ЛОЯЛЬНІСТЬ ПЕРСОНАЛУ

Гассаб Оксана Володимирівна

асистент, аспірант кафедри психології НУБіП України

sanitskaya@gmail.com

Науковий керівник –

доктор психол.наук, проф. Шмаргун В.М.

Корпоративна культура організації тісно взаємопов'язана із управлінням персоналом. Кожен етап роботи з персоналом, наприклад, пошук, підбір та відбір персоналу, онбординг, атестація, мотивація і оцінка роботи кадрів, пов'язаний із головними метазаданнями корпоративної культури: бути джерелом актуальної інформації для співробітників компанії, її керівництва та клієнтів. Окрім того, виходячи із визначення корпоративної культури, в якому корпоративна культура розуміється як система цінностей та переконань, які розділяє кожен працівник фірми та які передбачають його поведінку, обумовлює характер життєдіяльності організації, а також має на меті забезпечення високої дохідності фірми за рахунок максимізації ефективності виробничого менеджменту та якісного поліпшення діяльності підприємства в цілому.

Особливості функціонування корпоративної культури на різних стадіях життєдіяльності компанії у розрізі управління персоналу: [4, с. 412]:

Відбір, підбір і набір персоналу. Підбір персоналу тісно взаємопов'язаний із корпоративною культурою організації, брендом роботодавця, - це по-перше. Адже сучасні реалії такі, що кандидат знає інформацію про компанію ще до того, як дізнається, що в даній компанії є вакансія, схожа із його профілем. На етапі введення персоналу в компанію чудово працює «сарафанне радіо» - інформація, позитивного чи негативного характеру, яку ми отримуємо про компанію від знайомих, тому вже при першому контакті кандидата із співробітником відділу персоналу, кандидат має рішення стосовно того, чи буде працювати в цій компанії чи ні. Але, варто звернути увагу, що і спеціаліст відділу по роботі з персоналом має володіти достатнім професіоналізмом, що оцінити мотивацію кандидата і не витратити свій час і час пошукача.

Мотивація та оцінка персоналу. Кожен співробітник очікує, що його професіоналізм та відданість компанії будуть оцінені відповідно. І позитивна оцінка буде виражена матеріально – у рівні заробітної платні, яку він отримує. Заробітна платня – це матеріальна мотивація співробітників. Актуальні дослідження показують, що нематеріальна мотивація та соціальний пакет, який надає компанія, має рівноцінне значення для працівників, як і матеріальна мотивація, окрім того, саме нематеріальна мотивація підвищує рівень лояльності співробітників до компанії.

Влаштувуючись на роботу, працівник очікує, що організація буде сприймати його як рівноцінного партнера, який робить свій внесок у розвиток компанії і максимально ефективно виконує свої обов'язки і проявляє ініціативу, але, і з, іншого боку, працівник очікує, що компанія буде відповідати всім його очікуванням. Коли співробітник компанії має достатній, саме для нього, рівень матеріальної винагороди, соціальний пакет, який задовольняє певну кількість його потреб, а також корпоративну культуру організації, цінності якої він розділяє, можемо говорити, що лояльність працівника до організації буде знаходитися на високому рівні.

Лояльність персоналу – це емоційна прихильність до організації, рівень якої залежить від ступеня сприйнятливості персоналом зовнішніх (зарплата, пільги, робочі умови тощо) та внутрішніх (зміст виконуваної роботи, можливості професійного зростання, визнання і оцінка досягнень) стимулів, які пропонує роботодавець. [5, с.26]

Варто зазначити, що високий рівень лояльності персоналу знижує рівень текучості персоналу, тобто, чим більше персонал задоволений компанією, її цінностями, матеріальними та нематеріальними винагородами і своїми обов'язками, тим менше співробітники будуть звільнятися із компанії, навіть, якщо вони отримують пропозицію, наприклад, із більшим рівнем заробітної платні.

Формування груп. Формальні та неформальні лідери сприяють створенню на підприємстві груп за інтересами, завдяки чому мають можливість краще пізнати свій персонал, а також сформувати колектив, команду, яка йде до загальної цілі.

Корпоративна культура підвищує стійкість компанії до змін оточуючого середовища і ситуації у суспільстві через додання їй більшої гнучкості. Тобто, компанія є більш стійкою за рахунок готовності до змін, це означає, що компанія є відкритим функціонуючим організмом, який сприймає зовнішні впливи і враховує настрої, які панують всередині організації.

Компанія повинна аналізувати «дрібні неприємності». Це допоможе їй прогнозувати великі збої і розробити ефективну програму з відновлення стійкості в разі кризової ситуації. Деякі компанії спеціально «моделюють» можливі кризові ситуації, щоб підготувати і відпрацювати відповідні дії, інноваційні підходи щодо розвитку та підвищення стійкості компанії [2, с. 402].

Дослідження рівня лояльності співробітників дає інформацію про потреби співробітників та їх очікування, які, як правило, бувають двох рівнів: до першого рівня відносяться потреби, пов'язані з умовами праці (посада, оплата, графік роботи і т.д.); до другого рівня належать потреби, пов'язані з отриманням послуг від своїх колег, співробітників інших відділів і підрозділів компанії, керівництва, що впливає на якість роботи і згуртованість команди. [1, с. 181].

Корпоративна культура сприяє зростанню ролі інновації як

інструмента інтеграції нових розробок. Для ефективного функціонування корпоративної культури бажано використовувати інструменти, які направлені на встановлення контакту із персоналом.

Посилення конкуренції і зростання професіоналізму співробітників створили ситуацію, за якої часто не працівник потребує компанії, а сама компанія – працівника з високим рівнем професійних навичок. Відповідно зростають вимоги до лояльності працівника у компанії і до систем стимулювання, оплати праці.

Корпоративна культура може зіграти вирішальну роль у створенні конкурентної переваги, стати інструментом інноваційного розвитку компанії та і засобом підвищення її конкурентоспроможності, цінності на ринку, дати перевагу над конкурентами і стати своєрідним носієм певних цінностей.

Поняття «корпоративна культура» є досить широким і складним, існує велика кількість визначень та трактувань корпоративної культури . Окрім того, для опису корпоративної культури було побудовано безліч моделей, кожна організація несвідомо функціонує згідно певної моделі.

Корпоративна культура є особливо важливим фактором для підприємств з інноваційною сферою діяльності. Здорова культура компанії може збільшити лояльність і продуктивність співробітників, і сприяти ефективному зростанню організації.

Список використаних джерел

1. Башук Т.О., Жолудева А.М. Доцільність формування корпоративної культури на підприємстві / Т.О. Башук, А.М.Жолудева // Маркетинг і менеджмент інновацій. 2011. № 2. С. 179-184.
2. Вейл П. Лидерство, основанное на видении: Курс МВА по менеджменту. М., 2004. 521 с.
3. Инновационный менеджмент: Концепции, многоуровневые стратегии и механизмы инновационного развития: Учеб. пособие / Под ред.В.М. Аньшина, А.А. Дагаева. 3-е изд., доп. М.: Дело, 2007. 584 с.
5. Mihus, I.P. (2013), "Assessment of personnel loyalty in the context of securing the company's economic security", *AHROSVIT*, № 11, pp. 24-27.

E-SERVICE – MEASURING CUSTOMER SATISFACTION

Kostrzewska Martyna

*doktorantka Uniwersytetu Szczecińskiego,
Wydziału Ekonomii, Finansów i Zarządzania*

mkostrzewska93@gmail.com

Abstract

The purpose of this paper is to evaluate the level of satisfaction of e-service customers through identification of gaps between customer expectations and the degree to which such expectations are met by providers of online services. Towards this end the e-servqual method was employed, which enabled the measurement of customer expectations as to the quality of key aspects of online services relative to the actual degree to which customer expectations were met. This survey shows how respondents perceive the quality of online services and their preferences in this respect. Based on the seven dimensions of the e-servqual scale, i.e. contact, efficiency, reliability, fulfilment, privacy, responsiveness, compensation (Parasuraman, 2013), the present author proposed her own measures of e-services quality.

Keywords: behavioural economics, consumer choice theory, macroeconomics

1. Introduction

Today's business world is focused on customer satisfaction and understanding how to satisfy customers in the long run. The identification of customer satisfaction determinants is becoming a strong need among managers and represents the main topic of interest in scientific literature on marketing. Adequate recognition of attributes of e-services quality, analysis of e-customers' expectations as well as their effective management contribute to the building of a positive corporate image (Vu Minh Ngo, 2015).

Over the past three decades attempts have been made to recognise the best practices in the area of qualitative measurement of e-services (Asher, 1988; Dotchin & Oakland, 1994; Xie et al., 1998; Wisniewski, 2001; Candido & Morris, 2001). In 2001 Zeithaml and other researchers, building on the service quality investigation method (Servqual) that they proposed earlier, developed e-service quality measures that serve to evaluate the functionality of Internet services. They created their model in a three-stage process comprising an exploration groups phase as well as an empirical data collection phase and a data analysis phase. A smooth and efficient system for customer satisfaction measurement affects planning and implementation of corporate strategy and plays a key role in the management process. It is believed that in theory and in practice, the recognition of the importance of measuring customer satisfaction came with Garlin's popular maxim: "what cannot be measured, cannot be managed" (Garvin, 1993). If a company wants to develop and achieve their expected market position, it should undertake actions based on cause and effect relationships with regard to customers and their satisfaction, and then it should plan adequate methods for the measurement of such actions in order to enable detailed analysis of their results (Niemic et al., 2016). Such actions should base on a detailed

definition of the company's best customers as well as their requirements and behaviours. The identification of elements that affect customer satisfaction will enable the transformation of a company into an ally and mentor who takes care of its customers' interests. In this way, the company will satisfy the material and emotional needs of all its customers to a higher degree (Rudawska, 2005).

The purpose of this paper is to evaluate the level of customer satisfaction with e-services through identification of gaps between customer expectations and the degree to which such expectations are met by online service providers. In order to carry out this task the e-servqual method was employed.

2. Logistic Aspect of Electronic Commerce

At the end of the 1990's the sale of goods over the Internet in Poland was perceived as an innovation. The dominant reason for uncertainty linked with online shopping was the lack of customers' trust in e-services and difficult access to the Internet. Satisfaction was not fully attained because the majority of customers did not know their needs and were not aware what could be expected from a virtual service provider (Gajewska, 2009). Now, however, statistics show a significant change in this respect. Poland belongs to those countries where online shopping is becoming increasingly common and its popularity is growing virtually by the hour (GUS [Polish Central Office of Statistics], 2018). The growth of online shopping is also bolstered by logistics which plays the main role in building a high standard of e-services and consumer satisfaction. J.T. Mentzer, D.J. Flint and G.T.M. Hult (2001) draw special attention to the principle of "7R" which takes into account important elements of logistic services and is based on the provision to a specific buyer of the right product in the right time, at the right place, of the right quality, in the right quantity and at the right cost (Mentzer et al., 2001). In order to be able to apply this principle, first of all one needs a database of customer preferences and requirements. Companies that do not measure the quality of their e-services will not be able to deliver the right elements that contribute to customer satisfaction. As years go by, more and more logistic operators provide services that so far belonged to the courier sector. The most popular options include: placement of transport orders by customers using an application or a browser (web booking), monitoring of order fulfilment (web tracking), electronic confirmation of parcel delivery and transmission of the attached documentation by email, creating KPI reports, i.e. reports on corporate goal realisation measurement. These multiple purpose tools, when rightly introduced and tailored to a company's requirements, enable the remote management of parcels from any place in the world (Spsychalski, 2012) and thus ensure the right quality of e-services.

Data collected by GUS indicate that over 14 million people in the age bracket 16-74 (48% of total population) shopped online (within the past 12 months) in Poland in 2018. In the years 2013-2018 the percentage of people ordering or buying goods or services over the Internet was growing cyclically.

In this period this number increased by 14 percentage points. Compared to 2017 the highest increase in the number of Internet shoppers was recorded in the 16-24 age group (by nearly 7 percentage points). In the years 2013-2018 men shopped online more often than women. It was recorded that in 2017 holders of higher education qualifications bought online more than other shoppers (76%). In 2018 the highest percentage of EU citizens shopped online (60%). Unfortunately Poland is 12 percentage points behind the EU in this respect (GUS, 2018).

3. CUSTOMER SATISFACTION WITH E-SERVICES

The natural environment of a business are its stakeholders, among whom customers play the most important role. It is for them that enterprises exist and the market position of organisations depends on their satisfaction. If a company wants to stay ahead of its competitors, it must maximise its customer satisfaction. In online commerce customer-satisfaction may be even more important than in traditional commerce because the retention of loyal customers in the e-services market is more difficult than in traditional commerce (Hazlina et al., 2011). In order to convert a prospect into a loyal customer dedicated to a company operating in virtual reality, it is necessary to ensure regular measurement of expectations to gain information about customer preferences and needs which should be properly satisfied to generate customer satisfaction, which is the most important value for any company. Customer satisfaction contributes to building emotional links that translate into loyalty which is vital for business longevity (Ward et al., 2007). Loyalty is understood as a frequency of selecting by the customer of a specific brand over other brands (s)he has used in a certain area as well as recommending that brand to other potential users (Verhoef, 2003).

4. MEASURING E-SERVICE QUALITY WITH THE E-SERVQUAL METHOD

L. Berry and A. Parasuraman, who focused on the psychological aspects of service quality measurement, developed the Servqual Method, which is believed to be one of the main milestones on the way to measure customer satisfaction precisely (Allen, 2004). The crux of this method is the representation of the difference between quality expected by the customer and the actual level of service quality offered by the company (Baki et al., 2009).

In the years 2000-2002 V. Zeithaml, A. Parasuraman and A. Malhotra developed the e-servqual (e-SQ) scale which was an upgraded version of the servqual scale for electronic services. The e-servqual scale consists of seven dimensions (Parasuraman, 2013):

- efficiency: refers to easy entry into the seller's website, finding information with the least effort on the part of the customer,
- reliability: refers to operating mechanisms of the Internet domain, especially its accessibility and functioning in a convenient way for the customer,
- fulfilment: refers to keeping promises presented on the website, consistency of real products with their descriptions and delivery of products in

accordance with delivery guidelines,

- privacy: refers to the security of personal data of customers and the availability of known and proven payment methods,
- responsiveness: means ability to adjust to customer's needs and provide knowledgeable answer to each question,
- compensation: refers to a compensation in case of problems, e.g. order cancelation by the server,
- contact: various variants of direct encounters with employees.

The first four dimensions determine the core of the service and the next three dimensions refer to customer recovery. They are of great importance where customers have questions or experience problems as a result of service faults, e.g. payment error on a shop's website (Parasuraman, 2013).

In the e-servqual method, analysis of e-services quality, is based on the discrepancy between customer expectations regarding e-service quality and their perceptions of actual e-service. The e-SQ model enables assessment to what degree an Internet service allows the customer to:

- shop efficiently,
- receive products and services in the right time,
- make a payment and respond to potential problems by applying satisfactory solutions created by the service provider.

Considering functionality of the seven dimensions according to which customers assess e-service quality, one may obtain the following results (Drapińska, 2011):

1. Delivery < expectations	lack of satisfaction, discomfort (-)
2. Delivery = expectations	satisfaction, neutral (0)
3. Delivery > expectations	delight, emotional satisfaction (+)

Service quality is measured by calculating the difference between actual service perception and an ideal (desired, expected) level of service quality. This also enables us to define the gap between expectations and service perception.

5. Conclusions

The interest in e-services is growing year by year which means that expectations of e-customers will also be growing (Gus, 2018). Therefore, companies should make use of instruments which enable the measurement of customer satisfaction and which will be the basis for developing an effective corporate strategy. Due to the dynamic development of e-service market the expectations customers had a few years ago are now out of date. Therefore, it is important that customer satisfaction measurements are conducted regularly, taking into account fast changing expectations of e-customers. Only the rightly selected instruments for satisfaction measurement will help determine on what companies should focus. Many tools designed for services quality measurement are not adjusted to the unique dimensions of online e-services quality. Investigating the satisfaction of e-services customers is a huge challenge in terms of the employed methods due to the virtual environment in which such services are provided.

Summing up the results of the research, it can be said that for e-customers the most important determinants are those that refer to the logistic process, and particularly to precise delivery time. Collected data indicates that the biggest perception/expectation gap found referred to delivery time. Unfulfilled expectations of customers may result from the fact that at the time of order placement customers receive too imprecise information about delivery time which may range from 2 to 5 working days. This is a wide time bracket and after order placement customers cannot plan an exact delivery date. Sometimes e-companies offload their responsibilities regarding order tracking onto the shoulders of logistic operators which are their partners. Companies should focus on the improvement of logistic services, which are strongly linked with customer satisfaction in the e-services market.

References

1. Allen, D. R., (2004). Customer Satisfaction Research Management: A Comprehensive Guide to Integrating Customer Loyalty and Satisfaction Metrics in the Management of Complex Organizations, ASQ Quality Press, Milwaukee.
2. Asher, J. M., (1988). The cost of quality in service industries. *International Journal of Quality and Reliability Management*, 5(5), 38-46.
3. Baki, B., Sahin Basfirinci, C., Murat A. R. I., Cilingir, Z. (2009). Application of integrating SERVQUAL and Kano's model into QFD for logistics services: a case study from Turkey, *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*.
4. Bonsalla P., Bealeb J., Paulleyc N., Pedler A., (2005). The differing perspectives of road users and service providers, *Transport Policy*, no. 12.
5. Drapińska, A. (2011). Zarządzanie relacjami na rynku usług edukacyjnych szkół wyższych. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
6. Gersch, M. 2000 E-Commerce: Einsatzmöglichkeiten und Nutzungspotenziale. Arbeitsbericht CCEC I Nr. 82 des IUU, Institut für Untemehmungsführung und Untemehmensforschung.
7. Garvin, D.A., (1993), Building a learning organization, *Harvard Business Review*, vol. 71, no. 4. p.78.
8. Gus (2019). Digital single market - promoting ecommerce for individuals. <https://stat.gov.pl/en/search/> (30.11.2019)
9. Hofacker, C.F., Goldsmith, R.G., Swilley, E. i Bridges, E., (2007). E-Services: A Synthesis and Research Agenda. *Journal of Value Chain Management*, 1(1/2), 13-44.
10. Mentzer, J. T., Flint D.J., Hult G. T. M., (2001). Logistics service quality as a segment-customized process, *Journal of Marketing* 65, nr 4.
11. Niemiec, A., Skoczylas W., (2016). System pomiaru dokonań. Diagnoza rozwiązań stosowanych w polskich przedsiębiorstwach, Finanse, Rynki Finansowe.
12. Nigel, H., Brierley, J., MacDougall, R., (1999). How to Measure Customer Satisfaction. Hampshire Hitt MA (USA): Gower Publishing Limited.
13. Parasurman, A., (2013). Finding Service Gaps in the Age of e-Commerce. *Second Quarter, Issue 17*, p30-37. 8p.
14. Porter, P. H., Kramer, M. R., (2011). Creating Shared Value. How to Reinvent Capitalism and Unleash a Wave of Innovation and Growth, *Harvard Business Review*.
15. Rudawska, E., (2005). Lojalność klientów. PWE, Warszawa.
16. Russell-Bennett, J., McColl-Kennedy, L., Coote. (2008). Involvement, Satisfaction, and Brand Loyalty in a Small Business Services Setting, *Journal of Business Research*, vol. 60, nr 12, P. 1253-1260.
17. Zeithaml, V., Parasuraman, A., Malhotra, A., (2003). Service Quality Delivery Through Web Sites: A Critical Review of Extant Knowledge, *Academy of Marketing Science*.

18. Vu Minh Ngo (2015). Measuring customer satisfaction: A literature review. Proceedings of the 7th International Scientific Conference Finance and Performance of Firms in Science, Education and Practice.
19. Dotchin, J. A., & Ockland, J. S. (1994). Total quality management in services. *International Journal of Quality and Reliability Management* 11(3), 27- 42.
20. Xie, M., Goh, T. N., & Wang, H. (1998). Quality dimensions of internet search engines. *Journal of Information Science* 24(5), 87- 94.
21. Wisniewski, M., (2001). Assessing customer satisfaction with local authority services using SERVQUAL. *Total Quality Management* 12, 995- 1002.
22. Candido, C., & Morris D., (2001). The implications of service quality gaps for strategy implementation. *Total Quality Management* 12, 825-833.
23. Mentzer, J. T., Flint, D. J., Hult, G., (2001). Logistics service quality as a segment-customized process, *Journal of Marketing* 65, nr 4.
24. Hazlina A., Masinaei R., Rahmani N., (2011). Long- Term Effects of Bank Consolidation Program in a Developing Economy, *Journal of Asia Pacific Business Innovation and Technology Management*, Volume 1, No. 1, P20-30.
25. Ward T., Dagger T. S., 2007. The complexity of relationship marketing for service customers, „*Journal of Services Marketing*”, Vol. 21 Iss: 4.
26. Verhoef, P., (2003). Understanding the effect of customer relationship management efforts on customer retention and customer share development, *Journal of Marketing*, Vol. 67.
27. Voutilainen, A., Pitkäaho T., Kvist T., Vehviläinen-Julkunen, K., (2016). How to ask about patient satisfaction? The visual analogue scale is less vulnerable to confounding factors and ceiling effect than a symmetric Likert scale. *J Adv Nurs*. 72:946–957.

SPOSOBY WYKORZYSTANIA METODY *DESIGN THINKING* W PRACY DYDAKTYCZNO-WYCHOWAWCZEJ NAUCZYCIELI LITERATURY I JĘZYKA POLSKIEGO. WSTĘPNE ROZPOZNANIE

Marzec-Józwicka Magdalena

*doktor habilitowany nauk humanistycznych
adiunkt w Katedrze Dydaktyki Literatury i Języka Polskiego
Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II
magmar@kul.pl*

Wprowadzenie

Design thinking oznacza myślenie projektowe, metodę kreowania postaw przedsiębiorczych [1, s. 123], tworzenie innowacyjnych, nowych produktów i usług w oparciu o rozpoznanie problemów i potrzeb użytkowników [2, online]. Metoda ta łączy w sobie kreatywność i innowacyjność, dlatego korzystają z niej firmy, korporacje, fundacje, a ostatnio nawet szkoły, czyli wszystkie te organizacje, które poszukują oryginalnych, lepszych rozwiązań: atrakcyjnych i skoncentrowanych na człowieku. *Design thinking* znajdzie zastosowanie zwłaszcza tam, gdzie istnieją *wicked problems*, czyli problemy niemające jednego oczywistego rozwiązania.

Podstawą tej metody jest praca zespołowa. Optymalnie jest wtedy, gdy w skład zespołu – który powinien liczyć maksymalnie 6 członków – wchodzi osoby mające różne wykształcenie, poziom kompetencji, umiejętności oraz zainteresowania, reprezentujące różne dyscypliny wiedzy. Osoby tak dobrane dobrze uzupełniają się podczas realizacji zadania, łatwiej porozumiewając się i wymieniając pomysły. Każdy z członków zespołu powinien mieć przypisane zadanie/ rolę w zależności od charakteru i możliwości, np. ktoś może zbierać i zapisywać pomysły, a ktoś pomyśleć nad graficznym opracowaniem rozwiązań. Lider zespołu dba o motywowanie i angażowanie członków, pilnuje czasu pracy oraz dąży do tego, by cel został zrealizowany.

Idea *design thinking* narodziła się na Uniwersytecie Stanforda w Kalifornii w latach 80. i 90. XX wieku. Twórcą metody był profesor David M. Kelley, który w 1991 roku – wraz z Billem Moggridgem oraz Mikiem Nuttalem – założył biuro projektowe IDEO. W 2004 roku, z inicjatywy Kelleya, powstał Instytut Designu, potocznie nazywany d.school. Jest to interdyscyplinarny ośrodek naukowo-dydaktyczny, w którym studenci różnych kierunków i specjalizacji realizują projekty dla firm, fundacji oraz społeczności lokalnych [3, online].

Myślenie projektowe opiera się na czterech regułach. Są to:

1. Reguła ludzka: projektowanie rozumiane jest jako czynność społeczna, zatem rozwiązywanie problemów ma służyć zaspokajaniu ludzkich potrzeb.

2. Reguła dwuznaczności: należy unikać stawiania ograniczeń, natomiast umożliwić eksperymentowanie i pozwolić uczestnikom projektu na odmienne postrzeganie spraw.

3. Reguła przeprojektowywania: przed przystąpieniem do prac nad nowym projektem warto poznać inne, powstałe wcześniej rozwiązania.

4. Reguła namacalności: lepszej komunikacji pomiędzy członkami zespołu projektowego służy urzeczywistnianie pomysłów poprzez ich wizualizację [4, online].

Na Uniwersytecie Stanforda został opracowany model *Design thinking*, uwzględniający pięć etapów pracy projektowej. Są to: empatyzacja (*emphatize*), definiowanie problemu (*define*), generowanie pomysłów (*ideate*), budowanie prototypów (*prototype*) oraz testowanie (*test*).

Etap pierwszy zakłada poznanie odbiorców, dla których projektuje się dany produkt, za pomocą obserwacji i wywiadów. Należy odpowiedzieć na pytania: *Kto jest moim użytkownikiem?* oraz *Co liczy się do tej osoby?* Według twórców tej metody innowacja powinna rozpoczynać się od empatii, która pozwala na dokładniejsze poznanie potrzeb użytkowników. Na tym etapie należy próbować zrozumieć i określić ukryte motywacje wpływające na zachowanie ludzi, zrozumieć uwarunkowania rynkowe oraz technologiczne samego projektu. Na etapie empatyzacji używa się takich narzędzi i metod, jak: mapy empatii, wywiady i ankiety rozpoznawcze, obserwacje użytkowników, a także przeprowadza się analizę środowiska, w którym funkcjonują i do którego ma trafić produkt.

Na drugim etapie następuje widzenie problemu. Dokonuje się synteza informacji zebranych podczas empatyzacji w celu określenia problemu. Na tym etapie odrzucane są standardowe ramy myślowe i przyzwyczajenia, które ograniczają pole widzenia, tym samym nie pozwalając na spojrzenie na problem z szerszej, innej perspektywy. Należy przy tym pamiętać, że zbyt szybkie zdefiniowanie problemu zawęży widzenie pełnego obrazu, przez co może się okazać, że mimo poświęconego czasu, energii i nakładów finansowych, wypracowane rozwiązanie nie będzie odpowiadało potrzebom klienta. W procesie definiowania problemu można się posłużyć takimi technikami jak: re-framing, 5 Why (5x dlaczego), mapowanie problemu na osi.

Na etapie generowania pomysłów przeprowadza się burzę mózgow. Warte uwagi okazują się wszelkie pomysły, nawet te zupełnie szalone, dzięki którym powstają nieszablone rozwiązania. Etap ten kończy się oceną i wspólnym wyborem najlepszego pomysłu, na bazie którego powstanie prototyp. W tej fazie podstawowym narzędziem pracy jest filtr pomysłów.

Głównym celem czwartego etapu jest zaprezentowanie jednego lub kilku pomysłów innym. W tej części powstaje fizyczna reprezentacja rozwiązania problemu, w taki sposób aby dawała możliwość wizualnego przedstawienia rozwiązania użytkownikom i szybkie zebranie opinii na jego temat. Dzięki temu możliwe jest określenie, czy projekt spełnia wymagania klienta (ewentualnie w

jakim stopniu), czy należy zmienić koncepcję. Do budowy prototypów można użyć różnych dostępnych na co dzień materiałów biurowych (papier, karton) oraz innych (pianka, plastik, styropian, drewno). Prototyp nie zawsze musi być przedmiotem: w przypadku usług można się posłużyć komiksem, storyboardem, makiet, plakatem. Można również przeorganizować istniejącą przestrzeń lub stworzyć scenkę opisującą, jak powinno wyglądać miejsce, po wprowadzeniu zakładanych zmian [5, online]. Ważne, żeby zrobić więcej niż tylko słowny opis i w dowolny sposób zwizualizować pomysł.

Ostatni etap myślenia projektowego polega na przedstawieniu prototypu rozwiązania użytkownikowi w celu uzyskania opinii o wygenerowanym produkcie. Dzięki temu możliwe jest udzielenie odpowiedzi na pytanie: *Co zadziało, a co nie?* Na tym etapie zaprojektowane rozwiązanie jest sprawdzane w realnym, naturalnym środowisku, w którym produkt będzie używany. Ostatni etap wymaga zaangażowania wielu osób i wsparcia od strony technicznej, formalnej, administracyjnej, a nawet prawnej. Dopiero po pozytywnie ukończonych testach można mówić o gotowości produktu lub usługi do wdrożenia. Niestety etap ten bywa często pomijany przy realizacji wielu przedsięwzięć, dlatego dopiero po jakimś czasie okazuje się, że początkowo najlepsze rozwiązanie problemu nie do końca spełnia wymagane założenia i oczekiwania odbiorców [6, online].

Równie ważne jak poszczególne etapy *design thinking* są jego cechy, do których należy zaliczyć:

1. Skupienie na użytkowniku (*human centered*), czyli próbę zrozumienia ludzi, dla których tworzone są projekty oraz możliwość otrzymania od nich informacji zwrotnej.

2. Porządek z chaosu (*craft clarity*), to znaczy stworzenie spójnej wizji z nieuporządkowanych problemów i zagadnień.

3. Eksperymentowanie (*embrace experimentation*), co oznacza, że nowe pomysły albo projekty tworzone są po to, by pewne kwestie przemyśleć i nauczyć się czegoś nowego.

4. Skupienie na procesie (*be mindful of process*), a więc nieustająca pamięć o odpowiednich technikach pracy oraz celach, jakie chce się osiągnąć.

5. Nastawienie na działanie (*bias towards action*) – efektem pracy jest wykonanie, zrobienie czegoś, a nie jedynie rozmyślanie i planowanie.

6. Radykalna współpraca (*radical collaboration*) co oznacza, że w procesie tworzenia warto łączyć osoby o różnych sposobach patrzenia na świat i różnych kompetencjach, co może zaowocować ciekawymi spostrzeżeniami [7, online].

Design thinking, w opisanej wyżej formie, znalazło zastosowanie przede wszystkim w przemyśle. Wspomniane IDEO opracowało rozwiązania nowych produktów i usług dla wielu znanych firm (np. British Airways, Ebay, Ford, Toyota, Hawlett-Packard, Ikea, Microsoft, Lufthansa, Motorola, Pepsi-Cola, Bayer, Apple), a ponadto organizacji rządowych, użyteczności publicznej i non-profit (np. szpitale, uniwersytety, Amerykański Czerwony Krzyż).

Mimo że omawiana metoda była początkowo stosowana głównie przez

artystów, grafików, inżynierów czy architektów, znalazła swoje zastosowanie również w edukacji, o czym będzie mowa w dalszej części artykułu. Warto jednak zaznaczyć, że jest to zagadnienie nowe, właściwie nieopisane w badaniach dydaktycznych. Podejmuję się zatem jedynie wstępnego rozpoznania sytuacji oraz sformułowania kilku wniosków, popartych przykładami.

***Design thinking* w pracy nauczyciela – przykłady zastosowania**

Polskim nauczycielom pracującym na różnych szczeblach edukacji – począwszy od wychowawców przedszkolnych aż po nauczycieli akademickich – proponowane są w Internecie kursy i szkolenia poświęcone wykorzystaniu *design thinking* (w Polsce utworzono nawet trwające dwa semestry studia pod nazwą *Design Thinking*). Mogą też zapisać się do Akademii Moderatorów DT.

W praktycznym opanowywaniu tej metody pomocne okazują się ponadto publikacje. Warto wymienić: *Design thinking w kompleksowym wspomaganiu pracy szkół i placówek oświatowych* Magdaleny Brewczyńskiej (2018), *Design thinking. Inspiracje dla dydaktyki* Zofii Okraj (2020) czy *Design thinking dla edukatorów* Piotra Grocholińskiego, Moniki Just, Małgorzaty Kołodziejczak, Beaty Michalskiej-Dominiak i Agnieszki Michalskiej Żyły (2021). Wiele informacji pedagogicy mogą również znaleźć na edukacyjnych stronach internetowych. Warszawska Fundacja Szkoła z Klasą zamieściła na swojej stronie przewodnik *Myślenie projektowe (Design Thinking) z Klasą* [8, online]. Jego autorki, Emilia Kołowacik i Małgorzata Żmijska, wyszły z założenia, że myślenie projektowe jest współczesnym nauczycielom bardzo potrzebne. Dzięki niemu mogą wypracowywać innowacyjne rozwiązania dla swojej szkoły, klasy czy społeczności, wspierać i sprawnie organizować twórcze działania uczniów na prowadzonych przez siebie lekcjach, zajęciach pozalekcyjnych oraz w ramach projektów edukacyjnych, a także poznać metodologię pracy projektowej.

Kołowacik i Żmijska, opisując myślenie projektowe – które zdefiniowały jako „zorganizowany i zespołowy proces tworzenia innowacyjnych rozwiązań akcentujący empatyczne zrozumienie potrzeb i motywacji użytkownika” [9, s. 2] – wskazały na jego liczne korzyści, zarówno dla nauczyciela-edukatora, kierującego przebiegiem tego procesu, jak i osób biorących w nim udział oraz potencjalnych użytkowników, adresatów wytworzonej oferty. Nauczyciel-edukator zyskuje przede wszystkim możliwość uczestniczenia w rozwoju i ulepszaniu szkoły, rozwija własną twórczość, doskonali umiejętności zarządzania projektem. Uczestnicy *design thinking* zyskują możliwość wypracowania twórczych i przydatnych rozwiązań, poprawiających jakość ich pracy. Z kolei użytkownicy projektu otrzymują przede wszystkim lepiej dopasowaną do swoich potrzeb ofertę edukacyjną.

Pracujący omawianą metodą pedagogicy – zwłaszcza jeśli są członkami zespołu projektowego – mają szansę wypracowania nowych sposobów pracy dydaktyczno-wychowawczej lub poprawy istniejącego stanu, z którym się nie zgadzają. *Design thinking* jest bowiem o tyle uniwersalną metodą, że można z niej korzystać nie tylko w kwestii projektowania nowych produktów, ale również

na przykład szukania innowacyjnych rozwiązań dla danej sytuacji. Pracując w grupie, pedagodzy słuchają się wzajemnie, dzielą pomysłami, doradzają sobie użyteczne i ciekawe techniki działania, a czasem ulepszają i dostosowują do specyfiki nauczanego przedmiotu już istniejące rozwiązania. Na konkretnych zajęciach pełnią funkcje koordynatorów działań, których wykonawcami, generatorami pomysłów, testerami, a nawet potencjalnymi użytkownikami/odbiorcami stają się uczniowie. Przykładem może być projekt *Jak wykorzystać design thinking w zdalnym nauczaniu*, którego autorki zachęcają nauczycieli do opracowywania nowych, dostosowanych do czasów pandemicznych sposobów uczenia i uczenia się. Niemożliwe jest jednak ich stworzenie bez porozumienia z uczniami, a w szczególności poznania ich potrzeb, możliwości i ograniczeń [10, online]. O tym, że uczniowie powinni uczestniczyć w zmianach związanych z edukacją przekonane są też funkcjonujące w sieci jako Aniołki Bez Charliego autorki projektu mającego na celu dokonanie rewolucji we współczesnej szkole, które jak punktem wyjścia uczyniły wywiady z nastolatkami na temat ich wizji nowoczesnego kształcenia i kompetencji nauczyciela w XXI wieku [11, online].

*

W Internecie znaleźć można inspirujące pomysły, wskazujące sposoby wykorzystania *design thinking* w procesie dydaktyczno-wychowawczym prowadzonym przez polonistę. Pojawiają się propozycje adresowane do młodszych i starszych uczniów, np. stworzenie czegoś, co pomoże Czerwonemu Kapturkowi bezpiecznie przejść przez las, a Jasiowi i Małgosi wydostać się z chatki z piernika, skonstruowanie urządzenia, które pomoże Kubusiowi Puchatkowi w zbieraniu miodu, a panu Hilaremu będzie przypominać, gdzie zostawił okulary [12, s. 51-55] czy opracowanie portretu psychologicznego tytułowej bohaterki dramatu Juliusza Słowackiego *Balladyna* [13, online].

Nauczyciele opisują podejmowane z uczniami działania, np. projekt nagrania przez uczniów filmu zachęcającego do adopcji psa [14, online] albo projekt „Słowa krzywdzą”, promujący odpowiedzialne i mądre posługiwanie się słowami [15, online]. Myślenie projektowe – jak wynika z powyższych przykładów – okazuje się zatem przydatne w procesie wychowawczym, np. podczas podejmowania przez nauczyciela-wychowawcę działań mających na celu integrację zespołu klasowego lub poznanie sytuacji uczniów – obecnie głównie tej związanej z pandemią COVID-19. Na blogu „Inspirownia edukacyjna” został opisany projekt pracy nad grą RPG. W fazie empatyzacji nauczycielka języka polskiego rozmawiała z uczniami, pytając o ich samopoczucie, obawy związane z edukacją w ostatniej klasie szkoły podstawowej oraz wyborem przyszłej szkoły. Nawiązała również do pandemii i zapytała, w jaki sposób przymusowa izolacja podczas nauki zdalnej wpłynęła na ich funkcjonowanie i relacje w grupie. W fazie definiowania problemów określono i nazwano główne problemy, z jakimi aktualnie borykają się uczniowie. W fazie generowania pomysłów z kolei nauczycielka zaproponowała młodym wspólne stworzenie gry RPG jako lekarstwa na poprawę samopoczucie oraz zintegrowania grupy. Następnie rozpoczęła się faza tworzenia prototypów, w której uczniowie w

zespołach opracowywali gry: wybrali motyw przewodni, stworzyli plan krainy, zaprojektowali elementy świata przedstawionego (roślinność, krajobraz, postacie). Czynności te wykonywali pod nadzorem nauczycielki, ale bez jej ingerencji. W ostatniej fazie testowali gry innych zespołów. Następnie każdy z nich opowiedział o sukcesach i porażkach, towarzyszących powstawaniu gry. Zespoły wymieniały się też grami, dzięki czemu uczniowie mogli zagrać stworzonymi przez siebie postaciami.

Nauczycielka zwróciła uwagę na fakt, że zastosowanie metody *design thinking* pozwoliło jej na realizację zarówno celów polonistycznych (tworzenie fabuły, opis przeżyć wewnętrznych, opis postaci, powtórzenie wiadomości o lekturach), jak i wychowawczych (odbudowa relacji po długiej przerwie spowodowanej izolacją). Co ciekawe, jej nastoletni podopieczni uznali, iż przygotowywanie gry jest zdecydowanie ciekawsze niż granie [16, online].

*

Przydatne nauczycielowi literatury i języka polskiego elementy metody *design thinking*, które może z powodzeniem wykorzystywać na swoich lekcjach, to jej techniki i narzędzia. Można wśród nich wymienić burzę mózgów albo sześć kapeluszy myślowych Edwarda de Bono, które są znane i powszechnie stosowane w nauczaniu od wielu lat. Warto jednak wskazać inne pomysły, może nie tak popularne w środowisku edukacyjnym, ale na pewno wspierające uczenie się przez projektowanie. Należą do nich:

1. Persona (Ciastek) – pozwala utożsamić się z potencjalnym użytkownikiem, zrozumieć jego cele i wartości. Powstaje profil osoby lub symbolicznego reprezentanta jakiejś grupy, obejmujący wybrane kategorie, np. wykształcenie, zainteresowania, możliwości i potrzeby, ilość czasu, jakim dysponuje, umiejętności.

2. Filtr pomysłów umożliwia wybranie tych propozycji, idei, które w efekcie końcowym utworzą rozwiązanie.

3. Propozycja wartości służy identyfikacji korzyści (efektów, oczekiwań) odbiorcy produktu.

4. Ścieżka doświadczeń umożliwia rekonstrukcję obrazu sytuacji z punktu widzenia odbiorcy (rozpoznanie trudności i przeszkód, na jakie napotyka, posiadanej przez niego wiedzy, określenie wrażeń i emocji związanych z wykonywaniem danej czynności, analiza usłyszanych na dany temat cytatów, anegdot czy historii z życia wziętych).

5. Mapa empatii umożliwia przeprowadzenie analizy potrzeb odbiorcy (co myśli i czuje, co widzi, co słyszy, co mówi i robi). Wszystkie te obszary wzajemnie się uzupełniają, dając projektantowi możliwość określenia dwu kluczowych aspektów: tego, co sprawia potencjalnemu użytkownikowi radość, co daje mu poczucie szczęścia oraz tego, czego się boi, co go martwi [17, online].

6. Wywiad etnograficzny, czyli niestandardyzowany, nieposiadający żadnej struktury, przypominający rozmowę, podczas którego rozmówca poszukuje informacji na temat terenu swoich badań, którym mogą być: kultura, obyczaje, potrzeby i oczekiwania ludzi [18, online]. Designerzy posługują się też ankietami

rozpoznawczymi, opatrzonymi w dokładną analizą środowiska i potrzeb w kontekście funkcjonalności.

7. *Re-framing the problem* to technika z zakresu programowania neurolingwistycznego, polegająca na nadaniu innych ram określonego zachowaniu. Za jej twórczynię uważana jest Virginia Satir. Istnieją dwa kierunki umożliwiające przeramowanie:

a) zmiana znaczenia danego zachowania, inna jego interpretacja, np. jeśli nauczyciel mówi uczniowi, że byłby w stanie napisać lepsze wypracowanie, uczeń – zazwyczaj uznający, że pedagog jest złośliwy i za dużo wymaga – mógłby inaczej zinterpretować sytuację: nauczycielowi zależy na jego rozwoju intelektualnym i w niego wierzy,

b) zmiana kontekstu: to samo zachowanie i sposób działania w innym kontekście może okazać się przydatne i użyteczne, np. uczeń bardzo nieufny, z którym trudno się porozumieć, może okazać się niezwykle odporny na próby manipulacji podejmowane ze strony rówieśników, nie ulega niewłaściwym wpływom, pozostając sobą w sytuacjach społecznych [19, online].

8. Technika „5 x dlaczego?” służy określeniu źródłowej przyczyny problemu. Podczas jej stosowania pytanie „dlaczego?” powtarzane jest tak często, jak wymaga tego sytuacja. Podczas pracy tą techniką należy skupić się nie na ludziach i ich przewinieniach, ale na powstałych problemach, starając się dociec, jak do nich doszło. Za twórcę 5 Why uważany jest Taiichi Ōno, inżynier, wizjoner i menadżer. Przypuszcza się, że metoda ta powstała podczas jego rozmowy z 3-letnią córką i odnosi się do dziecięcej skłonności, polegającej na zadawaniu wielu pytań [20, online].

9. Mapowanie problemu na osi to technika, która służy jego zwizualizowaniu, wskazaniu obszarów, w których niezbędne są usprawnienia oraz wygenerowanie propozycji działań. Najpierw należy jednak zidentyfikować procesy, potem je pogrupować i uhierarchizować, w końcu zaproponować i wprowadzić zmiany [21, online].

10. Stryboard, tj. opracowywanie prototypów przy pomocy wybranych mediów. Ważne, by projekty przyjęły fizyczną formę, np. rysunków, map mentalnych, modeli kartonowych, komiksów, pokazujących, jak działa concept.

11. Prezentacja, która może przybrać formę klasowej debaty, a jej ważnym elementem jest feedback (np. informacja zwrotna otrzymana bezpośrednio w klasie, podczas zajęć albo pozyskane na klasowym blogu).

12. Notatki wizualne (w postaci map myśli, metryczek tekstów, krzyżówek, komiksów, okienek informacyjnych) oraz służące ich wykonywaniu metody i techniki aktywizujące, np. ranking trójkątny, drzewo decyzyjne, metaplan, dywanik pomysłów, kawałki tortu [22].

Podsumowanie

Główne założenia pracy metodą *design thinking* to kreatywność, uwolnienie potencjału twórczego i myślenie projektowe. Jej stosowanie w procesie dydaktycznym kształtuje szereg umiejętności i kompetencji społecznych, których

nie gwarantują tradycyjne metody nauczania, tj. wzmocnienie mechanizmów komunikacji i dyskusji, umiejętności krytycznej analizy rzeczywistości i wyrażania krytyki w sposób konstruktywny, odwagi w dzieleniu się pomysłami, planowania działań, nawyku testowania wymyślonych rozwiązań, dążenia do ostatecznego rozwiązania w oparciu o szereg prób, testów i iteracji, każdorazowo poprawiających wypracowaną koncepcję, współpracy interdyscyplinarnej.

Warto dodać, że ze względu na to, że *design thinking* jest metodą złożoną i czasochłonną, nie zawsze uda się nauczycielowi zrealizować ją w całości (w rozumieniu przejścia wszystkich pięciu etapów) na lekcjach, dlatego warto uwzględniać w codziennej pracy albo jej elementy, albo też wprowadzić jej założenia do programu zajęć dodatkowych, przeznaczonych dla uczniów szczególnie zainteresowanych wybranymi przedmiotami szkolnymi, które tak licznie prowadzone są w polskich szkołach. Podopieczni mają szansę pracować razem, w odpowiednio urządzonej przestrzeni klasowej, ucząc się prawidłowej komunikacji oraz tworząc nowe jakości, produkty, np. pomoce dydaktyczne w postaci nowych programów, aplikacji, stron internetowych.

Należy zwrócić uwagę na to, że praca metodą myślenia projektowego wymaga elastyczności: poszczególne jego etapy mogą się przenikać, niektóre można pominąć albo skrócić czas ich realizacji, w zależności od potrzeb członków zespołu czy oczekiwań użytkowników.

Dla myślenia projektowego powinno znaleźć się miejsce we współczesnej szkole, tym bardziej, że podejmowane w procesie kreatywnego myślenia aktywności intelektualne i fizyczne można odnaleźć w podstawach programowych nauczania poszczególnych przedmiotów. Należą do nich np. rozwiązywanie problemów, planowanie, tworzenie, klasyfikowanie, analizowanie, hierarchizowanie, dokonywanie wyborów, wypowiedanie się i argumentowanie wypowiedzi, wykonywanie prac plastycznych, sporządzanie kreatywnych notatek. Stosowanie *design thinking* sprawia, że uczniowie stopniowo stają się coraz bardziej samodzielni i odpowiedzialni. Zyskują większą swobodę w kreowaniu i realizacji projektów, nad którymi rzeczywiście chcą pracować, poczucie sprawczości, ponieważ rola nauczyciela podczas pracy tą metodą jest znacznie ograniczona. Mają szansę poczuć, że robią w szkole coś pożytecznego i ciekawego. Wreszcie ich pomysły, spostrzeżenia oraz wnioski mogą być dobrze wykorzystane w edukacji i wychowaniu.

Ponadto uwzględnienie *design thinking* w edukacji sprzyja rozwijaniu u uczniów umiejętności zaliczonych do tzw. kompetencji przyszłości, które okazują się niezbędne do sprawnego funkcjonowania w życiu społeczno-gospodarczym. Według raportu Światowego Forum Ekonomicznego "The Future of Jobs" 2020 do kompetencji przyszłości zaliczane są: myślenie analityczne i innowacyjne, aktywne uczenie się, umiejętność rozwiązywania złożonych problemów, myślenie krytyczne i zdolność analizy, kreatywność, oryginalność, podejmowanie inicjatyw, wreszcie rozumowanie, rozwiązywanie problemów [23, online].

Na gruncie polskim *design thinking* jest metodą dość dobrze opisaną pod

względem teoretycznym. Nadal jednak mało jest przykładów praktycznego jej zastosowania w polonistycznym procesie dydaktyczno-wychowawczym. W publikacjach tradycyjnych i elektronicznych prezentowane są jedynie pojedyncze inicjatywy, których autorzy dzielą się doświadczeniem z innymi nauczycielami. Miejmy nadzieję, że w przyszłości pomysłów na zastosowanie tej ciekawej, modnej, dostosowanej do czasów współczesnych, choć przecież niekoniecznej metody pojawi się znacznie więcej.

Można odnieść wrażenie, że obecnie metoda ta jest dopiero poznawana, testowana, oswojona przez nauczycieli, dostosowywana do warunków szkolnych. Omówienie tematu jej zastosowania w edukacji sprowadza się zatem – ze względu na małą ilość materiału do analizy – jedynie do nakreślenia rodzajów możliwości, jakie rysują się przed nauczycielem chcącym pracować metodą myślenia projektowego. Można do nich zaliczyć:

- samodzielne doksztalcanie się w ramach szkoleń, kursów i webinarów,
- zapoznawanie się z publikacjami w formie tradycyjnej i elektronicznej,
- podpatrywanie pomysłów designerskich, jakimi dzielą się inni pedagodzy na blogach, w mediach społecznościowych albo na portalach internetowych,
- stopniowe wprowadzanie do codziennej pracy dydaktyczno-wychowawczej technik i narzędzi projektowych,
- podejmowanie prób przeprowadzania projektów i dzielenie się swoimi doświadczeniami.

Bibliografia

1. L. Kwiecieński, *Design thinking – behawioralny aspekt kreowania przedsiębiorczości*, „Horyzonty Wychowania” 2016, Vol. 15, No. 34, s. 123.
2. *Co to jest design thinking?*, <http://designthinking.pl/co-to-jest-design-thinking/>, dostęp: 30.05.2019.
3. *d.school: Instytut Designu na Uniwersytecie Stanforda*, <http://designthinking.pl/d-school-instytut-designu-na-universytecie-stanforda/>, dostęp: 30.05.2019.
4. J. Helman, M. Rosienkiewicz, *Design thinking jako koncepcja pobudzania innowacji*, http://www.ptzp.org.pl/files/konferencje/kzz/artyk_pdf_2016/T1/t1_0062.pdf, dostęp: 31.05.2019.
5. A. Kubala-Kulpińska, *Szkola miejscem projektowego myślenia*, <https://www.glospedagogiczny.pl/artykul/szkola-miejscem-projektowego-myslenia>, dostęp: 07.02.2022.
6. *Design thinking – empatia, klientocentryzm, zdrowy rozsądek... pokonuj problemy myśląc rozwiązaniami*, <https://tleader.pl/design-thinking-empatia-klientocentryzm-zdrowy-rozsadek-pokonuj-problemy-myslac-rozwiazaniami/>, dostęp: 30.10.2021.
7. *d.school: Instytut Designu na Uniwersytecie Stanforda*, <http://designthinking.pl/d-school-instytut-designu-na-universytecie-stanforda/>, dostęp: 30.05.2019.
8. E. Kołowacik, M. Zmijaska, *Myślenie Projektowe (Design Thinking) z Klasą*, <https://www.szkolazklasa.org.pl/materialy/design-thinking-edukacji/>, dostęp: 07.02.2022.
9. Tamże.
10. A. Pacewicz, M. Puciłowska, *Jak wykorzystać design thinking w zdalnym nauczaniu*, <https://www.szkolazklasa.org.pl/jak-wykorzystac-design-thinking-w-zdalnym-nauczaniu/>, dostęp: 07.02.2022.
11. *Design thinking w demaskowaniu tajemnic współczesnej szkoły*, <https://aniolkibezcharliego.pl/design-thinking-w-demaskowaniu-tajemnic-wspolczesnej-szkoly/>, dostęp: 07.02.2022.
12. A. Krawczyk, *Myślenie projektowe dla najmłodszych*, Warszawa 2019, *Publikacja*

online współfinansowana przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa na lata 2014–2020 w obrębie projektów „Zaprogramuj przyszłość”.

13. M. Krajewska, *Balladyna w wersji design thinking*, <https://lekcjeszyteniamiare.blogspot.com/search?updated-max=2021-05-07T20:51:00%2B02:00&max-results=7>, dostęp: 08.02.2022.

14. I. Bartol, *Design thinking w edukacji. Realizujemy projekt filmowy*, <https://www.polskizklasa.pl/design-thinking-w-edukacji-realizujemy-projekt-filmowy/>, dostęp: 07.02.2022.

15. W. Mitulska, *Design thinking w szkole*, <https://edunews.pl/narzedzia-i-projekty/narzedzia-edukacyjne/4704-design-thinking-w-szkole>, dostęp: 07.02.2022.

16. *Design thinking w szkole, czyli o tworzeniu gry RPG na języku polskim*, <https://inspirowniaedukacyjna.blogspot.com/2020/09/design-thinking-w-szkole-czyli-o.html>, dostęp: 08.12.2021.

17. *Mapa empatii – kluczowe narzędzie obserwacji w pierwszym etapie metody design thinking*, <https://tleader.pl/mapa-empatii-kluczowe-narzedzie-obszerwacji-w-pierwszym-etapie-metody-design-thinking/>, dostęp: 31.05.2019.

18. *Wywiad etnograficzny*, <http://stareaneksy.pwn.pl/pedagogika/index.php?id=217&od=12>, dostęp: 31.05.2019.

19. *Przeramowanie (Reframing)*, <http://www.technikinlp.pl/nlp-przeramowanie.html>, dostęp: 21.10.2021.

20. *Why – dzieciennie prosta metoda do rozwiązywania problemów dorosłych*, <http://inzynerjakosci.pl/2017/11/5-why-opis-przyklad-darmowy-formularz/>, dostęp: 30.05.2019; *Metoda 5 Why – jak działa oraz dlaczego warto ją stosować?*, <https://leanbooks.pl/a12,metoda-5-why-jak-dziala-oraz-dlaczego-warto-ja-stosowac.html>, dostęp: 21.10.2021.

21. *Mapa procesu*, <https://problemsolving.lynsky.pl/baza-wiedzy-artykuly/design-thinking/8-baza-wiedzy>, dostęp: 21.10.2021.

22. B. Kubiczek, *Metody aktywizujące. Jak nauczyć uczniów uczenia się?*, Opole 2007.

23. *Jak rozwijać kompetencje przyszłości u uczniów?*, <https://photon.education.pl/jak-rozwijac-kompetencje-przyszlosci-uczniow/>, dostęp: 25.10.2021.

ЗМІШАНА ФОРМА НАВЧАННЯ В РЕАЛІЯХ СЬОГОДЕННЯ

Абатуров Олександр Євгенійович,
завідувач кафедри педіатрії І та медичної генетики,
д.мед.н., Заслужений діяч науки і техніки України, професор
Дніпровського державного медичного університету
Нікуліна Анна Олексіївна,
к.мед.н., доцент кафедри педіатрії І та медичної
генетики Дніпровського державного медичного університету,
anna.nikulina.201381@gmail.com

Резюме

У цьому літературному огляді представлені особливості реалізації змішаної форми навчання здобувачів вищої медичної освіти в умовах реалій сучасного сьогодення. Приведені дані стосовно основних типів очних та заочних інтерактивних навчальних заходів, їх сутність, переваги та недоліки.

Ключові слова: змішане навчання, інтерактивне навчання, здобувачі вищої медичної освіти, формування компетентностей

Вступ

Підвищення професійного рівня формування компетентностей, підготовка здобувачів вищої медичної освіти до об'єктивного структурованого практичного (клінічного) іспиту в складних умовах функціонування системи охорони здоров'я є актуальними питаннями сучасної вищої медичної освіти [3]. Змішана форма освітнього процесу передбачає поєднання синхронної та асинхронної взаємодії суб'єктів навчання з наявністю навчальної платформи з чіткою системою управління навчанням (як-от CampusCruiser LMS, Desire2Learn, Blackboard, WebCT, Moodle, Sakai), що повинна містити: навчальний контент, менеджмент процесу освіти, затвержені критерії оцінювання, інструменти взаємодії між суб'єктами освітнього процесу, диференційовані формати обміну даними, україномовний інтерфейс [2].

Основні принципи організації очних та заочних навчальних заходів

Очний навчальний захід передбачає особисту участь здобувача вищої освіти в освітній події у місці її проведення або дистанційну участь в режимі реального часу з використанням електронних засобів зв'язку.

Вебінар – це провідна дистанційна форма очного навчального процесу з інтерактивною навчальною презентацією, дозволяє імітувати навчання «обличчя до обличчя», створює достатню інформаційну насиченість, темп й активність усіх суб'єктів навчального процесу, задовольняючи інструментальну (відтворення професійних компетенцій), інтерактивну (комунікативна взаємодія), презентаційну потреби. Форми вебінарів

можуть бути представлені за рахунок лекцій, семінарів, практичних занять, тренінгів, підсумкового захисту проектів, конференцій, ворк-шопів, кейсів, ділових та рольових ігор [4]. Дидактичні можливості вебінару: керування обміном повідомлень та делегування права на модерацію заходу; використання віртуальної дошки; демонстрація робочого стола; опитування; тестування. Позитивні наслідки проведення вебінарських занять - можливість запису з подальшим відтворенням, нівелювання суб'єктивного ставлення викладача до оцінювання та механічної перевірки тестових відповідей, широта інтерактивного залучення.

До недоліків використання вебінарських занять відноситься: 1). Психологічний (відсутність емоційного контакту та опосередкованість комунікації за допомогою гаджетів; 2). Методичний (вмотивованість до опанування різних форм вебінарів, необхідність відтворення стандартизованих клінічних ситуацій та розробка технологічних карт); 3). Технічний (відсутність якісного мережевого зв'язку); 4). Програмний (відсутність оптимальних серверів) [2].

Відеоконференція (веб-форум) – в порівнянні з вебінаром, передбачає активну взаємодію учасників дистанційного навчання у вигляді формування «запитань-відповідей».

Е-навчання – відбувається не в режимі реального часу з метою доступу до навчальних матеріалів у зручний час, з використанням електронних технологій.

Методологія проведення інтерактивних занять при змішаній формі навчання

Види інтерактивних заходів при змішаній формі навчання до дипломного та післядипломного рівнів також представлені у вигляді майстер-класів, семінарів, симуляційних тренінгів чи тренінгів з опанування практичними навичками, участі у студентських науково-практичних конференціях (у тому числі симпозіумах, конгресах та з'їздах молодих вчених).

Майстер-класи – представлення і демонстрація певних методів, технологій діагностики та лікування з метою підвищення професійного рівня та обміну передовим досвідом учасників, залучення до новітніх галузей знань з метою вдосконалення практичних навичок для тих, хто вже досягнув достатнього рівня професіоналізму (як-от, отримав кваліфікацію лікар).

Тренінги – це метод оволодіння учасниками нових професійних знань та практичних навичок як з окремих розділів предмету, так із актуальних питань організації медичної допомоги в цілому у студентських групах до 20 осіб, які є активними учасниками тренінгового процесу. Метою тренінгів є отримання знань, формування компетентностей (за рахунок вербалізації, візуалізації, практичного опрацювання згідно наданих алгоритмів) та впровадження соціального контексту (самосприйняття, уявлення унікальної місії лікаря, професійного середовища, в якому відбувається рівна взаємодія

медичного працівника та пацієнта з урахуванням етико-деонтологічних засад, принципів академічної доброчесності) [1].

Ворк-шоупи – це найбільш ефективний різновид активного набуття професійних навиків серед здобувачів вищої медичної освіти, коли на відміну від тренінгів (коли студенти отримують від викладачів готові рішення), учасники ворк-шоупу самостійно знаходять оптимальні здобутки під час колективної співпраці під керівництвом модератора, який надає теоретичний матеріал, активізує групу в процесі пошуку рішень.

Симуляційні тренінги – отримання кожним студентом, за особистої присутності, в малих підгрупах (кількістю 4-6 осіб) практичних компетентностей певного рівня згідно стандартизованих протоколів-сценаріїв в умовах штучного професійного середовища (станції або стандартизовано обладнаного, згідно з технологічним паспортом, місця) для забезпечення взаємної безпеки, як пацієнтів, так і медичних працівників.

Фахова (тематична) школа – навчання з актуальних питань відповідного предмету або проблеми, що поєднує в собі навчання у великих групах з наданням лекцій з послідуючим проведенням семінарів у малих підгрупах з 10-12 осіб.

Наукова конференція (теоретична, практична, технічна, дослідницька) – захід, що займає проміжне положення між семінаром та конгресом, на якому відбувається пленарне засідання, а також робота в секціях з презентацією та обговоренням студентських науково-дослідних робіт, що передбачає підготовчий етап з формування інформаційних листів, зібрання доповідей та тез з послідуючою публікацією матеріалів конференції. Науково-практична конференція має на меті обговорення актуальних питань медичної науки та практики, рекомендацій з їх вирішення.

Конгрес – різновид організації студентської наукової діяльності у вигляді очних зборів або наради з широким представництвом медичної та наукової спільноти молодих вчених на національному рівні за участю міжнародних спікерів.

Симпозіум – заходи для фахівців одного профілю з уже відомого (актуального) наукового питання, що обговорюється на міжрегіональному рівні з певною періодичністю.

З'їзд – очні збори обраних представників (делегатів) певного вищого навчального закладу або професійної спільноти з метою вирішення питань конкретного напрямку.

Висновок

Змішана форма навчання є дієвим засобом подолання протиріч між особистісно-орієнтовною формою навчання в класичній моделі освіти й безособистісною мовною формою передачі інформації, але не знань при електронній формі освіти. Найбільш дієвим фактором успішності змішаного навчання є готовність викладачів адаптуватись до нових умов сьогодення, форм та методів навчання, асоціювати синхронний та

асинхронний види взаємодії, персоніфікувати навчання та забезпечувати ефективну комунікацію між всіма здобувачами освітнього процесу.

Список використаних джерел:

1. Абатуров О.С., Нікуліна А.О. Академічна доброчесність – основна інституційна цінність. Академічна доброчесність: виклики сучасності /Збірник наукових есе учасників дистанційного етапу наукового стажування для освітян (Республіка Польща). – Варшава: 2019. – 171 с., с 117-123.
2. Ковальчук В.І. Синхронне та асинхронне навчання, як стратегія сучасної освіти. Зб. наук. праць міжнар. наук.-практ. конф. - 23-24 листопада 2017 р. – Київ: Мільнімум, 2017:119–120.
3. Наказ № 419 Про затвердження Порядку, умов та строків розроблення і проведення єдиного державного кваліфікаційного іспиту та критеріїв оцінювання результатів від 19.02.2019 р. – Київ.
4. Abaturov A.E., Nikulina A.A. The business game is a process of modeling real practical activities and a means of developing students; creative abilities // Scientific achievements of modern society. Abstracts of the 4th International scientific and practical conference. Cognum Publishing House. Liverpool, United Kingdom. 2019. Pp. 613-624.

ЦІЛЕПОКЛАДАННЯ – СИСТЕМОУТВОРЮВАЛЬНИЙ СКЛАДНИК СУЧАСНОГО СИЛАБУСУ ДИСЦИПЛІНИ (НА ПРИКЛАДІ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ БІОЛОГІЇ)

Цуруль Ольга Анатоліївна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

olgatsurul@ukr.net

Реалізація індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів передбачає розроблення силабусів освітніх компонентів. При цьому, як показує практика, в умовах великого розмаїття підходів до формування їх структури та змісту обов'язковим, системоутворювальний складником сучасних силабусів є цілепокладання. Розглянемо особливості означеного складника на прикладі силабусу нормативної навчальної дисципліни «Методика навчання біології» для студентів спеціальності 014.05 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини) освітнього рівня «Бакалавр», упровадженого у НПУ імені М. П. Драгоманова [11]. Навчальна дисципліна «Методика навчання біології» спрямована на формування у здобувачів вищої освіти як загальних, так і фахових компетентностей для забезпечення освітнього процесу з біології у ЗЗСО. Основними завданнями вивчення дисципліни є формування готовності до реалізації завдань шкільної біологічної освіти та виховання, формування професійно-методичних умінь, опанування методикою організації освітнього процесу з біології в базовій школі

[2]. В основу розробки силабусу покладено зміст авторського комплексу навчально-методичного забезпечення з дисципліни «Методика навчання біології» [1, 3 – 10, 12]. Проектування освітнього процесу здійснено на засадах компетентнісного підходу, а структурування і побудова – на основі модульного принципу (табл.1).

Таблиця 1

**Цілепокладання з методики навчання біології (фрагмент):
Модуль 1. Предмет методики навчання біології. Закономірності
засвоєння змісту навчального предмета «Біологія»**

Тема	Результати навчання	
	Знати	Уміти
1.Методика навчання біології як галузь педагогічної науки	– місце і роль методики навчання біології у системі професійної підготовки майбутніх учителів біології; загальні науково-теоретичні засади вивчення шкільного курсу біології; – методи педагогічних наукових досліджень	– орієнтуватись в сучасному інформаційно-освітньому просторі та створювати особистісно-орієнтоване і розвивальне середовище для учнів; – планувати та проводити методичні дослідження
2. Історія розвитку та становлення методики навчання біології	внесок у формування та розвиток природознавчих методичних ідей педагогів-методистів в історичній ретроспективі	використовувати надбання етнопедагогіки та ідеї вчених-методистів у сучасному освітньому процесі з біології
3. Цілі та завдання шкільної біологічної освіти	мету та завдання шкільної біологічної освіти на сучасному етапі розвитку національної школи;	планувати та забезпечувати поетапну реалізацію завдань шкільної біологічної освіти в контексті формування ключових компетентностей;
4. Зміст шкільної біологічної освіти	функції та компоненти змісту шкільної біологічної освіти; провідні методичні підходи формування та реалізації змісту шкільної біологічної освіти; структуру та зміст чинних навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників з біології;	аналізувати нормативні документи, що регламентують зміст шкільної біологічної освіти; конструювати зміст навчального матеріалу відповідно до мети та завдань біологічної освіти; використовувати в освітньому процесі методологічні, історико-наукові знання та надбання етнопедагогіки

5. Формування і розвиток біологічних понять	сутність категорії «поняття» як основного елементу наукових знань; систему наукових понять навчального предмета «Біологія»; методичні особливості процесу формування та розвитку в учнів біологічних понять	планувати освітній процес з біології на основі розгортання системи наукових понять; добирати оптимальні методи, методичні прийоми та засоби формування в учнів біологічних понять
6. Формування умінь та навичок учнів у процесі навчання біології	систему умінь та навичок навчального предмета «Біологія»; методичні особливості процесу формування та розвитку в учнів умінь та навичок у процесі вивчення біології	добирати оптимальні методи, методичні прийоми та засоби розвитку в учнів умінь та навичок
7. Виховання учнів засобами навчального предмета «Біологія»	шляхи реалізації виховних завдань у процесі вивчення навчального предмета «Біологія»	добирати оптимальні форми, методи та засоби реалізації виховних завдань у процесі вивчення біології

Список використаних джерел:

1. Кoberнік С.Г. Наукове обґрунтування та проектування самостійної роботи студентів з методичних дисциплін природничого профілю в умовах кредитно-модульної системи навчання / С.Г. Кoberнік, О.А. Цуруль // Зб. наук. праць Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка. Серія 5. Педагогічні науки. - Глухів: ГНПУ, 2010. – Вип. 15. – С. 333-338.
2. Методика навчання біології. Програма навчальної дисципліни для підготовки фахівців ОКР «Бакалавр» напрямку 6.040102 Біологія у ВНЗ III-IV рівнів акредитації МОН України / автори-укладачі: І. В. Мороз, А. В. Степанюк, Н. Й. Міщук, Г. Я. Жирська, Л. С. Барна, О. Д. Гончар, О.А. Цуруль – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – 28 с.
3. Мороз І.В. Методика навчання біології. Практикум / Мороз І.В., Гончар А.Д., Буяло Т.Є., Цуруль О.А., Фруктова Я.С. / За ред. І.В. Мороза. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. – 90 с.
4. Мороз І.В. Методика навчання біології та природознавства. Практикум. Для студ. вищих пед. навчальних закладів біол. спец. / Мороз І.В., Гончар А.Д., Буяло Т.Є., Цуруль О.А., Фруктова Я.С. / За ред. І.В. Мороза. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. – 143 с.
5. Самостійна робота студентів з методик навчання природничих дисциплін: теорія та практика: монографія / С.Г. Кoberнік, І.В. Мороз, О.А. Цуруль та ін. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – 315 с.
6. Хрестоматія з методики навчання біології. Для студ. біол. спец. вищих пед. навчальних закл. / Автор-укладач О.А. Цуруль. - К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. - 309 с.
7. Цуруль О.А. Дистанційний курс «Методика навчання біології»: досвід розробки та впровадження / О.А. Цуруль // Зб. наук. праць Тернопільського НПУ ім. Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. – Т.: ТНПУ ім. Володимира Гнатюка, 2017. – Вип. 1. – С. 167-177.
8. Цуруль О.А. Збірник завдань для самостійної роботи студентів з методики навчання біології: метод. пос. / О.А. Цуруль. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. – 61 с.
9. Цуруль О.А. Тестові завдання з методики навчання біології: навч. пос. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. – 127 с.
10. Цуруль О.А. Тестові завдання з методики навчання біології: навч. пос.– К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. – 127 с.
11. Цуруль О. Методика навчання біології. Силабус нормативної навчальної

дисципліни для студентів спеціальності 014.05 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини) освітнього рівня бакалавр. – К: НПУ імені М.П. Драгоманова (2021). URL: <https://bit.ly/2ZBLnMk>

12. Цуруль О.А. Формування в учнів 6-7 класів біологічних понять про надорганізмові рівні організації: Автореф.дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / НПУ ім. М.П. Драгоманова. – К., 2003. – 21 с.

ЛІДЕРСЬКА КОМПЕТЕНЦІЯ ЯК ОДНА ІЗ SOFT SKILLS («М'ЯКІ НАВИЧКИ») СТУДЕНТА-ФАХІВЦЯ ХХІ СТОЛІТТЯ

Жукова Анна Робертівна

заступник директора з виховної роботи,

Львівський коледж транспортної інфраструктури

аспірантка Педагогічного факультету

Львівського національного університету імені Івана Франка

annetta000@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7292-1605>

В умовах сьогодення надзвичайно актуальною стає проблема лідерства, адже саме від лідерської компетенції залежить успіх молодої людини в майбутньому, результативність її професійної діяльності та становлення її як особистості. Сучасне суспільство потребує лідерів, які володіють яскраво вираженими організаторськими компетенціями й внутрішнім прагненням до соціальної активності, які спроможні об'єднати навколо себе людей для досягнення поставлених цілей, готові до тривалої та напруженої роботи заради створення сприятливих умов для подальшого розвитку. Для того, аби краще зрозуміти суть проблеми лідерства та формування лідерської компетенції як однієї із softskills-компетенції, варто, на наш погляд, поглянути на цю проблему із точки зору її історичного розвитку та становлення у науці.

Як вітчизняні, так і зарубіжні науковці активно працюють над дослідженням лідерства та присвячують свої праці цій проблемі. Так, вивчення феномена лідерства знайшло відображення в роботах Г.М. Андрєєвої, Р.Л. Кричевського, С.А. Калашникової, В.Р. Міляєвої, Л.І. Уманського, О.В. Євтіхова, С.Р. Кові, Е. Берна, П.У. Бендера, Е. Хеллмана, М. Дж. Максвелла, Ф.О. Хессельбайн, Д. Гоулман, А. Менегеттіта багатьох інших.

Насамперед слід зазначити, що лідерство за своєю природою є водночас результатом об'єктивних та суб'єктивних факторів. Природа лідерства своїм корінням сягає у далеке минуле, з огляду на те, що історія людства завжди розглядалася як результат діяльності видатних

особистостей. Природа лідерства, як і загалом людське суспільство, завжди були міцно пов'язані з організацією певної групи людей, формуванням та структуруванням властивих їм інститутів влади. Історично організовані групи людей традиційно поділялися на дві складові – меншість, яка правила та більшість, яка підкорялася. Цей принцип поділу, найпевніше, був основним для існування інституту панування у суспільстві.

Осмислення лідерства як явища соціального життя розпочалося ще з роздумів стародавніх мислителів про природу та втілення влади. Згадки цієї теми можемо знайти у роботах різних ораторів та філософів, зокрема Платона, Ніцше, Макіавеллі, Гегеля та багатьох інших. Спершу лідерство розглядали із точки зору політичного або духовного аспекту. Найбільш перспективну типологію лідерства висунув Лао-Цзи, який вважав, що найкращим вождем є той, якого «народ не помічає», на другому місці є той, якого «народ обожає», на третьому місці – той, якого «народ боїться», а на останньому місці знаходиться той, кого «ненавидять» [7].

Наголосимо, що одне з найперших та найоригінальніших філософських трактувань лідерства запропонував відомий італійський філософ XVI ст. Ніколо Макіавеллі. У праці «Можновладець», що датується 1513 роком, мислитель описав різні форми правління, а центральним об'єктом його дослідження являється особистість правителя [11].

Щодо поняття «лідер», то відомо, що термін «лідер» з'явився в Англії у XVIII столітті. У перекладі з англійської мови дієслово «lead» означає «керувати», «вести», «очоловати», а від нього утворилося слово «leader», що перекладається як «керівник» або «ведучий». Згідно з Оксфордським словником [21], термін «лідер» появився у XVIII столітті та застосовувався для позначення «авторитетного члена суспільної організації, будь-якої соціальної групи, особистісний вплив якого дозволяє йому відігравати істотну роль у соціальних процесах і ситуаціях, урегулюванні взаємовідносин у колективі, групі, суспільстві; особа, яка має вплив на інших з метою інтеграції спільної діяльності, що спрямована на задоволення інтересів даного суспільства» [17].

Грунтовне дослідження проблеми лідерства почалося на початку XX ст. та набуло міждисциплінарного характеру, адже цю проблему почали досліджувати в соціології, політології, психології, менеджменті тощо. Зокрема, у 30-тих роках XX ст. проблема лідерства досліджувалася й в американській соціальній психології [8, с. 176]. Традиційне розуміння лідерства було закладено дослідниками психоаналітичного підходу та розпочинається з вчень З. Фрейда, з його концепції ідентифікації та трирівневої структури особистості. Прибічники цієї теорії вважали, що взаємини між людьми завжди стосуються області усвідомлення їхнього «его-ідеалу», а в наслідок цього люди ідентифікують себе з іншими.

Цікаві погляди на феномен лідерства продемонстрували прибічники теорії лідерських ролей. Так, Ф.-Ф. Бейлс висловив думку про те, що лідерство становить собою особливі ролі, яких виділяють дві. Перша роль

– це роль професіонала, яка пов'язана з генерацією пропозицій та ідей для розв'язання поставленої проблеми, а друга роль – це роль соціально-емоційного спеціаліста, що пов'язана із встановленням у групі належного психологічного клімату й розв'язанням проблем людських стосунків.

Прихильники «теорії рис» або «харизматичної теорії», зокрема, Е. Кац, М. Вебер, В. Бинхам, Л. Бернард, К. Берд, стверджували, що людина стає лідером завдяки певним психологічним властивостям або рисам та якостям. Вчений М. Вебер наголошував, що поняття «харизма» застосовується до певної якості особистості індивіда, завдяки якій він відрізняється від інших людей та сприймається як володар надлюдських, надприродних або виняткових здібностей [2].

У межах «теорії рис» лідер досліджується через призму декількох факторів, серед яких «досягнення», «здібності», «статус», «відповідальність», «ситуативні риси особистості». Крім того, за цією теорією, риси лідерства є спадковими, а тому лідерство являється не результатом соціальних відносин у групі, а вродженим стереотипом поведінки. Дослідник К. Берд виокремив 79 «лідерських рис», проте вони не утворили єдиний стабільний комплекс рис лідера, адже при опитуванні дві третини цього переліку рис були названі один раз, п'ята частина – двічі, а двадцятьа частина була названа чотири рази. З огляду на це, вчений прийшов до висновку, що зрідка вдається знайти подібність та збіг лідерських рис у лідерів [14, с. 260].

Слід зазначити, що «теорія рис» не враховувала тієї важливої обставини, що саме лідерство та виконання його функцій дає змогу та безпосередньо формує необхідні якості у суб'єкта лідерських процесів. Через це, якщо людина протягом довгого проміжку часу виконує цю роль, то відбувається привласнення нормативної вимоги ролі, що тягне за собою закріплення рис особистості, а також сприяє ефективному виконанню цієї ролі. Приміром, наполегливість та впевненість у собі, які лідер проявляє у процесі керування людьми, формують та закріплюють у нього ці якості, а те, що було раніше його соціальною роллю, стає складовою його «Я» [19].

Таким чином, криза «теорії рис» спричинює те, що вчені переміщують свою увагу на інші фактори, що позитивно впливають на лідерські процеси та детермінують їх. Так, Р. Стогділл висунув гіпотезу, що лідером стає людина не з огляду на свої риси, а з огляду на ситуацію. Таким чином, виникла «ситуаційна теорія» лідерства. Прибічники цієї теорії, Т. Мітчел, Ф. Фідлер, К. Бланшар, Р. Хаус, стверджували, що ефективність лідерства визначається особливостями його поведінки та відповідністю якостей лідера у ситуації [24]. Відповідно до положень теорії Ф. Фідлера, лідерів можливо поділити на два типи: перший тип – лідери, які орієнтовані на задачу, а другий – лідери, які орієнтовані на взаємовідносини.

Основа ситуаційної теорії Ф. Фідлера полягає у твердженні, що жоден з цих двох типів лідерів не являється більш ефективним, ніж інший поза обставинами. Все прямо пропорційно характеру ситуації, а саме

тому, який є ступінь контролю лідера і його впливу серед членів групи. У ситуації «високого контролю» лідер має чудові міжособистісні взаємини з членами групи, його положення у групі однозначно вважається панівним та впливовим, а робота, яку виконує група являється чітко визначеною та добре структурованою. Відповідно, у ситуації «низького контролю» спостерігається протилежне – лідер має погані відносини з підлеглими, а робота, яку повинна виконувати група, визначена нечітко [14, с. 260].

Разом із теорією ситуаційного лідерства появляється новий напрямок у розробці проблем лідерства, а саме – «лідерство як функція групи». Прихильники цієї теорії, Д. Креч, Р. Крачфілд та Т. Ньюком, висловили думку про те, що лідерство являється результатом внутрішньо групового розвитку, вся група бере безпосередню участь у цьому процесі, а лідер виступає особою, яка володіє найвищим статусом у групі й найкраще дотримується норм цієї групи [23].

Новий етап дослідження феномена лідерства розпочався у кінці 70 – початку 80-х рр. ХХ століття, коли почали розвиватися ціннісні концепції лідерства. Головними характеристиками цих концепцій були: безперервне самовдосконалення особистості лідера, довірливі, партнерські відносини з послідовниками, втягнення послідовників у процес прийняття рішень та наділення їх владою, а також мотивація всіх учасників управлінського процесу до проявів та розвитку лідерських якостей [1, с. 245].

У 90-х роках ХХ століття були надруковані праці Г. Фейєрхольма «Лідерство, яке базується на цінностях» та робота Т. Кучмарського «Інновації: стратегії лідерства з метою конкурентоздатності». У цих працях дослідники спробували здійснити філософський вимір концепції ціннісного лідерства, у них виокремлюються головні принципи філософії ціннісного лідерства та формується набір якостей, що здійснюють вплив на взаємовідносини між лідером і послідовниками [1, с. 245].

На початку ХХІ століття виникли нові концептуальні підходи у дослідженні проблеми лідерства. У межах нової парадигми, яка погоджується з теорією хаосу, вважається, що ми живемо у світі невизначеності та випадковостей, а, на перший погляд незначні події спроможні викликати досить значні та далекоглядні наслідки. З огляду на це, лідери повинні визнавати неминучість криз і змін, а також шукати в них джерело самонавчання та енергії. Окрім того, вони повинні бути ініціаторами змін та йти вперед [1, с. 246].

Як свідчить досвід розвинених зарубіжних країн, процеси набуття, розвитку та формування у молоді лідерських якостей мають будуватися із врахуванням низки наукових підходів, зокрема ситуаційного, поведінкового, процесного, системного та інтегрованого [20; 13], адже вони дають змогу сформулювати уяву про безперервність, багатоаспектність, глибину та цілісність знань у сфері майбутньої професійної діяльності, в також дають можливість врахувати численні зв'язки в процесі інтеграції при формуванні лідерських якостей.

Слід зазначити, що проблема лідерства була поставлена та постійно розроблялася й вітчизняними вченими ще у 20-30-х роках ХХ століття. Так, різні сторони цієї проблеми віддзеркалені у працях таких вітчизняних дослідників, як Т.В. Волосюк, С. Калашникова, Н. Гончарук, Е. Макаренко, В. Міляєва, І. Ібрагімова, М. Пірен, Л.М. Сергеева, А. Михненко та ін. [15, с. 135].

Т.В. Волосюк висловлює думку про те, що лідерство – це реалізація організаційного керівництва, що є об'єднаним втіленням реальних подій та особистих якостей. Це здатність здійснювати вплив на групи та на окремих осіб, скеровуючи їх зусилля у напрямі досягнення певних цілей, тобто забезпечувати ефективну взаємодію членів групи [4, с. 126].

Відповідно до визначення Л.М. Сергеевої, лідерство полягає в умінні пробудити в людях мрію, до якої вони будуть крок за кроком наближатися. Це можливість впливу на людей та спрямування їх діяльності на досягнення цілей певної організації, підприємства чи команди [18, с. 12].

С. Калашникова та В. Міляєва вважають, що лідерство є одночасно динамічним процесом впливу та статичним положенням, яке базується на прояві лідерських якостей особистості. За такої умови наявність статичного аспекту генерує процесний аспект лідерства [6, с. 56-61]. Дослідниці розглядають лідерство, як провідне положення особистості чи соціального утворення, яке обумовлене наявністю лідерських якостей, що зумовлюють ефективну та якісну діяльність, а також, як процесу здійснення впливу особистості або соціального утворення на власну діяльність чи діяльність інших на основі особистих якостей.

Дослідник В.І. Зверев вважає, що лідерство є здатністю впливати на окремі особистості й групи, спрямовуючи при цьому їх зусилля на досягнення цілей організації різними засобами [5, с. 142].

Дослідженням проблеми лідерства велику увагу приділяють й російські вчені. Зокрема, О. Леонтєв розробив діяльнісний підхід, який виділяє такі внутрішні характеристики групи як задачі, цілі, склад групи та наголошує на тому, хто стане лідером і який стиль лідера виявиться найефективнішим. Б.Д. Паригін вважав, що лідерство за своєю природою являється результатом як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів. До об'єктивних факторів належать цілі, інтереси та потреби групи у конкретній ситуації, а до суб'єктивних – індивідуально-типологічні особливості лідера як ініціатора та організатора групової діяльності [16].

Отже, можемо підсумувати, що актуальність проблеми лідерства, а також виокремлення лідерської компетенції як «м'якої навички» помітно зростає у сучасному суспільстві, адже вона є ключовою для досягнення ефективної діяльності будь-якої організації, колективу, групи та конкретної особистості. Якщо немає ефективного лідера, який здатен захопити, позитивно вплинути та повести за собою інших, тим самим досягаючи позитивного кінцевого результату, то неможливо ефективно виконувати функції контролю, планування, мотивації та організації. Справжні лідери,

які здатні задавати правильний напрям роботи, забезпечувати злагоджену колективну діяльність, спонукати людей цілком віддаватися своїй роботі та працювати на максимум, завжди потрібні у всіх сферах та галузях життя.

Окрім того, лідерська компетенція, softskills, є надзвичайно важливою для професійної освіти. Сьогодні майбутні спеціалістам недостатньо володіти лише розвиненими професійними знаннями, вміннями та якостями, але їй необхідно мати розвинені лідерські компетенції та якості, які дозволяють швидко пристосовуватися до навколишніх змін, знаходити правильні рішення у різноманітних складних ситуаціях, бути впевненим у собі, наполегливим та рішучим. З огляду на те, що основною метою професійної освіти була і є на цей момент, підготовка кваліфікованих працівників відповідного рівня і профілю, які будуть конкурентоспроможними на ринку праці, компетентними, відповідальними, здатними ефективно працювати за спеціальністю на рівні міжнародних стандартів, готовими до постійного професійного розвитку, соціальної та професійної мобільності, то лідерська компетенція є однією з ключових аспектів навчання молодих спеціалістів.

Лідерські компетенції, на наше переконання, дають змогу сучасним фахівцям успішно реалізувати творчий потенціал у практичній діяльності. Ми погоджуємося із дослідниками Н. Лебідь, Ю. Бреус, В. Міляєвою та вважаємо, що до головних лідерських компетенцій особистості належать орієнтація на результат, аналітичне мислення, ефективна комунікація та емоційний інтелект. Однак, для того, аби правильно розуміти суть лідерства, його головні ознаки, принципи та характеристики, необхідно володіти знаннями щодо його історичного розвитку, процесу становлення та формування. Саме ці знання допоможуть наблизитися до системного розуміння феномену лідерства, а також сприятимуть формуванню лідерської компетенції у майбутніх спеціалістів різних галузей. Перспективи подальших розвідок у даному напрямі полягають у дослідженні лідерства з точки зору різних наук у історичній ретроспективі.

Список використаної літератури:

1. Буяк Б. Феномен лідерства в історико-філософській ретроспективі. *The Journal of Humanities*. 2015. № 36. С. 238-253.
2. Волобуева М. М. Философия харизматического лидерства и ее имплицированность в поле гуманитарного знания. *Философия*. 2003. Т. 35. Вып. 1. С. 69-73.
3. Волківська Д. А. Сучасні підходи до визначення лідерства. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер. : Педагогічні науки*. 2014. Вип. 115.С. 45-47. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VchdpuP_2014_115_14.pdf (дата звернення: 21.01.2022).
4. Волосюк Т.В. Роль лідерської компетенції у формуванні професійного іміджу студентів в умовах ВНЗ. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Сер.: Педагогічні науки*. 2015. № 27. С. 126-131.
5. Зверев В. І. Як зробити керування школою успішним. Харків: Ранок, 2007. 160 с.
6. Калашникова С. А., Міляєва В. Р. Діагностика лідерського потенціалу майбутніх керівників навчальних закладів у процесі професійної підготовки. *Вища освіта України*. № 1. Додаток 1: Наука і вища освіта. К., 2014. С. 56-61.
7. Клейменова А. Е. Историческое развитие изучения феномена лидерства. *Аналитика*

культурології. 2014. № 29. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/istoricheskoe-razvitieizucheniya-fenomena-liderstva-1> (дата звернення: 21.01.2022).

8. Кочубей Т., Семенов А. Сучасні теорії лідерства: теоретичний аспект. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. 2012. № 40. С. 176-184.

9. Кричевский Р.Л. Психология лидерства: учебное пособие. Москва: Статут, 2007. 542 с.

10. Лебідь Н. Розвиток лідерських компетенцій викладачів у системі підвищення кваліфікації (на досвіді Київського університету імені Бориса Грінченка). Університети і лідерство. 2016. № 3. С. 45-57.

11. Макиавелли Н. Избранные произведения. Москва: Художественная литература, 1982. 460 с.

12. Маслюк А. М. Теоретичний аналіз проблеми лідерства. Вісник Національного університету оборони України. 2011. №3 (22). С. 147-151.

13. Мескон М. Основы менеджмента / М. Мескон, М. Хэдоури; пер. с англ. Москва: Дело, 1992. С. 488- 516.

14. Микитюк Г.Ю. Психологічні особливості феномену лідерства: історичний аспект. Теоретичні і прикладні проблеми психології. 2015. №1 (36). С. 259-269.

15. Островська Н.М. Лідерство – важливий аспект сучасного суспільства. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/13971/1/Elita_2014_40-41_Ostrovska_Liderstvo.pdf (дата звернення: 21.01.2022).

16. Парыгин Б.Д. Основы социально-психологической теории. URL: http://mhp-journal.ru/upload/2010_v5_n2/2010_v5_n2_12.pdf (дата звернення: 20.09.2021).

17. Политическая энциклопедия: в 2 т. / подред. Г. Ю. Семигина. Москва: Мысль, 1999. Т. 2. С. 628-629.

18. Сергеева Л. М., Кондратьева В.П., Хромей М.Я. Лідерство: посібник. Івано-Франківськ, 2015. 296 с.

19. Шалагинова Л. В. Психология лидерства. Санкт-Петербург: Речь, 2007. – 464 с.

20. Яцура В. Основы менеджменту: підручник. / наук. ред. В. Яцура, Д. Олесевич. Львів: БАК, 2001. 624 с.

21. Cambridge Dictionaries Online. URL: http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/leader_1?q=leader (дата звернення: 21.01.2022).

22. Gibb C. An Interactional View Of The Emergence Of Leadership. Australian Journal of Psychology. 1958. Vol. 10. P. 101-110. URL: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1080/00049535808255958/abstract> (дата звернення: 21.01.2022).

23. Hodgkinson C. Philosophy of Leadership. Oxford: B. Blackwell, 1983. 247 p.

24. Stogdill R. Handbook of Leadership / Bernard M Bass, Ralph M Stogdill. 3 Subedition. N.Y.: FreePress, 1990. 1184 p.

IN SEARCH OF THE ESSENCE OF PERMANENT EDUCATION

Kukier Joanna, MA

PhD student at the Maria Curie-Skłodowska University in Lublin

Kukier.joa@gmail.com

*Adult education is becoming more than that
the law; is the key to the 21st century [1].*

Permanent education is an idea that is closely related to modern education and increasingly determines the shape and direction of teaching development. From the initial, uncertain ideas for the development of this field, a theoretical system began to emerge, and it finds widespread practice in official education. More and more centers related to education, and not only, have attempted to implement their previous theoretical ideas in practice. Most countries (England, France, the United States) undertake activities aimed at disseminating lifelong learning by introducing laws specifying the activities of lifelong learning and the development of educational activity among seniors. The newly created educational programs will reach the systematization and implementation of solutions. Regardless of the proposed theoretical or practical solutions, the problems of lifelong education are not clearly defined - they often come from different theories and views, which does not facilitate the unification of issues and their implementation. With time, along with the development of the implementation of the planned activities, the range of educational practices increases. Our country also undertook strategic activities in the sphere of lifelong education. However, I have the impression that the educational system presents outdated and outdated solutions. Therefore, it is worth taking appropriate steps to reform education. The purpose of this article is to introduce you to the concepts of lifelong education. I will explain what permanent education is, and I will present the basic functions of education.

Definition of permanent education - various approaches

Social changes awaken in an adult individual the need to increase competences and undertake the effort of education, often related to re-qualifications. The dynamism of social, political and economic transformations resulted in the emergence of new phenomena in education in the 20th and 21st centuries, and thus - also definitional transformations. Today, attention is paid to education focused on lifelong learning [2].

The issue of seniors' education opens up a new area for the pedagogical reflection of the 21st century : the period of the „third century” should be

addressed in a holistic way. Pedagogy should not be associated only with childhood or adolescence. With a pedagogical approach, people of all ages have to be taken care of.

When talking about the pedagogy of the future, we cannot omit such terms as gerontology, geriatrics, andragogy, senior education, adult pedagogy, and lifelong learning [3].

The starting concept, important due to the thematic scope of this work, is education. In encyclopedias it is defined as education, upbringing and the broadly understood activity of education [4]. Education [*from Latin educatio - upbringing, education*] is learning, learning, getting out from the lower level to the higher [5].

In 1958, in one of the French dictionaries, the definition of permanent education appeared for the first time, which emphasizes the continuous acquisition of new knowledge and its maintenance [6]. Various definitions of permanent education appear in the literature. According to the PWN dictionary, it is: (...) *constant renewal and improvement of general and professional qualifications; the contemporary model of education, according to which education is not limited to the period of education at school, but lasts, in various forms, throughout a person's life* [7].

The term lifelong learning is used interchangeably with lifelong learning, lifelong learning, lifelong learning, lifelong learning and lifelong learning. All of these forms are correct and I will use them alternately in this work. In foreign literature, we will meet with such synonyms as: „Lifelong education”, „Education permanente” - which literally means lifelong learning. Marcin Wolicki presents the following definition: *it is education lasting for many years, it is a process of continuous acquisition of knowledge, improvement of qualifications and skills, both professional and general, learning without interruption, actually until the end of human life* [8].

Z. Wiatrowskie believes that permanent education is usually understood as the entirety of educational and upbringing processes occurring throughout the entire period of human life, and therefore lifelong processes, carried out in all possible organizational and program forms and in all situations of interpersonal contacts.

The International Organization for Economic Co-operation and Development (CECD) recognize the following definition: *Lifelong learning covers all aspects of individual and social development in all possible configurations - formal education (schools, colleges, adult vocational education institutions) and informal learning (home, work, local communities) . It is a very broad concept, focused around the issues of standards of knowledge and skills needed by every person, regardless of age. Lifelong learning institutions emphasize the need to prepare and motivate for lifelong learning from an early*

childhood, and focus their efforts on creating and providing opportunities for all working and unemployed people who want to retrain or improve your skills [9].

Lifelong learning is a deeply humanistic idea as it places people at the center of their attention. For its sake, appropriate conditions for learning and education should be created and opportunities for personal development at the professional and social level should be ensured [9].

We can distinguish two most popular definitions in force in our country. The first as a life process, the second as extracurricular education for adults and seniors. The second meaning began to take shape in the 1980s.

An accurate definition is given by Z. Wiatrowski for whom lifelong learning is: *a process of systematic learning following the end of compulsory schooling or extended full-time education and lasting throughout working life, and often longer, during the so-called „third age”* [10].

The „third age” defines the last stage of human life, the retirement age or simply old age. This concept has two meanings: economic and socio-biological:

1. Economic significance - post-production period as opposed to productive period. It is around the age of 60-65.

2. Socio-biological significance - the last period in human life, after youth and middle age. In this case, it falls on the age of 50 and more [10].

Adult education

Permanent education is closely related to the concept of education: According to the PWN dictionary, education is a *process of education, dissemination of knowledge and culture in society, while educational policy is: the state's activity program in the field of education and upbringing, formulating the principles of organizing the education system, material and economic foundations the educational system and the management system of educational institutions* [11].

On the other hand, it is a field that outlines theoretical tasks and activities in matters of education. It combines two disciplines: scientific and practical.

For W. Okoń it is an activity consisting in: *disseminating general and vocational education and implementing specific educational goals to ensure comprehensive development and successful existence for individuals, and cultural ties for society linking its historical past with the present (...). The concept of education includes the entirety of this activity carried out through the system of upbringing in the family, the system of parallel education and the system of lifelong learning* [12].

Education is a system of institutions that should coherently influence the development of the entire society, issuing legal acts, defining goals and scope [13]. Education is a progressive activity aimed at the personal development of

an individual. Adult education is educational in nature. There are also purposes other than educational, e.g. economic (commissioned by workplaces) or creative. All of them, however, are to raise the level of education.

Functions of education

According to M. Kletke-Milejska, efficient education should fulfill specific tasks. In my opinion, the above-mentioned functions will also work well in terms of new media. Next to the functions, I will present examples:

- Economic function - is to shape habits in several spheres: education of new technologies and work organization, better work efficiency and effectiveness. Increased awareness of new technologies increases the demand for various devices even among adults and seniors, with certain economic effects.

- Social function - its most important factor is integration. Through the acquired skills, the person gaining knowledge integrates with the social group - with which he gains knowledge together. New media, thanks to social networks, e-mail and instant messaging, make it possible to deepen intimacy between people.

- Political function - thanks to receiving similar education in a given field, similar views are formed among students. They consolidate and standardize certain social features and mutual relations. Old, weak features are replaced by new, improved ones. Strengthens political aspirations. Internet forums allow for an exchange of views, it is possible to vote during elections via the Internet.

- Cultural function - during the educational process, the learners implement cultural values (fine arts, music, theater) into everyday life. New media facilitate this task thanks to the fast form of communication. It is possible to search for information about cultural events on the Internet.

- Constructive function - it stimulates educational processes through developmental control, stimulating social creativity and supporting social initiatives of institutions that are different from each other.

- Differentiating function - educational offers are aimed at people with different levels of education or personality. This creates a choice and divides society into multiple occupational categories.

- Popularization function - disseminating knowledge in the field of politics, economy and society.

- Compensation function - which is to replace or reward certain failures in personal life on various levels with successes achieved during the learning process [13].

Summary

The idea of lifelong learning should be one of the basic visions of any modern knowledge society. Only those countries that consider lifelong learning as one of the basic priorities in their education development strategies can be considered developing countries. The need for lifelong education has already been recognized in antiquity. Contrary to appearances, I am going lifelong education is not a contemporary discovery. The history of education and the learning process goes back to the earliest history of humanity and human interest in the world. Adult education was once a substitute and compensatory role. Today it is a form of educational activity inscribed in the reality of mature people. The changes that have taken place on various levels of life and the methods of communication imply contemporary educational processes. The pace of social changes and our activity in the network society enforce continuous, continuous and permanent education.

Bibliography:

1. Entry from the Hamburg Declaration - CONFINTEA 1997, after: G. Klimowicz (ed.): Socrates Grundtvig. Adult education and other educational pathways. Informant. Foundation for the Development of the Education System – Agency National Socrates Program, Warsaw 2001, <http://www.korzan.edu.pl/pdf/ustawiczne.pdf> [As at: May 20, 2013].
2. D. Korzan, *In search of the essence of permanent education*, <http://www.e-mentor.edu.pl/artykul/index/numer/9/id/146> [As of June 25, 2014].
3. J. Homplewicz, *Gerontology as a challenge for pedagogy of the 21st century*. Inaugural lecture delivered at the 20th anniversary of U3A at the University of Agriculture in Rzeszów on June 20, 2013, Rzeszów, 2003, Publishing House of the University of Rzeszów, p. 17.
4. B. Sitarska, *Initial integrated education and permanent education* <http://www.edykacyjne.dyskursy.univ.szczecin.pl/edukacja.htm>, [As of: 3 June 2014].
5. PWN dictionary, <http://sjp.pwn.pl/szukaj/edukacja.html> [As of: 3 June 2014].
6. R. Petit, *Dictionnaire de la Langue française*. Paris 1990, after: E. Dragoż-Zabłocka, R. Piwowarski, *Adult education in the years 1990-1994*, Educational Research Institute, Warsaw 1996, pp. 4-5.
7. PWN Dictionary, <http://encyklopedia.pwn.pl/index.php?module=haslo&id=3928492>
8. M. Wolicki, *Permanent education - need and forms*, *Pedagogical Forum*, 2012, No. 1, pp. 11-26.
9. J. Klerq, OECD, *Lifelong Learning for all, Meeting of Education Committee At Ministerial Level*, January 16-17, 1996, Paris 1997, p. 89, p. 1.
10. Z. Wiatrowski, *Fundamentals of labor pedagogy*, Bydgoszcz 2005, p. 357, p. 360.
11. Universal encyclopedia, PWN, Warsaw 1992, entry: education, <http://sjp.pwn.pl/haslo.php?id=2496957> [as of October 29, 2013].
12. W. Okoń, *Pedagogical Dictionary*, Academic Publishing House „Żak”, Warsaw 1998.
13. M. Kletke-Milejska, Doctoral dissertation written under the supervision of dr hab. Marian Mitreğa, *The Reformed Education System and its Impact on the Education and Upbringing of Children in Public Primary Schools. Political studies*, UNIVERSITY OF SILESIA Faculty of Social Sciences Institute of Political Sciences and Journalism, Katowice 2007 p. 12, p. 14.

FUNKCJONOWANIE SPOŁECZNE UCZESTNIKÓW PORTALI SPOŁECZNOŚCIOWYCH

mgr Mokrzycka Dominika
d.mokrzycka.edukacja@gmail.com

Media społecznościowe nazywane są podgrupą nowych mediów¹, natomiast serwisy społecznościowe, określane są jako podzbiór w ramach mediów społecznościowych. Warto zauważyć różnicę jaka tkwi w tych dwóch określeniach. Błędne byłoby używanie ich wymiennie, nadając im to samo znaczenie. Serwisy społecznościowe, dla przykładu Facebook jest rodzajem mediów społecznościowych, natomiast pojęcie mediów społecznościowych, określa podgrupę nowych mediów, inaczej mediów internetowych i do takiej grupy należy.² Według A. Kaplan i M. Haenlein, serwisy społecznościowe to, „aplikacje, umożliwiające użytkownikom nawiązywanie kontaktów, dzięki indywidualnym profilom osobowym, zapraszanie przyjaciół i znajomych w celu uzyskania dostępu do ich profiliów, wysyłanie e-maili i krótkich wiadomości pomiędzy sobą. Profile te, mogą zawierać różnego rodzaju informacje, także zdjęcia, pliki wideo i pliki audio”³. Kaznowski pisze, że serwisy społecznościowe to „szczególny typ serwisów internetowych (...)”. Są w znacznym stopniu tworzone przez użytkowników, a głównym ich sposobem wykorzystania jest, możliwość komunikowania się z innymi osobami oraz poznawanie nowych ludzi”⁴. W Encyklopedii Zarządzania, portale społecznościowe określane są jako, „witryny będące internetowym miejscem spotkań ludzi poszukujących nowych znajomości, w których uczestnicy wymieniają się wszelkimi informacjami na podstawie swoich indywidualnych profili(...)”⁵ Definicja portali społecznościowych w słowniku języka polskiego, brzmi następująco: „serwis internetowy współtworzony przez społeczność internautów o podobnych zainteresowaniach, który umożliwia i kontakt z przyjaciółmi i dzielenie się informacjami”⁶

Według Reich, „założenie konta na portalu społecznościowym jest dla nas przepustką do wirtualnej przestrzeni, w której chcemy mieć udział”⁷

Praca poświęcona jest charakterystyce aktywnych uczestników portali społecznościowych oraz wpływom jaki mają one na ich własne funkcjonowanie społeczne. Aktywni uczestnicy portali społecznościowych to osoby, które

1 Popiołek M., Czy można żyć bez facebooka. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego-go, Kraków 2018, s.22

2 Tamże

3 Kaplan A.M, Haenlein M, Users of the World, Unite! "Business Horizons"2010, s.63

4 Kaznowski D. Nowy Marketing, Warszawa 2008, s.47-49

5 Encyklopedia Zarządzania,[online] https://mfiles.pl/pl/index.php/Portal_spo%C5%82eczno%C5%9Bciowy

6 Słownik Języka Polskiego,[online], <https://sjp.pwn.pl/ciekawostki/haslo-serwis-spolecznościowy;5579205.html>

7 Reich T., Jak dbać o wizerunek w mediach społecznościowych. Wydawnictwo Słowa i Myśli, Lublin 2016,s.15

mają założony profil na portalu oraz uczestniczą w życiu online. Prowadzenie obserwacji, natychmiastowe odbieranie wiadomości i relacjonowanie życia na portalach to cecha charakterystyczna czynnych użytkowników serwisów społecznościowych. W dobie dzisiejszych technologii obecność telefonów, smartfonów czy laptopów nie powinna nikogo dziwić, jednak formy i sposoby spędzania czasu w sieci zaczynają intensywnie wkraczać w funkcjonowanie społeczne a nawet je zakłócać.

Podejmowana przez autorkę kwestia jest istotna ze względu na fakt, że w dobie szybkiego postępu technologii, serwisy społecznościowe stają się dla społeczeństwa równoległym wymiarem życia zaś obecność urządzeń z dostępem do Internetu w każ-dym obszarze życia, może się okazać powinnością a nie świadomym wyborem.

Warto podkreślić, że relacjonowanie własnego życia w sieci może powodować zwiększone ryzyko zagrożenia własnego realnego życia przez ilość informacji, które są upubliczniane, jednak jednocześnie zaspokajając potrzebę akceptacji i przynależności do grupy. Tak skrajne emocje, potrzeby i działania wydają się ciekawe do zbadania.

Do przygotowania pracy wykorzystana została literatura dotycząca charakterystyki i problematyki związanej z portalami społecznościowymi i Internetem. Dużą rolę w wyjaśnianiu powyższego tematu odegrała również literatura dotycząca sieciowego społeczeństwa informacyjnego i relacji międzyludzkich.

Każdy aktywny uczestnik portali społecznościowych czerpie indywidualne korzyści z działania w sieci. Dla części społeczeństwa portal może być inspiracją i miejscem komunikacji ze znajomymi dla innych zaś drugim równoległym życiem. Warto się zastanowić czy wirtualne życie nie odbiera osobowości człowieka i czy nie zaburza własnej tożsamości. Pierwszą przyczyną korzystania z portali a tym samym relacjonowania własnego życia jest potrzeba uwagi. W ciągu każdej godziny do sieci trafiają tysiące zdjęć, które przedstawiają życie osobiste bądź zawodowe danego użytkownika. Część z tych relacji wpraw jest skutecznie „ulepszana”, aby przedstawić siebie i swoje życie jako życie idealne⁸. W Internecie większość użytkowników precyzyjnie kształtuje siebie i uatrakcyjnia swoje relacje. Dzieje się tak, ponieważ wirtualna rzeczywistość pozwala człowiekowi wykreować idealny obraz życia, domu, pracy czy siebie samego. Mimo iż często mija się to z prawdą, użytkownicy odczuwają satysfakcję z tzw. „lajków”, które otrzymują jako odpowiedź zwrotną od innych użytkowników. Niestety, chęć bycia lepszym, szczuplejszym, piękniejszym, modniejszym czy odważniejszym wpływa na psychikę człowieka, ponieważ trudniej mu sobie poradzić w prawdziwej rzeczywistości. Sieć zapewnia wygodniejsze „bycie”, bez kompleksów, bez zobowiązań. W dobie dzisiejszych

⁸ Flowers S.E., Sfejsowani. Jak media społecznościowe wpływają na nasze życie, emocje, relacje z innymi. Wydawnictwo Muza S.A, Warszawa 2017, s. 52

technologii często atrakcje wirtualne i wygoda powodują, że maska przestaje przeskadzać.

Portale społecznościowe generują zbiór emocji, które nie są obojętne dla człowieka. Można powiedzieć, że mechanizm portali skutecznie wpływa na ludzką psychikę. Będąc już w wirtualnym świecie ciężko go opuścić. Z powodu niedowartościowania samego siebie, co dotyka dużą część społeczeństwa Facebook czy inne portale skutecznie wypełniają te braki. Atrakcyjne dla użytkowników jest odczytywanie komentarzy od innych osób, liczenie „lajków” czy wstawianie emotikoniek. Jest to utożsamiane z poczuciem przynależności i uwagi. Jednak sztuczne dowartościowanie się jest lekarstwem na chwilę. Należy podkreślić, że użytkownicy często na przekłamane zdjęcie otrzymują równie przekłamany komentarz. Dodatkowo bywa, iż osoby, które wysyłają kciuk w górę tak naprawdę są tylko znajomymi i wykonują tę czynność z poczucia obowiązku. Kolejną jakże istotną przyczyną przebywania w sieci jest samotność. Technologia próbuje zastąpić drugiego człowieka. Poza relacją między użytkownikami portali warto wspomnieć również o botach, które dyskretnie wkraczają w nasze interakcje.

Samotność często jest główną przyczyną korzystania z portali społecznościowych i budowania tam życia na nowo. Warto jednak podjąć próbę odpowiedzi na pytanie, dlaczego tak jest. Jak pisze Kruczyński⁹ społeczeństwo żyje w utartych schematach, bo tak naprawdę nie wie czego od życia może oczekiwać, do czego dążyć czy w jaki sposób szukać. Często świadomość ludzka jest zduszona obowiązkiem wykonywania określonych ról społecznych. Bywa, iż bohaterko matki, ojcowie, mężowie czy żony całkowicie poświęcają się rodzinie i w ten sposób zaprzeczają samotności, która w ich sercach tli się od lat. Nie szukając rozwiązań tych sytuacji zaspokajają swe potrzeby poprzez życie w sieci.

Kreowanie innego życia, obecność w społeczności, przelotne flirty czy odszukiwanie znajomości sprzed lat zaspokajają potrzeby przynależności i uwagi. Według Kruczyńskiego jest to tzw. „sztuczna pierś”¹⁰.

Autor pisze, iż owa „sztuczna pierś”, którą oferuje nam cywilizacja zaspokaja potrzebę przyjaźni, przynależności czy bliskości. Obserwowanie życia innych osób, przeżywanie ich wzlotów i upadków, odczuwanie złości, radości czy smutku powoduje, iż zmagamy się z nimi tylko w wirtualnej rzeczywistości. Przeżywanie emocji w sieci jest prostsze, wygodniejsze, anonimowe i nie wzywa użytkownika do odpowiedzialności podjęcia działania. W realnym życiu każda trudna emocja wiąże się z obowiązkiem wykazania pewnej reakcji. Podczas rozmowy z drugim człowiekiem reagujemy na trudną sytuację, mimiką twarzy, gestem, stanem emocjonalnym. Kiedy przeżywamy emocje w sieci jesteśmy bezpieczni. Nie widać nas i naszych uczuć. Jednak, kiedy społeczeństwo przystosuje się do spłaszczonego i prostszego, przeżywania emocji to skutkiem może być brak umiejętności zachowania się w bezpośrednim kontakcie z

9 Kruczyński W., Wirus samotności. Prószyński Media Sp. z o. o. Warszawa 2005, s.156

10 Tamże

drugim człowiekiem. Dlatego właśnie wybierana jest ta zastępcza „sztuczna piers” o której pisze autor ¹¹ Zamiast podjąć próbę rozwiązania problemu, z którego samotność wynika, choćby w małżeństwie, społeczeństwo wybiera prostsze rozwiązanie, czyli ucieczkę wirtualność. Zebranie o tak zwane „lajki”, rekompensuje życzliwe słowo od męża czy żony, komentarz pod fotografią zastępuje rozmowę z przyjacielem, emotikona odzwierciedla pocałunek, objęcie czy podanie dłoni. Niezwykle niepokojące jest zubożenie słownictwa, które zaczynają zastępować kody, symbole, skrócone wyrazy. Tak więc korzystanie z portali społecznościowych zapełnia pewną pustkę w życiu człowieka. Według Kruczyńskiego niezwykle istotny jest stan „podłączenia” i „zasysania” ¹². Samo przebywanie w sieci zmniejsza ból samotności. Porównuje on potrzebę podłączenia w sieci do alkoholu dla alkoholika. Internauta coraz częściej jest w sieci, co kilka minut sprawdza pocztę, obserwuje „lajki” i wydarzenia i kompulsywnie wykonuje czynności coraz częściej, niczym alkoholik sięga po butelkę wódki. Kolejna porcja alkoholu oddala od normalnego życia zaś kolejne „zassanie” wiadomości z sieci oddala od żywego człowieka. Z kolei odłączenie się od ludzi powoduje kolejne coraz głębsze lęki samotności zaś alkohol prowokuje do kolejnego picia.

Interesujące jest również pojęcie „głodu emocjonalnego” o którym Kruczyński wspomina¹³. Zbyt częste korzystanie ze „sztucznej piersi” czyli w obecnej pracy portali społecznościowych można całkowicie zgubić własną tożsamość. Poprzez budowanie relacji w sieci tracimy zdolność do okazywania prawdziwych uczuć, wrażliwości, mniej realna wydaje się przyjaźń i miłość jako emocja sama w sobie.

Kluczową funkcją serwisów społecznościowych jest możliwość kontaktowania się z innymi użytkownikami. Pierwotnym celem portalu było poszukiwanie dawnych znajomych z lat szkolnych a miało to miejsce w Stanach Zjednoczonych. W ramach serwisu, można było tworzyć profile, jednak nie niemożliwe było wysyłanie wiadomości i obserwowanie profili innych osób. Opcja ta była dostępna jedynie po uiszczeniu opłaty. Nie możliwe było również podawanie danych osobistych takich jak prywatny adres czy numer telefonu, ponieważ mogłoby to się wiązać z relacjami poza serwisem i rezygnacją z usług portalu. W roku 1997 powstał serwis SixDegrees.com, jednak z powodu ograniczonej funkcjonalności został zamknięty w 2000 roku¹⁴ Warto wspomnieć również o portalu, który swój początek obrał w 1999 roku jako Espinios.com.¹⁵ Portal umożliwiał utworzenie grupy, jedynie ze swoich znajomych a przez to utrzymywać więzi przyjaźni.

11 Kruczyński W., Wirus samotności. Prószyński Media Sp. z o. o. Warszawa 2005,s.157

12 Tamże

13 Tamże

14 <https://sites.google.com/site/historiportalis/2-rozwiniecie>

15 Warzecha K., Portale społecznościowe formą rozrywki i komunikacji

współczesnej młodzieży– analiza statystyczna, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Nr 318,2017,s.87

W 2003 roku powstały popularne serwisy Myspace oraz LinkedIn.

Myspace w czasie swojego rozkwitu osiągał ogromną popularność, wyróżniał się możliwością publikowania zdjęć, muzyki, blogowania oraz korzystania z komunikatora. LinkedIn w polskiej wersji językowej został uruchomiony w 2012 roku i jest typowym serwisem biznesowym¹⁶

Warto wspomnieć również o uruchomionym w 2006 roku portalu nasza.klasa, który został stworzony przez studentów Uniwersytetu Wrocławskiego. Założeniem serwisu było odszukiwanie znajomych z przeszłości, odbudowywanie relacji ze szkolnych lat oraz odszukiwanie dalszych znajomych z rodziny. Niestety w związku z narastającą liczbą reklam i odpłatnych funkcji portal stracił popularność.

W momencie pisania tej pracy bezdyskusyjnie najpopularniejszym portalem społecznościowym w Polsce jest Facebook. Portal został stworzony przez studentów Harvarda i początkowo nosił nazwę TheFacebook. W pierwotnej wersji przeznaczony był jedynie dla studentów Harvarda a jego zadaniem było usprawnienie studenckiej komunikacji. W związku z ogromną popularnością serwis rozszerzył swój zasięg o inne amerykańskie uczelnie. Kolejnym krokiem naprzód było rozpowszechnienie w 2005 roku serwisu na uczelnie poza amerykańskie.

W 2008 roku uruchomiono jego polską wersję językową, był to moment przejścia z popularnego dotąd serwisu polskich studentów- nasza klasa do ogólnoświatowego Facebooka.

Opisując portale społecznościowe nie sposób nie wspomnieć o Instagramie. Powstał on w 2010 roku, jednak już w 2012 został przejęty przez Facebooka. Instagram kojarzony jest ze zdjęciami, ponieważ stworzony został z myślą o pasjonatach fotografii.

Warto wspomnieć, iż jeden z założycieli Instagrama Greg Hochmutch stwierdził, że jego dzieło może powodować uzależnienia¹⁷. Hochmutch mówił, iż „serwis zaczyna żyć swoim własnym życiem, jak organizm i ludzie popadają w obsesję”¹⁸. Zapewne miał na myśli, iż korzystanie z portali społecznościowych jest ogromną rozrywką i dostarcza społeczeństwu korzyści, jednak jest też wabikiem by pozostać na nim jak najdłużej. W 2004 roku, kiedy portal Facebook pojawił się w cyfrowej przestrzeni był niegroźną rozrywką, obecnie wymienia się go jako czynnik wielu uzależnień.

1.2 Użytkownicy portali społecznościowych jako społeczeństwo informacyjne

16 Popiolek M., Czy można żyć bez Facebooka. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2018, s.49

17 Alter A., Uzależnienia 2.0. Dlaczego tak trudno oprzeć się nowym technologiom. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2018, s.11

18 Alter A., Uzależnienia 2.0. Dlaczego tak trudno oprzeć się nowym technologiom. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2018, s.11

Tadao Umesao w latach sześćdziesiątych XX wieku, użył pojęcia „społeczeństwo informacyjne”, które miało określać ludzi, którzy komunikują się ze sobą za pomocą komputerów¹⁹. Następnie w kolejnych latach ten termin został nagłośniony przez Kenichi Koyama w artykule „Introduction to Information Theory”²⁰ jak również przez Yonei Masuda w dokumencie *The information society as postindustrial society*²¹.

Jednak należy zauważyć, że termin „społeczeństwo informacyjne” opisywane było już dużo wcześniej w latach siedemdziesiątych XX wieku przez Daniela Bell. Mimo, iż określał je jako społeczeństwo postindustrialne, uchwycił wszelkie cechy, które mają miejsce w społeczeństwie informacyjnym. Twierdził, że charakterystyczne są zmiany w strukturze zatrudnienia, większe znaczenie mają usługi i tam wzrasta zapotrzebowanie na pracowników. Technologia rozwija się w gwałtownym tempie zaś ranga i znaczenie naukowców przybiera ogromne znaczenie²².

Wydawać by się mogło, że społeczeństwa od zawsze potrzebowały informacji by móc prawidłowo funkcjonować. Można by tu wymienić choćby umiejętności komunikacyjne, które były potrzebne w celu informowania o nadjeżdżającym wrogu w kwestiach obronnych, wędrownkach zwierząt w celu wyruszenia na polowanie, czy też przekazywania sobie z pokolenia na pokolenie legend, umiejętności czy zwyczajów²³.

Futurysta Alvin Toffler etapy rozwoju społeczeństwa nazwał „falami”²⁴

Twierdził, że nowe wynalazki i rozwój technologiczny niczym fale oceanu po-chłaniają społeczeństwo i zakrywają dawne zwyczaje i zastany porządek. Pierwszą falę nazwał agrarną, gdzie nastąpił rozwój rolnictwa i to pola uprawne decydowały o bogactwie i przywilejach. Drugim etapem była rewolucja przemysłowa więc kapitał zaczął być naczelną wartością w społeczeństwie. W końcu trzecia fala jako fala informacyjna, powstała dzięki komunikacji i technologiom, które sprawiły, że najcenniejszym zasobem stała się wiedza i umiejętności cyfrowe.

Według Mariana Golka społeczeństwo informacyjne postrzega Internet i technologie, jako najważniejsze narzędzie do pracy i życia. Uważa, że określenie to należy traktować do ogółu społeczeństwa poczynając od specjalistów komputerowych, skończywszy na osobach starszych, które odgórnie uzależnione są od nowych technologii²⁵.

Wracając do użytkowników portali społecznościowych, którzy

19 Popiolek M., Czy można żyć bez Facebooka. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2018, s.63

20 <http://informacyjafrowa.wsb.edu.pl/pdfs/SpolczenstwoInformacyjne.pdf>, [online]

21 Aftański P., Społeczeństwo informacyjne nowy wymiar informacji, [onli-ne]<http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-fac8af0a-cfe1-4427-a34e-9a07b60bb23d>

22 Popiolek M., Czy można żyć bez facebooka. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2018, s.64

23 Golka M., Czym jest społeczeństwo informacyjne, Online <http://users.uj.edu.pl/~usgoban/files/golkasi.pdf>

24 Kundera E., Koncepcja Gospodarki Nadsymbolicznej Alwina Tofflera, *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, Nr 259,2016,s.60

25 Tamże

bezdyskusyjnie należą do społeczeństwa informacyjnego, należy podkreślić, że ich głównym celem jest zdobywanie, gromadzenie i wysyłanie informacji. Zgodnie z definicją M. Golka, objawy jakie są skutkiem cyfrowych komunikacji społeczeństwa to utrata prywatności, obecność technologii we wszystkich dziedzinach ludzkiego życia, wirtualne osobowości, społeczeństwa, zmiany w relacjach międzyludzkich a także ciągle doskonalenie cyfrowych umiejętności²⁶.

Dobrowolski pisze²⁷, że postawy społeczne uległy transformacjom, chociażby w kwestii traktowania sieci i Internetu jako kluczowego źródła informacji. Cyfrowe Pokolenie o jakim pisze autor, określa osoby urodzone między 1980 a 1998 rokiem. Natomiast osoby urodzone po 1998 roku nazywane są jako Pokolenie Sieci, określane również Pokoleniem Google²⁸. Pokolenie cyfrowe ma niczym nieograniczony dostęp do pozyskiwania i przetwarzania informacji.

Warto zauważyć, jak zmienił się stosunek młodzieży do instytucji edukacyjnych takich jak szkoła, biblioteka czy muzeum. Według Dobrowolskiego, nastąpiło „zderzenie kultur: Galaktyki Gutenberga z Galaktyką Internetu”²⁹. Młodzież szybko i skutecznie zdobywa i czerpie informację z sieci. W tej kwestii trudno jest kontrolować pozyskane przez uczniów źródła. Ogromnym wyzwaniem dla Instytucji kształcących jest rywalizacja z Siecią, która jest uważana przez Cyfrowe Pokolenia za podstawowe źródło wiedzy. Zmiany społeczne na-stępują pod wpływem technologii informacyjnej, nie ma wątpliwości, iż Pokolenie Cyfrowe w związku z biegłością posługiwania się siecią jest do tych zmian doskonale przygotowane. Warto wspomnieć, że Internet, portale społecznościowe i wirtualny świat to miejsce, gdzie można zdobyć doświadczenie, inspirację, przyjaciół i uciec w przestrzeń technologicznych pejzaży, pokonując tym samym samotność i ukrywając kompleksy.

Związane z siecią nowoczesne gadżety, bardzo szybko znajdują swoich odbiorców wśród Cyfrowego Pokolenia. Autor twierdzi, iż pokolenie, przekłada „zabawę nad pracę, obrazy nad słowa, ikony nad idee, prawa nad obowiązki i nowoczesność nad tradycję”³⁰.

Przykładem na to jest choćby, czytanie prasy w Internecie, robienie zakupów online, przewaga informacji nad potrzebą „dotknięcia” towaru. Ciekawostką w tej kwestii jest również technologia związana ze skanem ludzkiej stopy, która wysyłana poprzez serwer zastępuje w dzisiejszych czasach czynność „przymierzania buta”. To sklep internetowy wie jaki numer będzie dla nas optymalny, on ma dane dotyczące dokładnej długości naszych stóp. Dzięki niemu przy za-kupie butów wiemy, że jedna stopa jest krótsza od drugiej.

26 Gołka M., Czym jest społeczeństwo informacyjne, Online <http://users.uj.edu.pl/~usgoban/files/golkasi.pdf>

27 Dobrowolski Z., w: Sosińska-Kalata B., Chuchro E., Społeczeństwo i sieć informacyjna. Stowarzy-szenie Polskich Bibliotekarzy, Warszawa 2012, s.13

28 Dobrowolski Z., w: Sosińska-Kalata B., Chuchro E., Społeczeństwo i sieć informacyjna. Stowarzy-szenie Polskich Bibliotekarzy, Warszawa 2012, s.13

29 Tamże

30 Tamże

Internet i sieć to miejsce przechowywania ogromnej ilości informacji, dotyczących życia człowieka, aspektów związanych z każdym obszarem funkcjonowania społeczeństwa. Ludzkość połączona jest ze sobą za pomocą informacji, jednak rzetelność i jakość przekazów bywa często zaburzona chaosem i szumem medialnym i reklam. Społeczeństwo żyje i funkcjonuje w szumie medialnym. Zatraca się przez to granica pomiędzy rzeczywistym obrazem człowieka a jego wirtualnym awatarem.

Bibliografia

- Alter A., Uzależnienia 2.0. Dlaczego tak trudno oprzeć się nowym technologiom. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2018.
- Dobrowolski Z., w: Sosińska-Kalata B., Chuchro E., Społeczeństwo i sieć informacyjna. Stowarzyszenie Polskich Bibliotekarzy, Warszawa 2012, s.13
- Flowers S.E., Sfejsowani. Jak media społecznościowe wpływają na nasze życie, emocje, relacje z innymi. Wydawnictwo Muza S.A, Warszawa 2017.
- Kaplan A.M, Haenlein M, Users of the World, Unite! "Business Horizons"2010, s.63
- Kaznowski D. Nowy Marketing, Warszawa 2008
- Encyklopedia Zarządzania
- Słownik Języka Polskiego
- Kruczyński W., Wirus samotności. Prószyński Media Sp. z o. o. Warszawa 2005
- Warzecha K., Portale społecznościowe formą rozrywki i komunikacji
- współczesnej młodzieży– analiza statystyczna, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Nr 318,2017,s.87
- Popiołek M., Czy można żyć bez Facebooka. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2018, s.49
- <https://sites.google.com/site/historiaportalis/2-rozwiniecie>
- <http://informacjacyfrowa.wsb.edu.pl/pdfs/SpolczenstwoInformacyjne.pdf>, [online
- Aftański P., Społeczeństwo informacyjne nowy wymiar informacji,
- Gołka M., Czym jest społeczeństwo informacyjne, Online <http://users.uj.edu.pl/~usgoban/files/golkasi.pdf>
- Kundera E., Koncepcja Gospodarki Nadsymbolicznej Alvina Tofflera, Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Nr 259,2016,s.60

ЗМІСТ

PHILOSOPHY

ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОГО ПРОСТОРУ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СУСПІЛЬСТВА РИЗИКУ

Врайт Галина Яківна, Парадюк Олена Олександрівна5

МЕТАФІЗИКА І КУЛЬТУРА: ОБРІЙ КОРЕЛЯЦІЇ

Яценко Олена Дмитрівна9

CULTURAL STUDIES

НІМЕЦЬКЕ ШКІЛЬНИЦТВО У ГАЛИЧИНІ В КОНТЕКСТІ ПОЛІЕТНІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА РЕГІОНУ

Романюк Леся Богданівна12

ТРАНСГУМАНІЗМ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ, ТИПОЛОГІЯ Й ПЕРІОДИЗАЦІЯ

Гоц Людмила Сергіївна16

TRUST IN MEDIA – AUDIAL SEGMENT DESCRIPTION

Tomasz Lysoń, MA.....20

НАЦІОНАЛЬНІ ОПЕРНІ ТЕАТРИ УКРАЇНИ В УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОМУ КУЛЬТУРНОМУ ДІАЛОЗІ ПОЧАТКУ ХХІ СТ.: АНАЛІЗ ОФІЦІЙНИХ САЙТІВ

Сендецький Андрій Владиславович.....25

KULTURA W PANDEMII. CZY JEST TO KOLEJNY KROK DO UPADKU? CULTURE IN A PANDEMIC. IS THIS THE NEXT STEP TO FALL?

Wiktor Możgin28

ПОПУЛЯРНА КУЛЬТУРА ЛЬВОВА 60-Х РОКІВ (НА ПРИКЛАДІ ПІСЕННОЇ ТВОРЧОСТІ ІГОРЯ ХОМИ, МИРОСЛАВА СКОРИКА ТА БОГДАНА-ЮРІЯ ЯНІВСЬКОГО)

Ясюк Тамара Леонідівна36

ФЕЙК В КОНТЕКСТІ КОМУНІКАТИВНИХ ПРАКТИК

Бунесева Крістіна Тарасівна39

КУЛЬТУРНІ НАРАТИВИ ХУДОЖНЬОЇ АФІШІ НА ПРИКЛАДІ ПОСТЕРІВ CIRQUE DU SOLEIL

Михайлова Аліса Олександрівна.....42

HISTORY

ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ І ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ XVI-XVIII СТОЛІТЬ: МОДЕЛІ, ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ, МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНІ СИСТЕМИ (ГЕОПоліТИЧНИЙ ДИСКУРС РАНЬОГО МОДЕРНОГО ЧАСУ)

Ціватий Вячеслав Григорович46

TO COPE WITH SUFFERING AND DEAL WITH TOTALITARIANISM. THE POLITICS OF MEMORY IN POLAND AND THE U.S. AS EXEMPLIFIED BY AUSCHWITZ AND THE HOLOCAUST MUSEUM, RESPECTIVELY.	
Krawiec Adriana	51

INTERESTS AND PRIORITIES OF THE FOREIGN POLICY OF THE REPUBLIC OF BULGARIA IN AFRICA SINCE 1989	
Hrushetsky Bohdan	58

ОСВІТА ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В.Є. ЖАБОТИНСЬКОГО	
Дарда Ольга Олександрівна	62

ПОЛЬСЬКИЙ СКАУТСЬКИЙ РУХ В ПЕРШІЙ ЧВЕРТІ ХХ СТОЛІТТЯ	
Приходько Микола Миколайович	66

WOJNICZ. CZYLI RZECZ O OSADNICTWIE PRADZIEJOWYM I WCZESNOŚREDNIOWIECZNYM	
Zgurecki Wojciech	68

LOSY KARLINA W 1807 ROKU	
mgr Piecyk Arkadiusz	76

PSYCHOLOGY

ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧА ЗВО	
Нестеренко Людмила Олексіївна	80

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ ОСОБИСТОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	
Товстуха Олеся Миколаївна	82

A NEW APPROACH TO THE AGING OF THE POPULATION IN THE ERA OF THE MOBILE APPLICATIONS	
Wrukowska Daria	86

OBLICZA CIERPIENIA W JESIENI ZYCIA A JEGO WARTOŚĆ	
Ornatowska Maria Adela	92

ВПЛИВ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ОРГАНІЗАЦІЇ НА ЛОЯЛЬНІСТЬ ПЕРСОНАЛУ	
Гасаб Оксана Володимирівна	101

E-SERVICE – MEASURING CUSTOMER SATISFACTION	
Kostrzewska Martyna	104

PEDAGOGY

SPOSOBY WYKORZYSTANIA METODY <i>DESIGN THINKING</i> W PRACY DYDAKTYCZNO-WYCHOWAWCZEJ NAUCZYCIELI LITERATURY I JĘZYKA POLSKIEGO. WSTĘPNE ROZPOZNANIE	
Marzec-Jóźwicka Magdalena	110

ЗМІШАНА ФОРМА НАВЧАННЯ В РЕАЛІЯХ СЬОГОДЕННЯ Абатуров Олександр Євгенійович, Нікуліна Анна Олексіївна,	120
ЦІЛЕПОКЛАДАННЯ – СИСТЕМОУТВОРЮВАЛЬНИЙ СКЛАДНИК СУЧАСНОГО СИЛАБУСУ ДИСЦИПЛІНИ (НА ПРИКЛАДІ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ БІОЛОГІЇ) Цуруль Ольга Анатоліївна.....	123
ЛІДЕРСЬКА КОМПЕТЕНЦІЯ ЯК ОДНА ІЗ SOFT SKILLS («М'ЯКІ НАВИЧКИ») СТУДЕНТА-ФАХІВЦЯ XXI СТОЛІТТЯ Жукова Анна Робертівна	126
IN SEARCH OF THE ESSENCE OF PERMANENT EDUCATION Kukier Joanna, MA.....	133
FUNKCJONOWANIE SPOŁECZNE UCZESTNIKÓW PORTALI SPOŁECZNOŚCIOWYCH mgr Mokrzycka Dominika.....	138

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ГУМАНІТАРНИЙ КОРПУС

Випуск 43

Матеріали

ХІІ Міжнародної науково-практичної конференції
«Наукові пошуки: актуальні дослідження, теорія та практика»
(11.02.2022 р.),
яка відбулась з використанням сервіса відеоконференцій ZOOM

Друкується за оригінальними авторськими текстами.

Редакційна колегія не несе відповідальності
за авторську редакцію поданих матеріалів.

Верстка та оригінал-макет Мохонько Віталій

Підписано до друку 19.04.2022.

Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк цифровий.
Друк. арк. 9,25. Умов. друк. арк. 8,6. Обл.-вид. арк. 13,7.
Наклад 100 прим. Зам. № 1540/1.

Віддруковано ФОП Корзун Д.Ю. з оригіналів замовника.
Свідоцтво про державну реєстрацію фізичної особи-підприємця
серія В02 № 818191 від 31.07.2002 р.

Видавець ТОВ «ТВОРИ».

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 6188 від 18.05.2018 р.
21034, м. Вінниця, вул. Немирівське шосе, 62а.
Тел.: 0 (800) 33-00-90, (096) 97-30-934, (093) 89-13-852, (098) 46-98-043.
e-mail: info@tvoru.com.ua
<http://www.tvoru.com.ua>